

6348
6349

hanger of

perfect top

Sum $\bar{v}$ h. IX

Sum $\bar{v}$ h. $\bar{X}$

Sum $\bar{v}$ h. VIII

1869p

84

2-66

Թ Ա Ո Ւ Ե Ռ Ն Ե Ր

ՎԵՐԳԹՕՐ ՀԻՒԿՕ

ԹՂՈՒՆՈՒՆԵՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԳՐ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Տաւկերորդ հատոր

ՏԷՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

ԶՄԻՐՔԵԲԱ

ՏՊԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

1870

ԹԶՈՒԱՌՆԵՐ

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԺԱՆ ՎԱԼԺԱՆ

ԳԻՐՔ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԹՈՌՆ ԵՒ ՀԱԻԸ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՈՒՐ ՆՈՐԷՆ ԿԸ ՏԵՍՆՈՒԻ ԶԻՆԿԷ ՍԳԵՂԱՆԻ ՈՒՆԵՑՈՂ
ԺԱՌԸ

ՄԵՐ այս պատմած գէպքերէն ժամանակ մ'ետք Պուլ
լաթրիւէլ սաստիկ յուզմունք մ'ունեցաւ :
Պուլաթրիւէլ Մօնֆերմէյլի այն ուղեգործն է որ արդէն
փոքր ինչ նշմարուեցաւ այս գրքիս խաւարին մասերուն մէջ :
Ինչպէս ընթերցողը կը յիշէ թերեւ, Պուլաթրիւէլ շփոթ
և զանազան իրերու զբաղեալ մարդ մ'էր : Քարեր կը կըտ-
րէր և ուղեորներուն փրատ կուտար մծ ճամբուն վրայ : Այս
հողապործ և զողն երազ մ'ունէր. կը հաւատար թէ Մօնֆեր-
մէյլի անտառին մէջ պահուած գանձեր կան : Կը յուսար
թէ օր մը ծառի մը ստորոտը հողին տակէն ստակ պիտի գըտ-
նէ. առ այժմ անցորդներուն զբոսանին մէջ ստակ կը փըն-
տէր յօծարակամ :

Սակայն հիմա խոհեմ էր ան : Դեռ նոր կըրցած էր ազա-

տիւ ռոտիկանութեան ձեռքէն : Ինչպէս զիտե՛նք արդէն , ժօնաբէթի սենեկին մէջ նաեւ ան դտնուած և միւս աւազակներուն հետ բռնուած էր : Մոլութեան մ'օղտակարութիւն . իր զինեմովութեան շնորհին ազատած էր : Երբեք կարելի չեղաւ ճշդապէս հասկնալ թէ արդեօք իբր զող հոն էր ան թէ ոչ իբր կողոպտուող : Գաւաճանութեան զիշերն անոր ստուգապէս զինով ըլլալուն պատճառաւ հրամանագրի մը համեմատ անտեղի սեպուելով իրեն դէմ բացուած դատը՝ Պուլաթրիւէլ արձակուած և նորէն իր ազատութիւնը դտած էր : Վերստին կանխիկէն դէպ 'ի Լանեի տանող ճամբան դառնալով սկսած էր վարչական հսկողութեան ներքեւ և Պետութեան հաշուին քարայտակ շինել աւազուտ ճամբաներու տակ : այսպէս կաշխատէր՝ խոնարհ կերպարանքով , կարի խոհուն դէմքով , փոքր ինչ պաղելով զողութեան մասին որ մազ մնաց 'ի կորուստ պիտի մատնէր զինքը , բայց աւելի արգահատութեամբ դէպ 'ի զինին դառնալով որու շնորհիւ կրցած էր ազատիլ :

Իսկ այն յուզմունքը զոր ուղեգործի հղին դաւարաչէն յարկին ներքեւ պատսպարուելէն քիչ մ'ետք , հեռեւան է :

Օր մը Պուլաթրիւէլ՝ իր սովորութեանը համեմատ արեւուն ծագումէն քիչ մ'առաջ երբ իր գործին , և թերեւս դարաւ նակալութեան տեղը կերթար , ոստերուն մէջէն մարդ մը նըշմարեց որու կունակը տեսաւ միայն և որու կերպարանքն 'ի հեռուստ և վերջալոյսին բոլորովին անծանօթ չեղեցաւ իրեն : Պուլաթրիւէլ թէեւ զինով՝ անսխալ և յստակ յիշողութիւն մ'ունէր , զէն պաշտպանողական այն ամեն անձերու համար որք փոքր ինչ կուի ունին օրինաւոր կարգաւորութեան հետ :

— Ինձի կուզայ թէ սա մարդին նման բան մը տեսած եմ , բայց ո՞ր ստատանային ծակը տեսած եմ , հարցուց իւրովի :

Սակայն բան մը չկրցաւ պատասխանել ինքնին . ըսաւ միայն թէ ան կը նմանէր մէկու մ'որու հետքն իր մաքին մէջ մնացած էր պնտրոշապէս :

Բայց Պուլաթրիւէլ չյաջողելով ըմբռնել նոյնութիւնը , համեմատութիւններ և հաշիւներ ըրաւ : Այս մարդը տեղացի չէր : Գուրսէն եկած էր : Հարկաւ հետի եկած էր , վասն զի այս միջոցիս ամենեին հասարակային կառք մը չանցնիր Մօնֆէրմէյլէն : Գիշերն 'ի բուն քայլած էր : Ուսկէ՛ կուգար : Մօտ տեղէ մը , վասն զի ոչ պայուսակ ունէր , ոչ ալ ծրար : Անշուշտ Բարիդէն : Ինչ բան ունէր այս անտառին մէջ . ինչո՞ւ այսքան կանուխ հոն կը գտնուէր . ինչ ընելու եկած էր :

Պուլաթրիւէլ զանձը բերաւ միտքը : Այնքան պեղեց իր յիշողութիւնը որ վերջապէս կրցաւ աղօտ կերպով մը յիշել թէ շատ տարի առաջ արդէն ասանկ զգուշութեան նշան մը ևս ունեցած էր մարդու մը նկատմամբ որ թերեւս այս մարդն էր :

Այսպէս խորհելով նոյն իսկ իր խորհրդածութեան կշիռին ներքեւ ծռած էր զլուխը . բնական այլ ոչ այնքան հանճարեղ բան : Երբ վեր ըրաւ զլուխը , ալ բան մը չկար : Մարդն անհետ եղած էր անտառին և մթնշաղին մէջ :

— Կրողը տանի , ըսաւ Պուլաթրիւէլ , պիտի գտնեմ զինքը : Երեւան պիտի հանեմ սա թաղեցիին թաղը : Բաթրօն-Մինէթի սա թափառականը պատճառ մ'ունի . պիտի հասկընամ թէ ինչ է այս պատճառը : Իմ անտառին մէջ երբ մէկը զաղտնիք մը կուեննայ , պէտք է որ զիտնամ ինչ ըլլալը :

Իր բրիչը առաւ որ խիստ սուր էր :

— Ահա բան մ'որով հոգն և մարդ մը կը խուզարկուի , ճիմուաց :

Եւ՝ դերձան մ'ուրիշ դերձանի մը կապելու պէս՝ կրցած ինչափ ոտքերը մին միւսին ետեւէն յարելով այն ուղեղծին մէջ ուսկէ մարդը պարտաւորած էր երթալ , սկսաւ քայլել անտառին մէջէն :

Հարիւր քայլի չափ առնելէն ետք օգնեց իրեն արեւն որ փսկսէր ծագիլ :

Հոն հոս աւաղին վրայ քայլի հետքեր, կոխկրտուած խոտեր, ճնշուած աւելուաներ, մացառներուն մէջ ծուռած նորածիլ օստեր՝ որք արթննալով ձգտող աղւոր կնիկի մը թեւերուն պէս կանկ կանկէին շնորհալի յամբուլթեամբ մը՝ տեսակ մը հետք ցուցուցին անոր։ Պուլաթրիւէլ այս հետքը բռնելով յառաջացաւ, ապա կորոյս զայն։ Ժամանակը կանցնէր։ Անտառին դէպ 'ի ներսը յառաջացաւ քիչ մ'եւս, և տեսակ մը բլուրի վրայ հասաւ։ Անտառն ելնող և 'ի հեռուստ Կիլերիի եղանակը սուլելով արահետէ մ'անցնող որսորդ մը ծառի մը վրայ մաղլցելու զաղափարը տուաւ Պուլաթրիւէլին։ Սո թէև ծեր, բայց արագաշարժ էր։ Թիթիւրի և Պուլաթրիւէլի արժանի բարձրաբեմ ռփի մը կար հոն։ Պուլաթրիւէլ այս ծառին վրան ելաւ բարձրանալով որքան որ կրնար բարձրանալ։

Լաւ էր զաղափարը։ Պուլաթրիւէլ՝ դիտելով առանձնութեան այն կողմը ուր անտառը բոլորովին խառնիխուռն և վայրենական է՝ յանկարծ մարդը տեսաւ։

Հազիւ նշմարած էր մարդը, և ահա կրկին աներևոյթ եղաւ աս։

Մարդն անծառ տեղ մը մտաւ կամ՝ լաւ ևս է ըսել՝ սպրբ գեցաւ։ Այս անծառ տեղը բաւական հեռի էր և մեծ ծառերէ պահուած, բայց Պուլաթրիւէլ շատ աղէկ կը ճանչնար զայն, վասն զի հոն՝ երկանի քարերու մեծ դէզի մը քով՝ հիւանդ կասկեանի մը նշմարած էր, որ բուն կեղեին վրայ դամուած զինկէ տախտակով մը գարմանուէր էր։ Անտառին այս անծառ տեղն այն վայրն է որ ժամանակաւ Պարիս կալուածքը կանուանէր։ Հարկաւ տախտակն անդն է քարերու գէզն որ չդիտեմ ինչ բանի զործածուելու սահմանուած է և որ երեսուն տարի առաջ հոն կը տեսնուէր։ Ոչինչ կը հաւատարի քարերու գէզի մ'երկարակեցութեան, եթէ 'ի բաց առնունք ցցապատնէջի մ'երկարակեցութիւնը։ Առժամանակեայ են անոնք, բայց կապրին շարունակ։ Ինչ զարմանալի պատճառ տեսելու համար։

Պուլաթրիւէլ՝ ուրախութեան արագութեամբն անմիջապէս վար դտաւ ինքզինքը՝ աւելի խնալով քան թէ իջնելով ծառէն։ Արջը գտնուած էր։ Հիմա խնդիրը անասունը բռնելուն վրան էր։ Հաւանական է թէ հոն էր այն համբաւաւոր զանձը զոր երազած էր ինք։ Պզտի զործ մը չէր փնջէ այն անծառ վայրը հասնիլը։ Եթէ կազմուած շաւիղներէն երթար, ճիշդ քառորդ մը պիտի անցնէր, վասն զի հազարու մէկ օձաձև և դիմադիր պտղատներ ունին անոնք։ Եթէ ուղիղ դիմը բռնելով թփուտէն անցնէր, ճիշդ կէս ժամի կը կարօտէր, վասն զի այս թփուտքը տարօրէն հոծ, խիստ փշտ և նախայարձակ է։ Պուլաթրիւէլ ասի չհասկնալովը մեծապէս սխալեցաւ։ Ուղիղ դիմին հաւտաց տեսութեան յարդելի պատրանք մ'է այս, բայց շատ մարդերու կորստեան պատճառ կրլայ։ Թփուտքը թէև խիստ դժուարամտաշէլի էր, բայց Պուլաթրիւէլ կարծեց թէ այն է լաւագոյն ճամբան։

— Գայլերուն Բիվօլիին փողոցէն երթամ, ըսաւ։

Պուլաթրիւէլ թէև խտորնակի երթալու սովորած՝ այս անգամ ուղղապէս երթալովը սխալեցաւ։

Մացառներու կոխին մէջը նեւուեցաւ համարձակութեամբ։

Մաքառեցաւ փշադափնիներու (houx), եղիճներու, սպիտակ դժնիկներու, վայրի վարդերու, ուղտափուշերու, խիստ ցասկոտ մորենիներու հետ, և սաստիկ կեղեքուեցաւ։

Տեսաւ որ ջուր կար հեղեղատին վարը, և ստիպուեցաւ անկից ալ անցնիլ։

Քառսուն րոպէէն ետք Պլարիս վայրը հասաւ՝ քրտինքէն ողորում, ջուրէն թրջուած, շնչասպառ, կեղեքուած և վայրենադէմ։

Սակայն ոչ ոք կար հոն։

Պուլաթրիւէլ դէպ 'ի քարերուն գէզին քով վաղեց։ Գէզն իր տեղէն ոչ շարժած, ոչ ալ առնուած և տարուած էր։

Իսկ մարդն անհետ եղած էր անտառին մէջ։ Խոյս տուած էր, բայց ո՛ր, ո՛ր կողմէն, ո՛ր թաւուտքին մէջը։ Գուշակելն անկարելի էր։

Եւ աւելի կսկծալին սա է որ քարերու դէզին ետեւը, զին-
 ակէ տախտակ ունեցող ծառին առջեւ դեռ նոր փորուած հող,
 ժողցուած կամ ձղուած բրիչ մը և ծակ մը կար:

Գատարկ էր այս ծակը:

— Գո՛ղ, պօռաց Պուլաթրիէլ իբր սպառնալիք երկու կը-
 առնինքը հորիզոնին ցուցունելով:

ՉԼՈՐԻ Բ.

ՄԱՐԻՈՍ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԵԼՆԵԼՈՎ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԿԸ ՊԱՏԵՐԱՍՏՈՐԻ

Երկու ժամանակ Մարիոս ոչ մնաւ, ոչ ալ բուժե-
 ցաւ: Հաբաթներով տենդ ունեցաւ բանդաղուշանքով, նաեւ
 ուղղային բաւական ծանր ախտանշաններով զոր զլուխին
 վերքերուն սասանումները պատճառած էին աւելի քան թէ
 բուն իսկ վերքերը:

Հատ գիշեր մինչև առտու Գօղէթին անունը տուաւ կրկնե-
 լով և երեքներով տենդին սոսկալի շաղակրատութեամբն և
 հողեմարութեան տխուր յամառութեամբը: Քանի մը վերքե-
 քու լայնութիւնը սպառնական վտանգ մ'եղաւ, վասն զի լայն
 վիրաց թարախները կրնային միշտ ծծուիլ և հետեւաբար մեռ-
 ցնել հիւանդը մթնոլորտային ինչ ինչ ազդեցութեանց ներ-
 քէ: Ամեն անգամ որ օդը փոփոխութիւն մը կը կրէր, կամ
 փոքրագոյն մըրիկ մը կնէնէր, բժիշկը կը վախնար. — Մա-
 նաւանդ թէ թող վիրաւորն ամենէին յուզմունք մը չունենայ,
 և կը կրկնէր ան: Վերքերը խառնակ և դժուարին կերպերով
 կը դարձանուէին, վասն զի այն ժամանակ տակաւին երեւա-
 կայուած չէր սպեղանիները և կտաւները չեօթնայով հաստատե-
 լուն կերպը: Նիզօլէթ սպասուհին պատրոյդ շինելու համար
 անկողնի սաւան մը վատնեց, ձեղունի մը պէս մեծ սաւան
 մը, կըսէր ան: Վերքերը քլորաջուրով և արծաթի բորա-

կածով լուալը մեծ դժուարութեամբ կըցաւ քաղցիկդին ա-
 ռաջքը առնուլ: Քանի որ վտանգը շարունակուեցաւ, Պ.
 Ժիլնորման իր թոռին սնարին քով ահաբեկ կենալով Մարի-
 ոսին պէս եղաւ, այսինքն ոչ մնաւ, ոչ ալ կենդանի:

Ամեն օր, և երբեմն ալ օրն երկու անգամ սպիտակահէր
 և խիստ մաքուր հագուած պարոն մը, — այս էր դռնապա-
 նին բրած նկարադրութիւնը, — Պ. Ժիլնորմանին տունը
 դալով վիրաւորին վրայ տեղեկութիւն կառնուր, և վերքերը
 դարձանուելու համար մեծ ծրար մը պատրոյդ կը յանձնէր:

Վերջապէս սեպտեմբերի 7ին, այսինքն Մարիոսին իր
 հաւին տունը կիսամեռ բերուած ցաւալի գիշերէն ճիշդ չորս
 ամիս ետքը բժիշկը յայտնեց թէ ալ կերաշխաւորէր վիրաւո-
 րին կեանքը: Ապաքինութիւնը ծրարեցաւ: Սակայն Մա-
 րիոս երկու ամիսէն աւելի ևս պարտաւորեցաւ երկայն ա-
 թոռի մը վրայ երկնցած կենալ՝ անրակին խորտակումէն ար-
 տադրուած դիպումներուն պատճառաւ: Միշտ կըլլայ ասանկ
 յետին վերք մ'որ չուղեր գոցուիլ և որ դարձանները կը
 մշտնջենաւորէ 'ի մեծ ձանձրոյթ հիւանդին:

Սակայն այս երկարատե հիւանդութեան և ապաքինութեան
 շնորհիւ Մարիոս դատաստանական հալածումներէ ազատե-
 ցաւ: Փրանսայի մէջ բարկութիւն մը, նաեւ հասարակային
 բարկութիւնը վեց ամիսէն աւելի չտեւր: Ընկերութեան ար-
 դի վիճակին մէջ ապստամբութիւններն ամեն մարդու յան-
 ցանքը կը սեպուին բոլորովին, հետեւաբար այսպիսի ապրա-
 տամբութիւններէ ետք աչք գոցելու հարկը կըզայցուի:

2 մոռնանք յիշել նաեւ թէ ոստիկանութեան պաշտօնեայ
 Ժիսկէի անվայել հրամանադիրն որով բժիշկներուն կը հրա-
 մայէր վիրաւորները մատնել՝ հասարակաց կարծիքը դայրացու-
 ցած, և ոչ միայն հասարակաց կարծիքը այլ նաեւ ամենէն
 առաջ թաղաւորը զայրացուցած ըլլալով, վիրաւորներն այս
 զայրոյթէն պատսպարուեցան և պաշտպանուեցան. և պատե-
 րազմական ատեանները չհամարձակեցան անոնց և ոչ մին ան-

Հանդիստ ընելու, 'ի բաց առեալ այն վերաւորները որք կը
ուրին մէջ կալանաւոր եղած էին: Ուստի Հանգարտ ձգեցին
նաեւ Մարիութը:

Պ. Թիւնօրման նախ ամեն տեսակ անձկութիւններով և ապա
ամեն տեսակ հիացումներով գրաւուեցաւ: Մեծ դժուարութեամբ
կարելի եղաւ արդիւնէլ զան իր գիշերները վերաւորին քովն
անցունելու: Իր մեծ թիկնաթոռը Մարիութին անկողնին մօտ
բերել տուաւ: պահանջեց որ աղջիկը տունին առանէն
ընտիր ճերմկեղէններովը շինէ Մարիութին վերացը
համար պէտք եղած բարձիկները և կապերը: Օրիորդ Թիւնօրման
իբր խոհեմ և անդրանիկ անձ՝ ընտիր ճերմկեղէնները
խնայելու միջոցը գտաւ, հաւատացնելով սակայն հաւին
թէ կը հնազանդէր իրեն: Պ. Թիւնօրման չհաւանեցաւ որ իւր
բացատրեն թէ պատրոյդ շինելու համար հաստ կտաւը
հոլանտական ազնիւ կտաւէն և մաշուած կտաւն ալ նոր կտաւ
էն աւելի աղէկ է: Ամեն անգամ որ հարկ կը լլար Մարիութին
վերաց սպեղանիները և կապերը փոխել և նայել, Պ. Թիւնօրման
ներկայ, իսկ օրիորդ Թիւնօրման ալ ամօթխածութեամբ
բացակայ կը գտնուէր: Երբ մեռած միտերը մկրատով
կը կարուէին, այ, այ, կըսէր ծերուկը: Խիստ սրտառուչ
բան մ'էր տեսնելը թէ ան իր ծերունական մեղմ դողողութեամբ
ինչպէս թաս մ'օշարակ կուտար վերաւորին: Հազարու
մէկ հարցումներ կընէր բժիշկին, և չէր նշմարել թէ միշտ մի
և նոյն հարցումները կը կրկնէ:

Այն օրն որ բժիշկը Մարիութին վտանգէ ազատ ըլլալը իմացուց,
ծերուկը ուրախութեամբ համակուած բանդադուշեց: Վաթսուն
Ֆրանք պարգևեց իր գունապանին: Երեկոյին իր
սենեակը վերադառնալով Էտէկէի պար մը պարեց բթամատովը
և ցուցամատովը բամբիւ կաղմելով և յետագայ երգը երգեց:

Յոռիք է միշտ բոյն տարիութիւններու,
Հոն ծնաւ, սիրուն իմիս Յովհաննան:

Պաշտեմ սրտագին: ամոր միջազգեստ
Խաբերայ:

Մէր, ամոր սրտին մէջը կապրիս դու,
վասն զի ամոր սիրալստ, աչքին
Մէջ կը դնես քու, վիրաւոր, միգակ
Խորամանկ:

Արոր Տխանէն աւելի կերգեմ,
Եռամդիս, սիրեմ ազնիւ, Յովհաննան,
Նաեւ, իր երկու տոնքն կարծրածայր
Եւ հրգօր:

Ապա ծուներ կրկնեց աթոռի մը վրայ և Պասոգ՝ որ կիսաբաց
դռնէն կը դիտէր զան՝ կարծեց ապահովապէս նշմարել
թէ կաղօթէր ծերուկը:

Պ. Թիւնօրման մինչև անառնէն գրեթէ հաւատացած չէր Աստուծոյ:

Ամեն անգամ որ վերաւորին վիճակը նոր բարւոքում մը
կառնուր, բարւոքում որ հետ զհետէ կը ծրողրուէր,
հաւն ուրախութենէն այլանդակութիւններ, մեքենայական շատ
մը հրճուալի դործեր կընէր: Սանդուղներէն վեր ու վար
կեւեկէր առանց դիտնալու թէ ինչու կեւեկէ: Դրացուհի
մը սակայն աղւոր դրացուհի մը բոլորովին ապուշ կը թեցաւ
առաւու մը մեծկակ ծաղկի փունջ մ'ընդունելով, զրկողն էր
Պ. Թիւնօրման: Այս առթիւ էրիկը նախանձէն կոխ ըրաւ
կնիկին հետ: Պ. Թիւնօրման իր սպասուհին Նիգօլէթը ծունկերուն
վրայ առնել կուգէր: Պարոն Պարոն կանուանէր Մարիութը:
Կեցցէ՛ Հանրապետութիւնը կը գոչէր:

Ամեն րոպէ բժիշկին կը հարցունէր: Ալ վտանգ չունի,
այնպէս չէ: Մարիութին կը նայէր մամի յատուկ նայուածքով
մը: Գուրգուրանօք կը դիտէր երիտասարդը երբ կը ճաշէր
սա: Ալ չէր ճանչնար ինքզինքը, ալ բանի մը տեղ չէր

դներ ինքզինքը. Մարիուսն էր տան տէրը. ծերուկին ուրախութեան մէջ իշխանութենէ հրաժարում կար. իր թոռն էր ան :

Իր այս բերկրութեան մէջ մանկանց ամենէն պատկառելին էր ան : Վախճալով թէ գուցէ կը յոգնեցնէ կամ կը ձանձրացնէ նորաբոյժը (convalescent), ետեւ կը կենար անոր ժպտելու համար : Գոհ, զուարթ, կարի ուրախ, սիրուն և երիտասարդ էր ան : Իր սպիտակ մազերն անոյշ վեհութիւն մը կուտային այն զուարթ լոյսին զոր ունէր իր երեսին վրայ : Պաշտելի է վայելչութիւնն երբ կը խառնուի խորշմեքուն հետ : Երբ ծերութիւնը կը փթթի, չգիտեմ ինչպիսի արշալոյսով մը կը փողփողի :

Իսկ Մարիուս՝ դարմանութեամբ և խնամուելովը հանդերձ անխախտ զաղափար մ'ունէր, այսինքն Գոզէթ :

Տենդէն և բանդադուշանքէն աղատելէն ի վեր ալ չէր արտաբերեր այս անունը, և կրնար կարծուիլ թէ ալ չէր մըտածեր անոր վրայ : Մարիուս կը լռէր, վասն զի հոգին այն անունին հետն էր :

Ձէր գիտեր թէ ինչ եղած է Գոզէթ. Տը Վա Շանվերրի փողոցին բոլոր դէպքն ամպի մը պէս էր իր յիշողութեան մէջ. զրեթէ անորոշ ստուերներ կը ծփային իր մտքին մէջ, այսինքն էքօնին, Պալրօշ, Մապէօֆ, Թենարտիէները, և պատնէշին մուխին հետ տխրապէս խառնուած իր ամեն բարեկամները. այնպէս կը թուէր իրեն թէ Պ. Փօշլըվանին այս արինաբոյր արկածէն տարօրէն անցնիլը փոթորիկի մը մէջ հանդոյց մ'էր : Իր կենդանութեանը մասին ալ բան մը չէր հասկնար. չէր գիտեր թէ ով և ինչպէս աղատած էր զինք. իր բոլորտիքը գտնուողներն ալ չէին գիտեր որմէ և ինչպէս աղատիլը. ըսուած էր իրեն միայն թէ գիշեր մը Ֆելլ-Տիւ-Գալլէր փողոցը բերուած էր երկանիւղով մը : Անցեալը, ներկան, ապառնին, ամեն բան ալ անորոշ զաղափարի մը մառախուղին կը նմանէր իր մտքին մէջ : Բայց այս մառախու-

ղին մէջ անշարժ կէտ մը, յստակ և ճիշդ ծրարի մը կերևար, բան մը կար որ կրանիթեայ էր, որոշում մը, կամք մը կար, որ էր Գոզէթը գտնել : Մարիուսին համար կեանքէ զաղափարը չէր զանազաններ Գոզէթի զաղափարէն. սրտին մէջ վճռած էր չընդունիլ մին առանց միւսին, և անդրոգուելի կերպով մ'որոշած էր իր աներևութացեալ Եդեմին վերադարձը պահանջել հաւեն, ճակատագրէն, դժոխքէն, վերջապէս որմէ որ պիտի ուզէր զինքը կենդանի մնալու բռնադատել : Այս վերադարձը խոչընդոտներ ունէր, զոր Մարիուս ինքն ալ գիտէր :

Պարագայ մը ստորագծենք հոս. իր հաւին բոլոր հոգատարութիւններն և բոլոր խանդաղատանքը զան վաստիած չէին, ոչ ալ սաստկապէս յուզեր էին : Նախ, վասն զի Մարիուս չէր գիտեր այս ամեն հոգատարութեանց և դուրդուրանաց գաղտնի պատճառը. երկրորդ, վասն զի իր հիւանդային մտախոհութեանց մէջ՝ որք դուցէ տենդային էին տակաւին՝ չէր վստահէր այս անուշութիւններուն, կարծելով թէ զինքը նուաճելու նպատակ ունեցող տարօրինակ և նոր բան մ'է այն, հետեւաբար անտարբեր կը մնար անոնց նըկատմամբ : Հաւը պարապ տեղը կը վասնէր իր ծերունական խեղճ ժպտը : Մարիուս կըսէր իւրովի թէ քանի որ չխօսիր ինք և հնազանդութեամբ կը վարուի, լաւ էր այս ժպտը, թէ սակայն՝ եթէ Գոզէթին խնդիրը բացուելու ըլլայ՝ ուրիշ դէմք մը պիտի դանէ և թէ հաւին բուն դիրքը երևան պիտի ելնէ. թէ անատեն խիստ բաներ պիտի ըլլան, այսինքն ընտանիքի հարցումներու վերաճում, վիճակներու համեմատութիւն, ամեն տեսակ հեղուկութիւններ ու միանգամայն ամեն առարկութիւններ. Փօշլըվան, Գուբլըվան, հարստութիւն, աղքատութիւն, թշուառութիւն, վիշտ քար, ապագայ : Բո՛ւռն գիմադրութիւն, հետեւութիւնն ալ մերժում : Մարիուս յառաջուց կը խտտնար :

Մանաւանդ թէ քանի որ Մարիուս կառողջանար, իր հիւ-

տրտունջները վերստին կերեային, յիշողութեանը հին խոցերը նորէն կը բացուէին, դարձեալ միտքը կը բեռէր անցեալը, Բօնիւթի գնդապետը Պ. Ժիլնորմանին և իր մէջ տեղը կը կանդներ վերստին. կըսէր իւրովի թէ չէր կրնար որ և է աղէկութիւն յուսալ այն անձէն որ այնքան անիրաւութեամբ և այնքան խտուածամբ վարուած էր իր հօրը հետ: Եւ առողջութեան հետ տեսալ մ'ալ դառնութիւն կստանար վերստին իր հօսին դէմ: Ծերունին անոր այս վիճակէն կը տառապէր մեղմիկ:

Պ. Ժիլնորման կը նշմարէր որ Մարիուս իր տունը բերուն էր և խելքը դլուխը դալէն ի վեր և ոչ իսկ անգամ մը հայր ի՞մ, ըսած էր իրեն. սակայն ծերունին ասի նշմարելով չանդերձ բան մը յայտնած չէր այս մասին: Ստոյգ է թէ Մարիուս պարոն չէր ըսեր իրեն, բայց իր խօսքերուն մասնաւոր դարձուածք մը տալով ոչ պարոն և ոչ ալ հայր ի՞մ ըսելու միջոցը կը գտնէր:

Ճղնաճամ մը կը մօտէր յայտնապէս:

Մարիուս փորձ մ'ընելու համար բուն պատերազմը սկսելէն առաջ սկզբնական յարձակում մ'ըրաւ, ինչպէս որ զրեթէ միշտ կը պատահի այսպիսի պարագաներու մէջ: Այս ըսկզբնական յարձակումը զգուշութեամբ շարժիլ կանուանի: Առտու մը Պ. Ժիլնորման չգիտեմ ինչպէս եղաւ, ձեռքն անցած լրագրի մ'առնելու թեթեւապէս խօսեցաւ Գօնվանսիօնի նկատմամբ և արքայականներու յատուկ ածական մ'արձակեց Տանթօնի, Սէն-Ժիւսթի և Բօպէսքիէրի վրայ: — ԳՅի մարդերը աիտաններ էին, ըսաւ Մարիուս խտուածամբ: Ծերունին լռեց, և այն օրը մինչև իրիկուն բան մը չըսաւ:

Մարիուս միշտ մտքին մէջն ունենալով իր առաջին տարիներուն անողորմ չաւը՝ այս լուրթեան մէջ բարկութեան բուռն ամփոփում մը տեսաւ, սաստիկ կռիւ մը դուշակեց անկից և իր կռիւի պատրաստութիւններն աւելցուց մտքին թաղուն խորշերուն մէջ:

Որոշեց որ՝ եթէ մերժուի իր առաջարկութիւնը՝ սպեշդանինքը և կապերը վէրքերուն վրայէն հանէ նետէ, անրակը քայքայէ, դեռ բոյժ չգտած վէրքերը բոլորովին բաց և անկապ թողու և մերժէ որ և է սնունդ: Մարիուսի վէրքերն իր պատերազմի պաշարներն էին: Կամքն էր Գօզէթը ունենալ կամ մեռնիլ:

Յարմար վայրկենին սպասեց հիւանդին սմանդուկ համբուրութիւնը:

Եկաւ այս վայրկեանը:

ՔԱՌՈՒՔ Ք.

ՄԱՐԻՈՒՍ ԿԸ ՇԱՐՉԱԿԻ

Օր մը օրիորդ Ժիլնորման մինչդեռ դարանին մերմշրին վրայ սրուակները և թասերը կարգի կը դնէր, ծերունին Մարիուսին վրայ ծուռելով իր ամենէն գորովալի ձայնովը կըսէր անոր.

— Քեզի բան մ'ըսեմ, իմ սիրելի Մարիուսիկ, եթէ քու տեղդ ըլլայի, հիմա փոխանակ ձուկ ուտելու միս կուտէի: Տապկած լեղուածուկ մ'անշուշտ պատուական բան մ'ենորարոյժի մը համար, բայց հիւանդը ոտք հանելու համար լաւ կողիկ մը պէտք է:

Մարիուս իր բոլոր ոյժերը վերստին ստացած ըլլալով ժողովեց, կանկ առաւ իր նստած տեղը, երկու պրկուած ձեռները իր անկողնին սաւանին վրայ կռնցուց, հօսին երեսը նայեցաւ ուղղակի, և սոսկալի կերպարան մ'առնելով ըսաւ.

— Ատի զիս կը դրդէ բան մ'ըսելու քեզ:

— Ի՞նչ:

— Կուգեմ կարգուիլ:

— Արդէն գիտէի, ըսաւ հաւը: Եւ քրքիջ մ'արձակեց:

— Ի՞նչ, ինչպէս գիտէիր:

— Այո՛, արդէն գիտէի: Պիտի առնես դեռահաս աղջիկը:

Մարիուս՝ ապուշ կրթելով և անհնարին բերկրութեամբ զրաւութիւն մարմնովին սարսուռեցաւ :

Պ. Ժիլնորման շարունակեց .

— Այո՛, քուկդ պիտի ըլլայ զեղանի և աղւոր աղջիկդ . Ամեն օր ծեր պարոնի մը կերպարանքն առած հոս կուգայ վրայօքդ տեղեկութիւն առնելու համար : Վիրաւորութեդ 'ի վեր այդ պղտիկ աղջիկդ իր ժամանակը լալով և վերացդ համար պատրոյդ շինելով կանցունէ : Տեղեկութիւն առի՝ Օմ-Արմէ փողոցը , թիւ 7 տունը կը բնակի ան : Ա՛հ , ահա բացուեցաւ խնդիրը : Ա՛հ , քանի որ կուզես այդ աղջիկը , քուկդ պիտի ըլլայ . պղտիկը դրաւեր է քեզի : Պղտիկ դաւադրութիւնդ ընելով , ինքնիրենդ ըսած էիր . — Բացէ՛ր բաց միտքս պիտի յայտնեմ սա հաւին , խնամակալութեան և Տիրեքթուարի ժամանակէն մնացած սա մոմային , սա հին զեղանիին , սա ժամանակաւ վայելաւորին որ հիմա ծեր է . Ան ալ թեթեւութիւններ , սիրուհիներ , կրիզթիւներ և Գօզթիւներ ունեցաւ ատեն մը . ան ալ մեծ շոտյութիւններ ըրաւ , թեւեր առաւ , դարնան հացէն կերաւ , պէտք է որ յիշէ այս ամենը : Պիտի տեսնենք : Պատերազմ : Ա՛հ , զի տես ուր է տկար կողմն , և հոն կը յարձակիս . լաւ . կողիկ մը կառաջարկեմ քեզ , իսկ դու կը պատասխանես . Աղէկ միտքս եկաւ , կուզեմ կարգուիլ : Անցումն ալ ահա ասանկ կըլլայ եղեր : Ի՛նչ , կը յուսայիր թէ ատանկ չնչին բանի մը համար վէճ պիտի հանէի : Ուրեմն չգիտէիր թէ ծեր վատ մ'եմ : Ասոր ի՛նչ կըսես : Հարկաւ կը զայրանաս : Հաւդ քեզմէ աւելի աւանակ դտնե՛լ , ասի և ոչ իսկ մտքէդ կանցնէր . պարապ տեղը պատրաստած եղար այն ատենաբանու թիւնը զոր ինձ պիտի ընէիր , պարոն փաստարան , հետեաւ բար սիրտդ նեղացաւ անշուշտ : Գնա՛ կատղէ , աւելի եղ կը կապեմ : Ուղածդ կընեմ , և յոյսդ 'ի դերե կը հանեմ , աւանակ : Մտիկ ըրէ : Տեղեկութիւններ առի , վասն զի ես ալ սմանդուկ եմ . աղջիկը զմայլելի է , խոհեմ է , նիզա-

կաւորին նկատմամբ ըսուածն իրաւ չէ , շատ մը պատրոյդ շինեց քեզի համար , զոհար մ'է այդ պատանուհին . կը պաշտէ զքեզ : Եթէ մեռնէիր , երեքնիս մէկ մեռած պիտի ըլլայինք . իր դազաղն իմինիս հետ պիտի տարուէր : Երբ բարւոքեցաւ առողջութեան վիճակդ , միտքս դրած էի պարզապէս անկողնիդ քով բերել տալ զան , բայց վէպերու մէջ միայն տեսնուած բան է արձակ համարձակ նորատի աղջիկները բերել այն աղւոր վիրաւորներուն անկողնին քով որք սիրելի են իրենց : Ասանկ բան չըլլար : Ի՛նչ պիտի ըսէր մօրաքոյրդ եթէ բերել տայի սիրուհիդ : Բարեկամ , գրեթէ միշտ մերկ էիր բոլորովին : Նիզօլէթ պահ մը չհեռացաւ քովէդ . հարցուր անոր թէ միթէ կարելի բան էր որ կին մը գտնուի քովդ : Հապա բժիշկն ինչ պիտի ըսէր : Աղւոր աղջիկ մը տենդը բուժող դեղ մը չէ : Ի՛նչ և է , հիմա որ աղէկացար , ալ զոյցնք խօսքը , զօրծը եղած , կատարուած , լմացած է , առ աղջիկը : Այսպէս է իմ անդթութիւնս : Ի՛նչ մեղքս պահեմ , տեսայ որ չէիր սիրեր զիս , ուստի ըսի . Ի՛նչ կրնամ ընել արդեօք որպէս զի սա անասունը սիրէ զիս : Ապա ինքն իրենս պատասխանեցի . Գէն , պղտիկ Գօզթիւ ունիմ պատրաստ , տամ զինքն անոր , անատեն Մարիուս պիտի պարտաւորի քիչ մը սիրել զիս կամ թէ ըսել ինձ չսիրելուն պատճառը : Ա՛հ , հարկաւ կը կարծէիր թէ ծերը կրակուբոց պիտի կտրի , պիտի պոռպուայ , ոչ պիտի զոչէ և դաւաղանք պիտի վերցունէ այս ամեն արշալոյսերուն վրայ : Ամենէն , բարեկամ : Գօզթիւ կուզես , լաւ . սէր ունիս , լաւ : Իմ ալ ուղածս ատ է : Բարեհաճեցէք ամուսնանալու , պարոն . Երջանիկ եղիր , որդեակ իմ ամենասիրելի :

Ծերունին այսպէս խօսելէն ետք սկսաւ հեծկտալ :

Եւ Մարիուսին զլուրը բռնելով ծերունական կուրծքին վրայ սեղմեց երկու ձեռներովը , և երկուքն ալ սկսան լալ . Յետին երանութեան ձեւերուն մին ալ այս է ,

— Հայր իմ , զօչեց Մարիուս :

— Ա՛հ, ուրեմն կը սիրես եղբր զիս, ըսաւ ծերունին :
Անպատում վայրկեան մ'անցուցին : Ծերունին և երիտա-
ւարդը կը մղձկէին և չէին կրնար խօսիլ :

Վերջապէս ծերունին թոթովեց .

— Օ՛հ, ահա բացուեցաւ սիրտը . Հայր իմ, ըսաւ ինձ :
Մարիուս գլուխը հաւին գիրկէն քաշելով ըսաւ մեղմովն .

— Բայց, հայր իմ, հիմա որ աղէկ եմ, կարծեմ թէ կըր-
նամ տեսնել զինքը :

— Ատ ալ արդէն պատրաստուած է . վաղը պիտի տես-
նես զինքը :

— Հայր իմ :

— Ի՞նչ է :

— Ինչո՞ւ այսօր չտեսնեմ :

— Լաւ, թող այսօր ըլլայ : Այսօր պիտի տեսնես : Երեք
անդամ « հայր իմ » ըսիր ինձ . ատոր փոխարէն պէտք է որ
փափաքդ կատարուի : Հիմա ատոր ճարը պիտի նայիմ : Գօ-
ղէթը պիտի բերեն : Ուղածդ պատրաստուած էր արդէն ,
կըսեմ քեզ : Այս բանն արդէն բանահիւսուած է : Անտրէ
Հէնիէի նորապէս հեռու ըսուած եղբրերդուն թեան վախճանն
է այս : Անտրէ Հէնիէի կըսեմ, զոր մորթեցին ԳՅին չարա-
գո... — տխրանալով :

Պ. Ժիլնորման կարծեց նշմարել թէ Մարիուս թեթեալի-
րունք կը պոստէ, թէ և երիտասարդը՝ ճիշդը խօսելով՝ ալ
մոտիկ չէր ըներ իրեն, վասն զի հիացմամբ համակուած կը
թուէր, և վասն զի աւելի Գօղէթին քան թէ ԳՅին վրայ կը
խորհէր : Հաւը Անտրէ Հէնիէին անունը խիստ անպատեհու-
թեամբ յիշելուն վրայ գողալով, արագապէս կրկնեց .

— Մորթեցին ճիշդ բառը չէ : Մտոյդը սա է թէ յեղա-
փոխական մեծ հանճարներն ողբ անուրանալի է թէ չարասիրտ
չէին և ողբ, Աստուած վկայ, դիւցազներ էին, կարծելով
թէ Անտրէ Հէնիէ փոքր ինչ կը նեղէ զերեսք, զան գլխա-
... — Այսինքն թէ այս մեծ մարդերը, եթե թերմիտօրեան

ները, հասարակաց փրկութեան համար աղաչեցին Անտրէ Հէ-
նիէն որ հաճի մեկնելու... :

Պ. Ժիլնորման նոյն իսկ իր խօսքն իր կոկորդին մէջ մնա-
լուն համար՝ չկրցաւ շարունակել ըսելիքը . չկրնալով ոչ ը-
մացնել և ոչ ալ յետս կոչել իր խօսքը, և մինչդեռ իր աղ-
ջիկը Մարիուսին ետեւը բարձր կը շտկէր, ծերունին՝ այն-
քան յուզմունքով տակնուվրայ լլուլլով՝ իր հասակին ներած
արագութեամբը ննջարանէն դուրս նետուեցաւ, դուռն ե-
տեէն հրելով դոցեց, և կաթ կարմիր կտրած, շնչարգելու-
թենէ խղզուած, փրփրած և աչերը դուրս ցցուած ինքզինքը
բարեմիտ Պասգին դիմացը զտաւ քիթ առ քիթ, որ նա
խասենեկին մէջ կօշիկները կը ներկէր : Ծերունին Պասգը
բռնեց օձիքէն և բուռն կատղութեամբ մ'երեսին պօռաց .

— Աստուած վկայ, կերպնում թէ այն աւագակներն ըս-
պանեցին զան :

— Զո՞վ, պարոն :

— Անտրէ Հէնիէն :

— Այո՛, պարոն, ըսաւ Պասգ ահաբեկ :

ՔԱՌԱՔ Գ.

ՍՐԻՈՐԳ ԺԻԼՆՈՐՄԱՆ ՎԵՐՋԱՊԷՍ ԿԸ ՀԱՌԱՆԻ ԹԷ ԳԻԾ
ՉԷ Պ. ՓՕԶԷԹԱՆԻ ԹԵԻՒՆ ՏՆՎ ԲԱՆ ՄՈՒՆԵՆԱԼՈՎ
ՆԵՐՍ ՄՏՆԵԼԸ

ԳՕԶԷԹ և Մարիուս վերստին տեսնուեցան :

Թէ ինչ եղաւ իրենց տեսութիւնը, զանց կընենք լռել :
Կան բաներ զոր պէտք չէ նկարագրելու փորձն ընել : Այս
բաներու թիւէն է արեւը :

Բոլոր ընտանիքը, նաեւ Պասգ և Նիզօլէթ Մարիուսին
սենեակը հաւքուած էին երբ մտաւ Գօղէթ :

Գօղէթ սեմին վրայ երեցաւ : Կարծես թէ լուսնիկն չը-
նակի մը մէջն էր ան :

Քիշդ նոյն միջոցին հաւը պիտի խնջէր. ձեռքը քթին վրայ, քիթն ալ թաշկինակին մէջ մնաց, և վրայէն Գօղէթին նաւերով,

— Պաշտելի, դռնէն :

Ապա շառաչեւնով մը խնջեց :

Գօղէթ արբըռութեամբ համակուած, յափշտակուած, շուրած էր և երկինք կը թռէր : Ար խրտչէր պատանուհին, որքան որ կարելի է խրտչել երանութենէ : Բոլորովին դունատ և ամօթահար՝ կը թոթովէր ան, ուզելով Մարիուսին զիրիւր նետուել և չհամարձակելով : Կամչնար սիրելու այնքան բազմութեան առջև : Մարդիկ ողորմ չունին երջանիկ սիրահար, ներու համար. տեղերնին կը բեւեռնին կը մնան երբ ասոնք մինակ մնալու ստիպողական փափաքը կունենան : Սակայն սիրահարներն ամենեւին հարկաւորութիւն չունին մարդերէ :

Գօղէթին հետ և իր ետեւէն սպիտակահեր և ծանրագէմ մարդ մը մտած էր, մարդ մ'որ կը ժպտէր, և որ սակայն տարտամ և կսկծալի ժպտով մը կը ժպտէր : Այս մարդը « Պ. Ֆօշլեւանն էր » . Ժան Վալժանն էր ան :

Դունապանին ըսածին պէս շատ ծախար հագնած, այսինքն բոլորովին սև և նոր զգեստներ հագած և սպիտակ փողակապ դրուած էր :

Ամենեւին դունապանին մտքէն չէր կրնար անցնիլ թէ յուսնիսի Դին իր դուռին առջև երեւան ելնող, ցնցոտիներ հագած, տղմաշաղխի, սոսկալի, վայրենադէմ, դէմքը արիւնով և տիղմով ծածկուած, և նուազուն Մարիուսը թևերուն տակէն բռնող ահարկու դիակիրն էր այս անբիծ քաղաքաւորը, այս հաւանական նոտարը : Սակայն իր դունապանի հոտոտելքն արթնցած էր : Երբ Պ. Ֆօշլեւան եկած էր Գօղէթին հետ, դունապանը չկրնալով համբերել՝ մեկուսի ըսած էր իր կրնական. Չղիտեմ ինչու միշտ կերեակայեմ թէ արդէն տեղ մը տեսած եմ այս դէմքը :

Պ. Ֆօշլեւան՝ Մարիուսին սենեկին մէջ դուռին քով կը

Վենար իբր անանձին : Թեյին տակ հաստիկի հատորի մը բաւական նման ծրար մ'ունէր թուղթի մէջ պահուած : Պահարանին թուղթը կանաչիկ և կարծեմ թէ բորբոսած էր :

— Միթէ այս պարունը միշտ ասանկ զիրք կունենայ թեյն տակ, հարցուց կամաց մը Նիգօլէթին օրիորդ Թիլնօրման որ ամենեւին չէր սիրեր զիրքերը :

— Ինչ կըլլայ եղբր, պատասխանեց մի և նոյն ձայնով Պ. Թիլնօրման որ ըսած էր իր աղջկին հարցումը, զիտուն մ'է ան. ինչ ֆլաս ունի. միթէ իրն է յանցանքը : Պ. Պուշար ևս՝ զոր ճանչցած եմ՝ առանց զբքի մը չէր քայլեր բնաւ և ասոր պէս միշտ հին մատեան մ'ունէր կուրծքին մէջ :

Եւ բարեւելով ըսաւ բարձրաձայն.

— Պ. Թրանշլեւան...

Պ. Թիլնօրման մասնաւորապէս չըբաւ այս անունի սխալը, քայց յատուկ անուններու մասին անուշադրութիւնը՝ ազնուապետական ձև մ'էր իրեն համար :

— Պ. Թրանշլեւան, պատիւ ունիմ առաջարկելու ձեզ թէ թոռ Պարոն Պարոն Մարիուս Բօնմէրսիի համար կուզեմ հարս առնուլ ինձ օրիորդը :

« Պ. Թրանշլեւան » խոնարհեցաւ :

— Ահա լմնցաւ, ըսաւ հաւը :

Եւ դէպ 'ի Մարիուս և Գօղէթ դառնալով, երկու թևերը քանալով և օրհնելով, դռնէն.

— Հրաման ունիք մէկգլմէկ պաշտելու :

Երկու անգամ ըսել տալու հարկ չթողուցին : Եւ ինչ հարկ. ճուղղումը սխաւ : Կամաց կը խօսէին, Մարիուս իր երկայն աթոռին վրայ կը թնամ, Գօղէթ ալ քոֆի ոտքի վրայ կայնած : — Ո՛վ Աստուած իմ, վերջապէս ահա գտայ զքեզ, կը մըմջէր Գօղէթ : Նոյն ինքն դու ես : Դուք էք : Միթէ լսուած բան է երթալ պատերազմիլ : Բայց ինչու դպիր : Սոսկալի բան մ'է այդ : Չորս ամիս շարունակ մոռած էի Քիշ, յիշաւի չարասրտութիւն մ'էր այդ կուրիւն երթալի :

Ի՞նչ ըրած էի ձեզի : Կը ներեմ այս անգամ, բայց մէյ մ'ալ պիտի չընէք : Դեռ քիչ մ'առաջ, երբ եկան ըսին մեզ որ գանք, գարձեալ կարծեցի թէ պիտի մեռնիմ, բայց ուրախութենէս պիտի մեռնէի, չէ թէ տրամութենէս : Եթէ զիս նայիր թէ ժրքան տրտում էի : Ժամանակ չունեցայ որ հաղուեմ, կարծեմ թէ սոսկալի պիտի երեամ այս հաղուստովս : Ի՞նչ պիտի ըսեն ծնողքդ սա քուրջի կտոր վզնոցս տեսնելով : Բայց ինչո՞ւ չէք խօսիր : Կը թողուք որ մինակ ես խօսիմ : Առաջուան պէս Օմ-Արմէ փողոցը կը բնակինք : Կերեւայ թէ ուսդ սոսկալի բան մ'եղեր էր : Ըսին ինծի թէ ձեռք մը կընար մէջը մտնել : Ասկէ 'ի զատ կերեւայ թէ մըկըրատով միսեր կտրեցին : Ատի ամենէն աւելի սոսկալին է : Լացի, այնքան լացի որ ա՛լ աչք չունիմ : Այսքան տառապելու դիմանալը զարմանալի բան մ'է յիրաւի : Ձեր հաւը շատ աղէկ մարդ մը կերեւայ : Անհանգիստ մի՛ ըլլաք, արմուկնիդ վրայ մի՛ կռթնիք այդպէս, զգուշացիք որ ցաւ մը չպատճառէք ձեզ : Ո՛հ, քանի՞օն երջանիկ եմ : Ուրեմն ա՛լ ըմբաստանեմ զժառանգութիւնը : Իրաւ որ անմիտ եմ բոլորովին : Շատ մը բաներ կուզէի ըսել ձեզ, բայց ամենն ալ մոռցայ : Կը սիւրէք միշտ զիս : Օմ-Արմէ փողոցը կը բնակինք : Պարտէզ չկայ : Բոլոր ժամանակս պատրոյդ շինելով անցուցի : Ահա, տեսէք պարոն, մատերս քիչ մը կոշկուտեցան, ձերն է յանցանքը :

— Հրեշտակս, կըսէր Մարիուս :

Լեզուին բառերուն մէջ հրեշտակ բառը միայն չկրնար մաշուիլ : Սիրահարներն այնքան անգթութեամբ կը զործածեն զայն որ ուրիշ որ և է բառ չէր կրնար դիմանալ :

Ապա սենեկին մէջ ներկայ գտնուողներ ըլլալուն համար դադրեցան խօսելէ, ա՛լ բան մը չըսին իրարու և բաւական սեպեցին մէկ մէկու ձեռքը բռնել մեղմիկ :

Պ. Ժիլնորման դարձաւ դէպ այն ամեն անձերն որք սենեկին մէջն էին և գոչեց.

— Նայեցէք, ինչ կըսեմ, բարձր խօսեցէք դուք : Վըլ-

վըլկ հանեցէք հող : Օ՛հ, քիչ մ'աղմուկ ըրէք, որպէս զի այս պատանինքը կարենան հանգստապէս շաղակրատել :

Եւ Մարիուսին և Գօզէթին մօտելու կամաց մ'ըսաւ.

— Գուեցեք զիրար : Մի՛ նեղուիք :

Մօրաքոյր Ժիլնորման շուարումով մը կը դիտէր իր ծերական տանը մէջ խուժող այս լոյսը : Ամենէն յարձակողական չէր այս շուարումը. երկու հաւփալի նայող բուի մը գայթակղեալ և նախանձոտ նայուածքը չէր այն բնաւ, այլ յիսունուօթ տարեկան խեղճ անմեղուհի մ'ապուշ նայուածքն էր. 'ի նանիր անցած կեանքն էր այն որ յաղթանակի մ'այսինքն սիրոյ կը նայէր :

— Անդրանիկ օրիորդ Ժիլնորման, կըսէր անոր հայրը, ըսած էի արդէն քեզ թէ օր մ'այս բանը պիտի տեսնես :

Պահ մը լռին մնալէն ետք, վրայ բերաւ.

— Ուրիշներուն երանութիւնը նայէ :

Ապա դէպ 'ի Գօզէթ դարձաւ.

— Ո՞րքան աղւոր է, քանի՞օն աղւոր է եղեր, Կրէօզ * մ'է ան : Ծա՛, շուտիկ, միայն քուկդ պիտի ըլլայ ասի : Ո՛հ, թշուառական, աղէկ պրծար ձեռքէս, բարեբաղդ ես եղեր. եթէ տասնուհինգ տարի նուազ ըլլար հասակս, պիտի մնամարտէինք քեզի հետ որպէս զի յաղթողը միայն անոր տէրն ըլլար : Դէն, սիրահարած եմ քեզի, օրիորդ : Բոլորովին բնական բան : Ձեր իրաւունքն է այդ : Ա՛հ, ինչ գեղեցիկ, կոկիկ և սիրուն հարսնիք մը պիտի ունենանք : Սէն-Տընի Տը-Սէն-Սաքըմմանն է մեր թաղին եկեղեցին. բայց հրաման մը պիտի աւանում որպէս զի Սէն-Բօլ եկեղեցին պատկուիք : Այս եկեղեցին լաւագոյն է, ճիշդութեամբ շինածն է. աւելի կոկիկ և սիրուն է այն : Կարդինալ Տը Պի-րակի աղքիւրին դիմացի կողմն է Սէն-Բօլ եկեղեցին : Գիշարական ճարտարապետութեան հրաշակերտը Նամուրի մէջն

* Կրէօզ պատկերահանին կամ Լ'Աֆօրի Դի-Լեֆ անուն գեղապանած աղջկէն պատկերը :

է : Անունն է Սէն-Լու : Հարսնիքէն ետք հոն ալ երէ
թալ պէտք է : Պարապ տեղը գացած չպիտի ըլլանք : Օրի-
որդ, ձեր կողմը կը բռնեմ բոլորովին . կուզեմ որ աղջիկ-
ները կարգուին . աղջիկներն այս բանին համար ստեղծուած
են : Կատարինէ անունով սրբուհի մը կայ զոր կուզէի միշտ
զլխաբայ տեսնել : Աղջիկ մնալը զեղեցիկ բայց ցուրտ բան
է : Բաղմացարուք , կըսէ Աստուածաշունչը : Ժողովուրդը փըր-
կելու համար Ժան Տ'Արք պէտք է . բայց ժողովուրդը ստեղ-
ծելու համար Մերեմ խաթունը պէտք է : Ուրեմն կարգուե-
ցէք , գեղանի աղջիկներ : Յիրաւի չեմ հասկնար թէ ինչ օ-
ղուտ ունի աղջիկ մնալը : Գիտեմ որ աղջիկ մնացողներն ե-
կեղեցիին մէջ զատ մատուռ մը կուսնան և Կոյս Մարիամայ
ուխտին վրայ կը տեղաւորին . բայց ըստ իս խաչոր լաւ բան
մ'է աղւոր և ուժեղ էրիկ մ'ունենալ , տարիէ մ'ետքն ալ
խարտեշագեղ անձնեայ մանկիկ մ'որ զուարթութեամբ կաթ
կը ծծէ , որու ազգրը լաւ ու մտեղ փոթ կունենայ . որ ար-
շաւոյսի պէս կը խնդայ և իր վարդապոյն թաթիկներովը մայ-
րին կուրծքը լիաբուռն կը խառնէ . յիրաւի աւելի աղէկ է
այս քանթէ երեկոյեան ժամերգութեան ատեն մոմ մը բըռ-
նել և Լոյս ի լոյս երգել :

Ուրեմն , Այսիք , ա՛յ չես երագեր ,
Եւ քիչ ատենէն պիտի կարգուին :

Հաւն իր իննսնամեայ ներբաններուն վրայ դառնալով շըր-
ջան մ'ըրաւ , և վերստին սկսաւ խօսիլ նորէն մեկնող զըս-
պանակի մը պէս :

- Աղէկ միտքս եկաւ :
- Ի՞նչ , հայր իմ :
- Ըսած էիր ինձ թէ մտերիմ բարեկամ մ'ունես , այն-
պէս չէ :
- Այո , Գուրֆէյրադը :
- Ի՞նչ եղաւ ան :

— Մեռաւ :

— Լաւ ուրեմն :

Պ. Ժիլնորման անոնց քովը նստաւ , Գօզէթը նստեցուց ,
և անոնց չորս ձեռներն իր խորշմուտ և ոսկորուտ ձեռնե-
րուն մէջն առնելով ,

— Ընտիր է այս շնորհադեղ Գօզէթը : Հրաշակերտ մ'է
ան : Շատ փոքր աղջիկ և շատ մեծ տիկին մ'է նա : Պարո-
նուհի մը պիտի ըլլայ միայն . ազնուականութենէ իյնալ է
այս , վասն զի մարբիղուհի ծնած է Գօզէթ : Չնայիս ան-
դամ մը սովոր աղւոր ունեւոր : Զաւակներս , աղէկ գիտցիք
թէ այս աշխարհիս մէջ սէրն է միայն ճշմարիտ : Սիրեցէք
զիրար : Խեղ պէս սիրեցէք : Սէրը մարդերուն խեղութիւնն և
Աստուծոյ ոգին է : Պաշտեցէք մէկըմէկ : Բայց ինչ դժբաղ-
դութիւն , շարայարեց յանկարծ տխրելով : Անեցածիս կէ-
սէն աւելին կենսաւոր եկամուտի տուած եմ : Քանի որ կեն-
դանի եմ , հոգ չէ , բայց մոռնելէս ետք , ասկից քսան տա-
րի ետք , ո՛հ , փուլ մ'անդամ չպիտի ունենաք , իմ խեղճ
որդեակներս : Տիկին Պարոնուհի , ձեր սպիտակագեղ ձեռ-
ներն ասեղ զարնելու և ծակծկուելու պատիւը պիտի ու-
նենան :

Հոս ծանր և հանդարտ ձայն մը լսուեցաւ որ կըսէր .

— Օրիորդ Էօֆրազի ֆօշլովան վեց հարիւր հազար ֆրանք
ունի :

Ժան Վալժանին ձայնն էր խօսողը :

Տակաւին բառ մ'արտասանած չէր . կերեար իսկ թէ ոչ
ոք գիտէր անոր հոն ըլլալը , և Ժան Վալժան այս ամեն եր-
ջանիկ անձերուն ետէն ոտքի վրայ և անշարժ կեցած էր :

— Ո՛վ է այդ օրիորդ Էօֆրազի ըսուածը , հարցուց Պ.
Ժիլնորման ապուշ կրթած :

— Ես եմ , պատասխանեց Գօզէթ :

— Վեց հարիւր հազար ֆրանք , կրկնեց ծերունին :

— Տասնուչորս կամ թերեւս տասնուհինգ հազար ֆրանք
պակաս , ըսաւ Ժան Վալժան :

Ժան Վալժան երկու արծաթեայ աշտանակները չմոռցային վրայ դրաւ ուր փախկեցան 'ի մեծ զարմանս Թուսէնի :

Մանաւանդ թէ Ժան Վալժան կղզար ալ Ժալէրէն իսպառ ազատած ըլլալը : Իր առջեւ պատմուած , նաեւ ինքն ալ դէպքը հրատարակող Մենիէթը պաշտօնական լրագրէն ստուգած էր թէ Ժալէր անունով ոստիկանութեան գործակալ մը խեղդուած գտնուած էր Բօն-օ-Շանմ և Բօն-Նէօֆ կամուրջներուն մէջ տեղը լաթ լուացող կիներու նաւակի մը տակը , և թէ դիր մը՝ զոր այս անտղտանելի և իր մեծաւորներէն կարի յարդուած մարդը ձգեր էր՝ կարծել կուտար թէ իր խղճուիլը մտական խանդարումի մը և ինքնասպանութեան հետեւութիւնն էր : — Իրօք , ըսաւ Ժան Վալժան մտովին , քանի որ զիս բռնելէն ետք ազատ թողուց , հարկաւ արդէն խեցած էր ան :

ՊԼՈՒՐ Զ.

ՆԵՐՍԻ ՓԵՐՆԵՐԸ ԻՆՐԱՅՆՁԻՐ ՈՔ ԻՐ ԿԵՐՊՈՎԸ ՄԵՆ ԲՆՆ ԿԵՆՆՆ ՈՐՊԵՍ ԶԻ ՆԵՐՁՆԻՆ ԸԼԼՍՑ ԳՕՁԻԹ

ՄԵՆ բան պատրաստուեցաւ ամուսնութեան համար : Բժիշկին խորհուրդ հարցուցին , ան ալ ըսաւ թէ փետրուարի մէջ կրնար կատարուիլ հարսնիքը : Անտոն սեպտեմբերի մէջն էին : Քանի մը շաբաթ անցաւ , անթերի երանութեամբ լի շաբաթներ :

Ամենէն նուաղ երջանիկը Պ. Ժինօրմանը չէր : Քառորդներով Գօզէթին առջեւ կը կենար մտապիշ նայելով :

— Ի՞նչ սքանչելի ազուր աղջիկ , կը գոչէր ծերունին : Եւ որքան քաղցր և բարի է կերպարանքը : Արտով կը խոստովանիմ յիրաւի թէ կենացս մէջ տեսած աղջիկներուս ամենէն սիրունն է աս : Ետքէն մանիշակաբոյր առաքինութիւններ պիտի ունենայ այս գեղանին : Իրաւ որ շնորհալի մ'է

ան : Այսպիսի անձի մը հետ մարդոց ազնուաբար կրնայ ապրիլ միայն : Մարիուս , տղաս , պարոն ես , հարուստ մ'ես դու , ալ փաստաբանութիւն մի ծախեր , կաղերսեմ :

Գօզէթ և Մարիուս գերեզմանէն յանկարծ դրախտը փոխադրուած էին : Անցումը մեղմուած չէր , և այս պատճառաւ կրնային մոլեղնիլ եթէ շուտաւ չըլլային :

— Ի՞նչ բան է այս , մթթէ բան մը հասկցար դու , կըսէր Մարիուս Գօզէթին :

— Ոչ , կը պատասխանէր Գօզէթ , բայց ինձ կերեայ թէ բարեգութն Աստուած մեզ կը նայի :

Ժան Վալժան ամեն բան ըրաւ , ամեն դժուարութիւն լուծեց , ամեն միջոց դտաւ , ամեն ինչ գիւրացուց : Գօզէթին պէս ինքն ալ աճապարումով և աւերելութեամբ ուրախութեամբ կը փութար գէպ 'ի Գօզէթին երանութիւնը :

Ինքն արդէն քաղաքապետութիւն ըրած ըլլալով կրցաւ փափուկ խնդիր մը լուծել որու զաղտնիքն իրեն միայն ծանօթ էր . այսինքն Գօզէթին որով աղջիկն ըլլալը : Պարզապէս անոր որմէ և ինչպէս ծնած ըլլալն ըսելը , ո՞վ զիտէ , թերեւ կարենար արդիւրէլ ամուսնութիւնը : Ամեն դժուարութիւններէ ազատեց Գօզէթը : Մեռած անձերու ընտանիք մը կարգադրեց անոր . որ և է դատախազութենէ ազատ մնալու ապահով միջոց մ'էր այս : Մարած ընտանիքէ մը Գօզէթ միայն մնացած էր : Գօզէթ իր աղջիկը չէր , այլ ուրիշ Ֆօշլովանի մ'աղջիկն էր : Ֆօշլովան անունով երկու եղբայրներ Բըթի-Բիդրիսի վանքը պարտիզպանութիւն ըրած էին : Այս վանքը դացին . լաւագոյն տեղեկութիւններ և ամենայարդելի վկայութիւններ տրուեցան . բարեմիտ կրօնաւորները հայրութեան խնդիրները զննելու ոչ այնքան կարող և ոչ այնքան հակամէտ ըլլալով և ասանկ խնդիրի մը մէջ չարութիւն մը չենթադրելուն համար ամենեւին չգիտցեր էին ճշդապէս թէ պղտիկ Գօզէթն երկու Ֆօշլովաններուն որուն աղջիկն էր : Աստի ըսին ինչ որ ուզուեցաւ իրենցմէ , մանաւանդ թէ եւ

ոանդու մ'ըսին : Հանրայայտութեան (notoriété) թուղթ մը շինուեցաւ : Գօղէթ օրէնքին առջև օրիորդ Էօֆրադի Ֆօշլը վան եղաւ : Որք 'ի հօրէ և 'ի մօրէ հրապարակուեցաւ : Ժան վալժան կարգադրութեան մը շնորհիւ Ֆօշլը վան անունով Գօղէթին խնամակալը սեպուեցաւ , Պ. Ժիլնօրման ալ փոխ-խնամակալ նշանակուեցաւ :

Իսկ հինգ հարիւր ութսունը չորս հազար ֆրանքն անծանօթ մնալ փափաքող անձէ մը Գօղէթին ձգուած հրիտակ մ'էր : Սկզբնական հրիտակը հինգ հարիւր ինսունը չորս հազար ֆրանք էր , բայց տաս հազար ֆրանքն օրիորդ Էօֆրադիի դատարարակութեանը համար ծախս եղած էր : Այս տաս հազար ֆրանքին հինգ հազարը վանքին տրուած էր : Նոյն հրիտակն երրորդի մ'աւանդուած էր որպէս զի Գօղէթին յանձնուի չափահասութեանը կամ ամուսնութեանը ժամանակ : Այս ամենը խիստ ընդունելի էր , մանաւանդ կէս միլիոնէն աւելի օժիտին հետ , ինչպէս որ տեսանք : Ստոյգ է թէ հոն հոս քանի մը տարօրինակ բաներ կային որք չտեսնուեցան . վասն զի տեսնելու պարտաւորողներուն մէկուն աչքը սիրով , միւսներուն աչքն ալ վեց հարիւր հազար ֆրանքով կապուած էր :

Իմացաւ Գօղէթ թէ իր հայրը չէր այն ծեր մարդը զոր այնքան ժամանակէ 'ի վեր հայր կոչած էր : Լոկ աղղական մ'էր ան . իր բուն հայրն ուրիշ Ֆօշլը վան մ'էր : Ուրիշ որ և է ժամանակ Գօղէթ այս իրողութենէ սաստկապէս տխրէր թերեւ : Բայց այն անպատում ժամուն ուր կը գտնուէր ան , այս իրողութիւնը սակաւ ինչ ստուեր մը , թեթեւ տրամուծութիւն մ'եղաւ միայն , և այնքան ուրախութիւն ունէր Գօղէթ որ այս ամպը քիչ տևեց : Գօղէթ Մարիուսն ունէր : Երեւ տասարդը կուգար , ծերուիլը կանհտէր . այսպէս է կեանքը :

Մանաւանդ թէ Գօղէթ շատ տարիներէ 'ի վեր սովորած էր հանդոյցներ տեսնելու իր բոլորտիքը . այն ամեն անձերը որք զաղտնի մանկութիւն մ'ունեցած են միշտ պատրաստ են ինչ ինչ հրաժարումներու :

Սակայն Գօղէթ այնուհետեւ ալ «Հայր» կոչեց ծան վալժանը :

Գօղէթ յափշտակութեամբ համակուած , եռանդադին կը հիանար ծերունի ժիլնօրմանին վրայ : Ստոյգ է թէ ասի խիստ կը փաղաքէր Գօղէթը և շատ մ'ընծաներ կուտար անոր : Մինչդեռ ծան վալժան Գօղէթին համար ընկերութեան մէջ կանոնաւոր դիրք մը կը շինէր և անվտանգ կերպով վիճակի մը կը յատկացնէր զան , Պ. Ժիլնօրման հարսանեկան ընծաներու կողովը կը պատրաստէր : Իր ամենէն մեծ զուարճութիւնն էր առատաձեռն ըլլալ : Բուն իր մամիէն մնացած Պէնդեան նկարահանուած էր Գօղէթին : — Այս նորաձեւութիւնները կը վերածնին , կըսէր , հինաւուրց իրերը մեծ յարգ կունենան , և ծերութեանս ժամանակի նորատի կիները մանկութեանս ժամանակի պառաւներուն պէս կը հագուին :

Իր տարիներէ 'ի վեր չբացուած յարգելի դարանները կը կողովատէր , դարաններ որոնց որովայնը կապարապատ և գոյնը զօրօմանտէլեան ջնարակի գոյն էր :

— Խոստովանեցնեք սա հասառու պրիները , կըսէր . տեսնե՞նք թէ ինչ ունին իրենց փօրին մէջ : Աղմուկով կը բըռնաբարէր մեծափոր զգրոցները որք լի էին իր ամեն կիներուն , տարփուհիներուն և մամիներուն պաճուճանքներովը : Այս դարաններուն մէջ գտնուած իրերն էին բէքիներ , դամասկեան , սինեական կերպասներ , նկարէն դիպակներ , Թուրի հաստահիւս և բոցարձակ րօպաններ , ինտիական թաշկինակներ այնպիսի ոսկիով մը բանուած որ կրնայ լուացուիլ , Գօշլն ըսուած կերպասներ կոտորներով և առանց ներքին երեւի , Ժէնի և Ալանսօնի կիտուածներ , հին ոսկերչութեան զարդեր , շաքարեղինաց յատուկ փղօսկրայ տուփեր մանրադիտական պատերազմներով զարդարուն , մանր մուներ զարդեր , ժապաւեններ զոր առատօրէն Գօղէթին կընծայէր : Գօղէթ սքանչանալով , Մարիուսին սիրովը յափշտակուած և առ-

Պ. Ժիլնորմանն ունեցած երախտադիտութենէն շուարելով անսահման երանութիւն մը կերպէր՝ սնդուսներ և թաւիշներ հագուած : Կը թուէր իրեն թէ սերովքէները կը բռնեն իր հարսանեկան ընծաներու կողովը : Իր հոգին երկնից վրայ կը թռէր մարինեան տանթելայէ թևերով :

Ինչպէս ըսինք, միայն հաւին հիացումը կը հաւասարէր այս սիրահարներուն արբշտութեան : Տէ-Ֆիլլ-Տիւ-Պալվէր փողոցը կարծես փողաձայն նուագներ կային :

Ամեն առտու հաւը փերեզակի նոր ընծայ մը կը պարզէր Գօղէթին : Ամեն տեսակ ծոպեր փառաւորապէս կը բացուէին Գօղէթին բոլորտիքը :

Օր մը Մարիուս որ իր երջանկութեան մէջ յօժարեալամ կը խօսակցէր ծանրապէս, չդիտեմ ինչ առիթով մ'ըսաւ .

— Յեղափոխութեան մարդերն այնքան մեծ են որ արդէն Պատոնին և Քօսինօնին պէս դարերու հմայութիւնն ունեն, և անոնց ամեն մէկը կարծես հինօրեայ յիշատակ մ'է :

— Մաւրէ անթէֆ*, դոչեց ծերունին : Ընդհակադրութիւն Մարիուս : Ես ալ ճիշդ ատանկ բան մը կը խորհէի :

Եւ հետեւեալ օրը Գօղէթին ընծաներուն հետ միացաւ նաև թէյագոյն մաւրէ անթէֆէ փառաւոր շրջադրեստ մը :

Հաւն իմաստութիւն մը կարտագրէր այս զարդերէն :

— Սէրը, շատ աղէկ, բայց սիրոյ հետ ասոնք ալ հարկաւոր են : Երջանկութիւնն անօգուտին պէտք ունի : Երջանկութիւնը հարկաւոր եղածն է միայն : Աւելորդ բաներով աղէկ մը համեմէ երանութիւնը : Պալատ մ'է իր սիրտը : Իր սիրտն և Աուվրի պալատը : Իր սիրտն և Վէրսայլի մեծ ջուրերը : Տո՛ւր ինձ սիրուհիս, և աշխատէ որ դքսուհի Բլայան : Բեր ինձ գեղանին Քիլիսը հովտի շուշաններով պսակուած, և տուր իրեն նաև հարիւր հազար ֆրանքի եկամուտ :

* Հոս բնադրին մէջ բառախաղ մը կայ որ անթարգմանելի է . Մարիուս մեկտաւ անթէֆ (հինօրեայ յիշատակ) կանուանէ յեղափոխութեան մարդերը : Եւ Պ. Ժիլնորմանն մաւրէ անթէֆ լսել կը կարծէ, որ ինչպէս զիտներ տեսակ մը փայլուն դիպակ է :

Մարմարեայ սիւներու ներքև հովուական հեռաւոր տեսարան մը բաց : Կը հաւանիմ հովուական տեսարանին, նոյնպէս մարմարեայ և ոսկեղէն դիւթական տեսարանին : Երջանկութիւնը չորարեկ հացի կը նմանի : Կուտեն, բայց չեն ճաշեր : Աւելորդ, անօգուտ, այլանդակ, չափազանց, չնչին բաներ կուզեմ : Կը յիշեմ թէ Սթրազպուրկի մայր եկեղեցիին մէջ եռայարկ տունի մը պէս բարձր ժամացոյց մը տեսած եմ որ ժամը կը նշանակէր, որ ժամը նշանակելու կը բարհաճէր, որ սակայն միայն այս բանին համար շինուած չէր երևար. և որ կէս օր կամ կէս գիշեր, կէս օր, արևուն ժամը, կէս գիշեր, սիրոյ ժամը, այս կամ այն ժամը նշանակելէն ետք, նաև կը ցուցունէր լուսինը և աստղերը, երկիրը և ծովը, թուշունները և ձուկերը, Ֆէպիսը և Ֆէպէն, և խել մը բաներու շար մ'որ խորշէ մը կենէր, և տասներկու առաքեալները, և Կարոլոս-Հինգերորդ կայսրը, և Էբօնինը և Սապինոսը, նաև շատ մ'ոսկեղծ պղտիկ միափառներ որք փող կը չալէին : Այս ամենէն ի զատ այն ժամացոյցը պատահութիւն ունենար կամ չունենար օդին մէջ զմայլելի հնչիւններ ալ կը ցրուէր միշտ՝ առանց հասկցուելու թէ ինչ պատճառաւ : Այսպիսի ժամացոյցի մ'արժէքն ունի անպիտան և բոլորովին մերկ ժամաշրջանակ (cadran) մը որ միայն ժամերը կը նշանակէ : Ես Սթրազպուրկի մեծ ժամացոյցին հետ համակարծիք եմ և Ֆօրէ-Նուարի կիւղէն վեր կը դասեմ զայն :

Պ. Ժիլնորման հարսանեաց առթիւ խելքին փչածը բերնէն կը թափթփէր մասնաւորապէս և տասնութերորդ դարու բոլոր հայեւիներն իր տիթիրամպներուն մէջ կերեային խառն ի խուռն :

— Տօնախմբութեանց արհեստը չէք դիտեր : Արդի ժամանակի ուրախութեան օր մը պատրաստել չդիտէք, կը դռնէր : Ձեր տասնեկներորդ դարը թոյլ է : Ծայրայեղութիւն չունի : Անծանօթ է իրեն ինչ որ պերճ, ինչ որ ազնիւ է :

Այդ դարն ամեն բանի մէջ մերկ ըլլալու չափ պարզ է : Չեր
 ժողովրդային դասն անհամ, անդոյն, անհոտ և աձև է : Այդ
 ժողովրդային դասի վերաբերող և կարգուող կիներուն երազն
 է՝ ինչպէս կրսնն անոնք՝ նոր ոսկեգօծեալ աղւոր մանախուց
 մը, ծիրանեփայտէ կարասիներ և բամբակախառն կտաւեղէն
 ներ : Տեղ բացէք, տեղ բացէք. ահա պարոն Անարծաթն
 օրիորդ Անարծաթուհին հետ կամուսնանայ : Հռայլութիւն և
 շքեղութիւն : Քսան ֆրանքնոց ոսկի մը փակցուցին մոմի մը :
 Ահա այս է արդի ժամանակս : Կուղեմ փախչիլ մինչև Սար-
 մաթիսթան և սուելի անդին : Ա՛հ, ես 1787էն մարդարեա-
 ցայ թէ ամեն բան շուսած էր այն օրն որ Լէոնի իշխան,
 Հապոյի դուքս, Մօնպազօնի դուքս, Սուպիդի մարքիզ, Թուա-
 ըի կիսակում և Ֆրանսայի ատենակալ Տը Բօհան դուքսին
 երեքուն ու խախտա կառքով մը Լօնշան երթալը տեսայ :
 Ահա հիմակ ասոր պտուղները տեսանք : Մարդիկ այս դա-
 րուս մէջ զործեր կրնեն, սեղանաւորաց ակմբանոցին մէջ ար-
 ժէթլթերու վրայ կը խաղան, ստակ կը վաստկին, բայց մու-
 րացկան են : Կը խնամուին և իրենց դէմքը կը ջնարակեն-
 յօտից ցլուխ կը զարդարուին, կը լուացուին, կ'աճառուին,
 կը քերուին, կածիլուին, կը սանարուին, կը ներկուին, կը
 յղկուին, կը շփուին, կը խողանակուին, արտաքուստ կը
 մաքրուին, անստղտանելի, կայծքարի մը պէս յղկուն, ըզ-
 դուշաբարոյ ու մաքուրկեկ են, և միանդամայն՝ կերգնում
 յանուն ամեն սուրբերու՝ թէ իրենց խղճին մէջ այնպիսի աղե-
 նոցներ և կոյանոցներ ունին որոնցմէ մատերովը խնջող ան-
 դէորդուհի մ'անդամ զգուանօք կզուշանայ : Դերկայ ժամա-
 նակիս սա նշանաբանը կը պարզենմ. Աղբոր ծախքաբէն : Մի
 նեղանար, Մարիւս, թոյլ տուր որ խօսիմ, կը տեսնես որ
 ժողովուրդը չեմ բամբասեր, թէև շատ բռնիք ունիմ քու
 այդ ժողովուրդիդ վրայ, բայց ներէ որ քաղաքաւորները
 փոքր ինչ ապտակեմ : Ես ալ քաղաքաւոր եմ : Ով որ շատ
 կը սիրէ, աղէկ կը դարնէ : Արդ բացէ՛ր բաց կըսեմ թէ

այսօր մարդիկ կը կարգուին բայց չգիտեն կարգուելուն կեր-
 պը : Ա՛հ, կը ցաւիմ որ ալ չգիտի տեսնեմ հին ժամանակի
 բարուց ազնուութիւնը : Անցան դացին վայելութիւնը, աս-
 պետութիւնը, ազնիւ և ընտիր ձեւերը, ամեն մէկուն ունե-
 ցած ուրախարար շուայլութիւնը, երաժշտութիւնը որ հարսա-
 նեկան հանդէսին ամբողջարար մասն էր, վերի ներգաշնա-
 կութիւնը, վարի թմբուկներուն ձայնը, սեղան նստող զը-
 ւարթ դէմքերը, նրբիմաստ փաղաքշանքը, երգերը, արուես-
 տային հրալի փամփուշտները, համարձակ խնդումները, շու-
 ախիլը և շուախիկն ետեւէն դացողները, և ժապաւէնի խոշոր
 հանդոյցները : Նաև նոր հարսին զանկայանը : Նոր հարսին
 զանկայանն Աստղիկին գօտիին քեռորդին է : Ի՞նչ է Տրովայի
 պատերազմին բոլոր պտտառը. Հեղինէի զանկայանը : Ինչո՞ւ
 կը պատերազմին, ինչո՞ւ երկնայինն Տիօմէտ Մէրիօնէի զխուս
 վրայ կը խորտակէ այն արդրէ մեծ սաղաւարտը որ տաս ծայր
 ունէր : Ինչո՞ւ Աքիւլէս և Հէկտոր զիրար կը յօշեն նիզակի
 ահաղին հարուածներով : Ասան զի Հեղինէ թող տուաւ որ
 Պարիս իր զանկայանն առնու : Հոմերոս Գօղէթին զանկայանով
 թերևս Եղիական մը յօրինէր : Իր քերթուածին մէջ ինծի
 պէս ծերունի շաղակրատ մը կը դնէր և Նեստոր կանուա-
 նէր : Բարեկամներ, հին ժամանակները, այն սիրուն հին ժա-
 մանակները մարդիկ իմաստութեամբ կամուսնանային. լաւ
 դաշնագիր մը կընէին, ետքն ալ լաւ կերուխում մը : Փառ-
 տաբանը դուքս ելնելուն պէս սեղանը կը պատրաստուէր :
 Է՛հ, ըստ որում ստամբսը հաճելի անասուն մ'է որ իր
 առնելիքը կը պահանջէ, և որ ինքն ալ իր հարսնիքը կուզէ :
 Այն ժամանակները պատուականապէս կընթեր մարդս, և
 սեղանակից կունենար դրացուհի մ'որ առանց լանջանակի էր
 և որ չափաւորապէս կը պահէր իր վիզը : Ո՛հ, ուր են այն
 լայն և խնդալի բերանները. քանի՞նչ զուարթ էին այն ժա-
 մանակները : Երիտասարդութիւնը փունջ մ'էր. ամեն երի-
 տասարդ վերջապէս շեփորուկի ոստ մը կամ վարդերու արեւ

ցալ մը կը լլար. եթէ մարտիկ մ'ը լլար անդամ, դարձեալ սիրահար էր. և՛ եթէ պատահաբար երիտասարդ մը վիշապազորաց հարիւրապետ ըլլար, Ֆլորիան անուանելու միջոցը կը դառնէր։ Մարդիկ կուզէին աղւոր ըլլալ։ Պարահիւս և ծիրանեփայլ զարդերով և զգեստներով կը շքուէին։ Քաղաքաւոր մը ծաղիկ, մարքիդ մ'ալ աղամանդի կը նմանէր։ Ոչ ներստներ (sous-pieds) ունէին, ոչ ալ կօշիկ։ Չարդաբուն, յղիուն, փայլուն, բոբբոսագոյն, թութուն, սիրուն, պչրասէր էին, բայց և այնպէս սուրն իրենց մէջքէն կախելու արդեւ մը չէր ըլլար այս ամենը։ Տրոքիդոսը կտուց և եղունգներ ունի։ Տէղ էն, կալանք բռնած սիրային կատակեր, դուրսեան ժամանակը կը լլային այս բաները։ Այն դարուն կողմերուն մին փափուկն էր, միւսն ալ փառաւորը, և խաչոր կը զուարճանային։ Այսօր մարդիկ ծանրաբարոյ են։ Քաղաքաւորն ազատ է, քաղաքաւորութիւն ալ առեւտրութեամբ ըզզօն. անբաղդ է ձեր դարը։ Թերեւս արտաբոսին խարիթեան գեղանիները իբր կարի մերկաձե հագուած։ Մեղք որ գեղութիւնը կը պահուի աղեղութեան մը պէս։ Յեղափոխութեան ի վեր ամեն ինչ, պարուհիներն անդամ վարտիք կը հաղնին. կաքաւուհի մը ծանրաբարոյ ըլլալ պէտք է. ձեր ըրկօտեան պարերը վարդապետական են։ Պէտք է վեհ ըլլալ։ Մարդիկ գուցէ կը ցաւին վզնոցով իրենց կզակն ալ չպահել նուն համար։ Կարգուող քսանամեայ ստահակի մը տեսլականն է Պ. Բուայեէ-Գօլարին նմանիլ։ Եւ գիտէք թէ ինչ է այս վեհութեան վերջը. փոքրութիւն։ Գիտնաք որ ուրախութիւնն ոչ միայն ուրախակի այլ նաեւ մեծ է։ Կը պատուիրեմ ուրեմն ձեզ որ զուարթօրէն սիրահարիք։ Երբ կը կարդուիք, երանութեան տենդով և միջոցութեամբ, աղմուկով և վզկուկով համակուած կարդուեցէք։ Եկեղեցիին մէջ ծանր ըլլալ պէտք է եղեր, լաւ. բայց պսակի արարողութիւնը լմնալէն ետք իրաւ կըսեմ թէ պէտք է երազանման խնդրութիւններ կազմել նոր հարսին բոլորութիւնը։ Ա.

մուսնութիւն մը պէտք է որ արքայական և ցնորական ըլլայ. պէտք է որ հարսանեկան հանդէսը պտոյտ մ'ընէ Բէյմի մայր եկեղեցիէն մինչև Շանթլույի մահեանը։ Սոսկալի բան մ'է ինձ անշուք հարսնիք մը։ Գէթ այն օրն Ոլիմպոսը ելլէր. աստուած եղլէր։ Ա՛հ, կրնային օգաչու ոգիներ, խաղեր, խնդուսներ, քաջալանջ մարտիկներ ըլլալ, այլ եկն տես որ երկրաքարը անպիտաններ են։ Բարեկամներ, ամեն նոր փեսայ պէտք է Ալտայրանտինի իշխանն ըլլայ։ Կեանքին այս միակ վայրկեանն առիթ մ'է. մի փախցունէք և հրեղէն երկինքը թռեցէք կարապետներուն և արծիւներուն հետ. վաղը փերստին կիյնաք դորտերու քաղաքաւորութեան դասը, և ահա ոչ առնելիք և ոչ տալիք կուսենաք։ Խնայողութեամբ մի կատարէք հարսնիքը, մի կրծէք իր շքեղութիւնները. կծծութիւն չուզեր այն օրն ուր կը փայլէք։ Հարսանեկան հանդէսն առանին կենցաղ չէ։ Ո՛հ, եթէ ես իմ ուղածիս պէս կարգադրէի հանդէսը, շքեղ բան մը կընէի, ծառերուն մէջ վին (violon) նուագել կուտայի։ Ահա հիմնագիրս։ Երկնազոյն և արծաթագոյն։ Հանդէսին հետ կը խառնէի վայրենի դիցուհիները, Գրիադները և Նէրէիտները կը դուրսարէի։ Ամֆիթրիթի հարսնիքը, վարդագոյն ամպ մը, գլուխին լաւ շտկուած և մերկանդամ յաւերժահարսեր, ուր Ագատեմիայի անդամ մը դիցուհիին քառեակ կընծայէ, կառք մը զոր ծովային հրէշներ կը քաշեն։ Ահա իմ հանդիսի հիմնագիրս, իմ դիտցածս ահա կամ ասանկ կը լլայ հարսնիքի պատրաստութիւն մը, կամ թէ ես աւանակին մէկն եմ եղեր։

Մինչդեռ ծերունի հաւը՝ քնարերգային աւելնով համակուած՝ ինքն իրեն մտիկ կընէր՝ Գօգէթ և Մարիուս աղառութեն իրարու նայելով կարբշտէին։

Մօրաքոյր Ժիլնօրմանն իր անխռով հանդարտութեամբը կը գիտէր այս ամենը։ Հինգ վեց ամիսէ ի վեր բաւական յուզմունք ունեցած էր. այսինքն Մարիուսին վերադառնալը,

Մարիուսին արիւնաթաթաւ բերուիլը, Մարիուսին պատնէշէ մը բերուիլը, Մարիուսին մեռնիլը, ապա կենդանանալը, Մարիուսին հաշտուիլը, Մարիուսին նշանուիլը, Մարիուսին աղքատութիւն մը հետ կարգուիլը, վերջապէս Մարիուսին միլիոն մ'օծիտ ունեցող աղջկի մը հետ կարգուիլը: Վեց հարիւր հազար ֆրանքն իր վերջին զարմանքն եղած էր: Ապա առաջին անգամ հաղորդութիւն առնողի մը պէս վերստին իր անտարբերութեամբը զրաւուած էր: Անոնաւորապէս ժամ կերթար, համրիչին հատերը կը համբէր, աղօթագիրքը (eucologe) կը կարդար, տան մէկ անկիւնը Հայր Թեք կը փութար մինչդեռ ուրիշ մէկ անկիւնն ալ Սէրէֆ Գեղ կը մըմընջէին, և՛ անորոշապէս՝ Գօզէթը և Մարիուսը կը տեսնէր իւր երկու ստուերները: Սակայն ստուերն ինքն էր:

Անզգայական ճգնաւորութեան վիճակ մը կայ ուր հոգին՝ ընդարմացումէն չէզոքանալով և գլխովին չգիտնալով ինչ որ կրնայ կեանքի խնդիրն անուանիլ, երկրաշարժներէն և մեծ աղէտներէն ՚ի դատ մարդկային տպաւորութիւններուն և ոչ մին, ոչ հաճելի և ոչ ալ ցաւալի տպաւորութիւնները կրմբունէ: Այս ջերմաւանդութիւնը, կըսէր հայր Թիւնօրման իր աղջկին, ուղեղի հարբուխին կը համապատասխանէ: Գուբան մը չես զգար կեանքէն: Գէշ հոտ չես առնուր, բայց ոչ ալ անոյշ հոտը կ'առնուս:

Սակայն վեց հարիւր հազար ֆրանքը վերջ տուած էր պառաւ աղջկին վարանումներուն: Հայրը սովորած էր այնքան բանի տեղ չդնել իր աղջկին որ Մարիուսին ամուսնութեան հաւանութիւն ունենալը կամ չունենալը հարցուցած չէր անոր: Իւր սովորութեանը համեմատ եռանդապէս շարժած էր, վասն զի բռնաւորէն գերիի փոխուելով մէկ խորհուրդ ունէր միայն որ էր զոհ ընել Մարիուսը: Բայց միտքն անգամ բերած չէր թէ Մարիուսի մօրաքոյրն է ան և թէ կրնար կարծիք մ'ունենալ. ուստի մօրաքոյրը դառնուի մ'ըլլալով ճանդերձ, փոքր ինչ զարած էր իր հօրն այս ընթացքին դէմ:

Ի ներքուստ փոքր ինչ զայրանալով այլ արտաքուստ անտարբեր մնալով իւրովի ըսած էր. Հայրս առանց իմ կարծիքի կը լուծէ ամուսնութեան խնդիրը. ես ալ ժառանգութեան խնդիրը պիտի լուծեմ առանց իր կարծիքն առնելու: Իրօք հարուստ էր աղջկի, իսկ հայրն ոչ: Ուստի այս մասին իր որոշումն իրեն վերապահած էր: Հաւանական է թէ աղքատ թողուր ամուսնութիւնը եթէ աղքատ ամուսնութիւն մ'եղած ըլլար այն: Թող երթայ սորվի պարոն քեւորդիս: Մուրաշուհիի (gueuse) մը հետ կը կարգուի, թող ինքն ալ մուրաշիկ մնայ: Բայց Գօզէթին կէս միլիոն ֆրանքը հաճելի եղաւ մօրաքոյր Թիւնօրմանին և այս սիրահար ամուսնից նկատմամբ անոր ներքին կացութիւնը փոխեց: Պէտք է ակնածիլ վեց հարիւր հազար ֆրանքի դումարէ մը, և յայտնի էր թէ պառաւն այս պարագայիս մէջ ոչ այլ ինչ կրնար ընել բայց եթէ իր հարստութիւնն այս ծաղկահաս անձանց թողուլ քանի որ ալ այն ժառանգութեան հարկաւորութիւն չունէին:

Հարս ու փեսայ հաւին տունը բնակելու համար կարգադրութիւն եղաւ: Պ. Թիւնօրման բացարձակապէս ուղեց իր սենեակը տալ անոնց որ տան սենեակներուն զեղեցիկոյնն էր. — Ասով պիտի երկրասարքանամ վերադին, կըսէր յայտնապէս. ՚ի բնէ անոր ունէի որչափ արտաքին: Միտքս դրած էի թէ անկէն թէ Լահարին: Ըստ մը սիրահարական պատկերներով զարդարեց այս սենեակը, և անոր ձեղունը ծածկել տուաւ պատառ մը տարօրինակ դիպակով զոր ունէր և զոր Իւթթէի ապրանք կը կարծէր. այս դիպակին յատակը սնդուսի պէս ողորկուած էր ոսկեծաղիկներով (boutois-d'or), նաեւ արջականջի թաւ շեայ ծաղիկներով: — Բօզկիւյօնի մէջ Տ'Անվիլ դ. քսութիւնն անկողինը ճիշդ այս դիպակին նման դիպակով ծածկուած էր, կըսէր Պ. Թիւնօրման: — Չմիտէային վրայ Մարսի արձանիկ մը դրաւ որ իր մերկ փորին վրայ ձեռնապահ մը կը կրէր:

Պ. Թիւնօրմանի թանգարանը փաստաբանի զրաւուն մ'եղաւ որու հարկաւորութիւն ունէր Մարիուս. ինչպէս կը յիշ-

չէ ընթերցողը, փաստաբաններու միաբանութեան ժողովը
կը պահանջէր որ զրատուն մ'ունենայ ամեն փաստաբան:

ՔԱՌԱՌԻ Է.

ՆԵՐԱԶԻ ԱՐԴՈՒՆՔ՝ ՆԵՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ԽԱՌՆՈՒՄ

ՍԵՐԱՀԱՐՆԵՐՆ ամեն օր կը տեսնուէին: Գօղէթ Պ. ֆօշլըվանին հետ կուգար: — Աշխարհիս կատարածն է հարւ
անցուն ասանկ հոս դալ և նշանածին հետ սիրաբանելը,
կըսէր օրիորդ Թիլնօրման: Բայց Մարիուս ապաքինութեան
միջոցին սովորած էր իր տանը մէջ Գօղէթին հետ տեսնուե-
լու, և Ֆլյլ-Տիւ-Գալվէր փողոցին թիկնաթուներն Օմ-Արմէ
փողոցին յարգաշէն աթոռներէն աւելի յարմար ըլլալով ա-
ռանձնական սիրաբանութեանց՝ Մարիուսին սովորութիւնը
հաստատեր էին:

Մարիուս և Ֆօշլըվան կը տեսնուէին այլ չէին խօսակցեր:
Պարծես թէ պայման դրեր էին չխօսիլը: Ամեն աղջիկ խնա-
մակալի մը հարկաւորութիւն ունի: Գօղէթ չէր կրնար դալ
առանց Պ. ֆօշլըվանին: Մարիուսի համար Պ. ֆօշլըվան Գօ-
ղէթին պայմանն էր: Մարիուս կընդունէր այս պայմանը:
Երբեմն անյայտ և անորոշ կերպով մը քաղաքական խնդիր-
ներու կախարիւղէին ամենուն վիճակին հանրական բարեօքման
տեսութեամբ նկատելով, և այս կերպով կը յաջողէին իրա-
րու հետ այդ կամ ոչէն քիչ մ'աւելի խօսք ընել: Անդամ մը
Մարիուս կըթուլեան խնդիրը յուզեց, ուզելով որ անոր
կըթուլեանը ձրի և հարկադրական ըլլայ, իր ամեն ձեւերով
քաղմապատկի, օդին և արեւին պէս ամենուն նուիրուի, մէջ
խօսքով ծծուի բոլոր ժողովուրդէն. համաձայնեցան Պ. ֆօշ-
լըվանին հետ և դրեթէ խօսակցեցան: Այս առթիւ Մարիուս
նշմարեց որ Պ. ֆօշլըվան լաւ կը խօսէր, մանաւանդ թէ փոքր
ինչ աղնիւ կերպով մը կը խօսէր: Սակայն չզիտեմ ինչ կը

պահուէր անոր: Պարոն ֆօշլըվան աշխարհիս իրերը ճանշողէ
նուազ բան մը, նաեւ աւելի բան մ'ունէր:

Մարիուս ներքնապէս և մտապէս ամեն տեսակ անմուռնչ
հարցումներ կուղղէր այս Պ. ֆօշլըվանին որ միայն բարեսի-
րութիւն և ցրտութիւն կը ցուցունէր իրեն: Երբեմնակի ինքն
իր յիշատակներուն նկատմամբ տարակոյսներ կունենար: Քա-
ռամսեայ հողիվարութիւնը Մարիուսի յիշողութեան մէջ ծակ
մը, սեւ տեղ մը, վիհ մը բացած էր: Շատ բաներ կորսուած
էին այս վիհին մէջ: Պ. ֆօշլըվանը պատնէշին մէջ տեսած
ըլլալուն վրայ անդամ կը տարակուսէր, և կը հարցունէր իւ-
րովի թէ իրօք հոն տեսած էր այսպիսի ծանրաբարոյ և հան-
դարտ մարդ մը:

Սակայն անցեալին երեղյթներուն և անհետումներուն իր
մտքին մէջ ձգած շուարումն այս չէր միայն: Պէտք չէ կար-
ծել թէ Մարիուս ազատուած էր յիշողութեան այն ամեն
պաշարումներէն որով մարդս նաեւ երջանիկ, նաեւ զոհ եղած
ժամանակ կը բռնադատուի ետեւը նայիլ թախծութեամբ: Ոչ
մոտձում, ոչ սէր կը պարունակէ այն զուրիւր որ չգտնար
դէպ 'ի ջնջուած հորիզոնները: Մարիուս մերթ ընդ մերթ
ձեռներոյն երեսը կը ծածկէր, և աղմկալի և անորոշ անց-
եալը կանցներ այն լոյսէն զոր ունէր իր ուղեղին մէջ: Նո-
րէն կը տեսնէր Մապէօֆին իյնալը, Կալբօշին ռումբերու
ներքեւ երգելը կը լսէր, Էրօնինին ճակտի սառնութիւնը իր
շուրթին ներքեւ կզգար. Անժօլրա, Գուրֆէյրազ, Ժան Բրու-
վէր, Գօմպլֆէր, Պօսիւէ, Կրանթէր, իր ամեն բարեկամ
ները կանգ կառնէին իր առջեւ և ապա կը ցրուէին: Այս
ամեն սիրելի, ցաւալի, արի, սիրուն կամ թշուառ անձերը
միթէ երազ էին. իրօք էութիւն ունեցէր էին անոնք: Ա-
պստամբութիւնն ամեն բան իր մոլխին մէջ աներեղթ ըրած
էր: Այս մեծ ջերմոտները մեծ երազներ կունենան: Մարի-
ուս ինքզինքը կը հարցուփորձէր, կը զննէր. բնաջինջ եղած
այս ամեն իրութիւնները կահաբեկէին զան: Ուր էին այն

ամեն անձերը. իրօք միթէ մնում էր ամեն բան : Դէպ 'ի խաւարին անդունդն անկում մ'ամեն բան առած տարած էր իրմէն 'ի զատ : Այս ամենն իբր թաւերական վարդապետի ետեւ աներեւոյթ եղած կերեւար Մարիուսին : Վեանքի մէջ կան ասանկ վարդապետներ որք կը ձգուին : Աստուած հետեւեալ արարուածը կանցնի :

Մարիուս՝ ինքն ալ՝ մի և նոյն մարդն էր : Մարիուս աղքատ այլ հիմա հարուստ էր. անտէր այլ հիմակ ընտանիք մ'ունէր. յուսաբեկ էր այլ հիմա Գօզէթին հետ կամուսնանար : Այնպէս կերեւար իրեն թէ գերեզմանէ մ'անցած էր և թէ սե մտած էր ու սպիտակ ելած էր անկից : Այլ սա, իսկայն միւսներն այս գերեզմանին մէջ մնացեր էին : Մերթ ընդ մերթ այս ամեն անցեալ էակները՝ վերադառնալով և ներկայ գտնուելով՝ շրջան կը կազմէին իր բոլորաիբր և կը տիրէին զինքը. անատեն Գօզէթը միտքը կը բերէր և նորէն կը զուարթանար. բայց մի միայն այս երջանկութեան առջև կընար ջնջուիլ այն աղետալի պատահարը :

Այս բնաջինջ եղած էակներուն կարգէն էր նաև Պ. Ֆօշլեվան : Մարիուս կը դեղէնէր հաւտալու թէ պատնէշին Ֆօշլեվանն է այն միսէ և ոսկրէ Ֆօշլեվանը որ այնքան ծանրապէս կը նստէր Գօզէթին քով : Սակայն երկուքին բնաւորութիւնն ալ գերբոկ ըլլալով անկարելի բան էր Մարիուսի կողմէն որ և է հարցում ուղղուիլ Պ. Ֆօշլեվանին : Մարիուսին և ոչ իսկ մտքէն կրնար անցնիլ այսպիսի հարցում ընել : Արդէն ցուցուցած ենք այս մանր պարագան որ յայտարար է :

Մի և նոյն գաղտնիքն ունեցող և՛ տեսակ մը լուին համաձայնութեամբ՝ այն գաղտնիքին վրայ ամենեւին խօսք չընող երկու մարդ տեսնելն ոչ այնքան հազուադիւս բան մ'է որքան կը կարծուի :

Մարիուս անդամ մը միայն փորձ մ'ըրաւ : Խօսակցութեան մէջ դիտմամբ Տը Լա Շանվերբի փողոցը յիշեց և դէպ 'ի Պ. Ֆօշլեվան դառնալով ըսաւ.

— Միթէ դիտէք այս փողոցը :

— Ո՞ր փողոցը :

— Տը Լա Շանվերբի փողոցը :

— Ամենեւին լսած չեմ այդ փողոցին անունը, պատասխանեց Պ. Ֆօշլեվան ամենաբնական կերպով մը :

Այս պատասխանը՝ որ փողոցին անունին և ոչ թէ նոյն իսկ փողոցին նկատմամբ էր՝ դժացուցիչ երեցաւ Մարիուսին, թէև ոչ այնքան դժացուցիչ ըլլար :

— Անտարակոյս երազ տեսեր եմ, ըսաւ մտապէս. բան դադուշած եմ հարկաւ : Անոր նմանող մարդ մ'էր ան : Պ. Ֆօշլեվան պատնէշը չէր :

ՔԱՌԱՔ Ը.

ԵՐԿՈՒ ՄԱՐԴ ԶՈՐ ԱՆՀՆԱՐԻՆ Ի ՎԵՐՍՏԻՆ ԳՏՆԵԼ

ՄԱՐԻՈՒՍԻ դիւթական բերկրութիւնը կարի սաստիկ ըլլալով հանդերձ, չկրցաւ անոր մտքէն հետաջինջ ընել ուրիշ մտահոգութիւններ :

Մինչդեռ հարսանեկան պատրաստութիւններ կը ըլլային, Մարիուս՝ այս հանդիսին սահմանուած օրին մինչև դալն իր անցեալին վերաբերող դժուարին խուզարկութիւններ ըրաւ խղճի մտօք :

Այլ և այլ կողմէ երախտադիտական պարտաւորութիւններ ունէր. երախտադիտութեան պարտք ունէր հօրը կողմէն, նաև նոյն իսկ իր կողմէն ունէր այսպիսի պարտք մը :

Թեանարտիէն կար. կար նաև այն անծանօթն որ զինքը՝ այս, ինքն Մարիուսը՝ Պ. Ժիւնօրմանին տունը բերած էր :

Մարիուս սրտովին կը փափաքէր դառնիլ այս երկու մարդերը, չուզելով կարգուիլ, երջանիկ ըլլալ և մոռնալ զանոնք, և վախճալով որ այս երախտադիտական պարտույց անվճար մնալը ստուեր մը չբերէ իր կեանքին վրայ որ այնքան լուսաւոր պիտի ըլլար այնուհետև : Անկարելի էր Մա-

րիուսին այս ամեն մնացորդ պարտքերն անվճար թողուլ իր ետեւը , և զտարթութեամբ ասպաղան մտնելէն առաջ կուղէր իր պարտքը հատուցանելով անցեալէն ընկալալ իր մ'ընդունիլ :

Թենարտիէ չարագործ մ'էր անշուշտ , բայց ասով չէր ջունջուեր այն իրողութիւնը թէ ան Բօնմէրսի դնդապետն ազատած էր : Թենարտիէ՝ Մարիուսէն 'ի դատ ամեն մարդու համար աւազակ մ'էր :

Եւ Մարիուս Վաթերլոյի պատերազմի դաշտին ճշարտ տեսարանին նկատմամբ ամենեւին տեղեկութիւն չունենալով չէր զիտեր այն իրողութեան մէկ պարագան , այսինքն թէ հայրը Թենարտիէի առջեւ տարօրինակ կայութիւն մ'ունէր որ է իր կեանքն անոր պարտաւորիլ առանց երախտագիտական պարտք մ'ունենալու :

Մարիուսի ըրած զանազան խուզարկութիւններուն և ոչ մին կրցաւ Թենարտիէին հետքը դանել : Բոլորովին հետաքննել եղած կերեւար այս մարդը : Թենարտուհին բանտին մէջ մեռած էր դատը քննուած միջոցին : Նորէն մթութեան մէջ անհետեր էին Թենարտիէ և աղջկին Ազելմա որք այս ողորմելի ընտանիքին միակ մնացորդն էին : Ընկերային Անծանօթին վիճը նորէն այս էակներուն վրայ գոցուած էր լուին : Այս վճին մակերեղծին վրան ալ և ոչ իսկ կը տեսնուէր այն սարսուռը , այն սասանումը , այն համակեդրոնական մթին շրջաններն որք հոն մէկու մ'ինկած ըլլալը կը ցուցունեն և կիմացնեն թէ կարելի է խորաչափը նետել հոն :

Թենարտուհին մեռած , Պուլաթրիւէլ անպարտ սեպուած , Գլադսու աներեւոյթ եղած և զլխաւոր ամբաստանեալները բանտէն փախած ըլլալով Կորպոյի տունին դաւաճանութեան դատը զրեթէ 'ի դերեւ ելած էր : Գործը բաւական մութ մնացած էր : Եղեռնադատ ատեանը պարտաւորած էր բաւականաւ երկու ստորակարգեալներով , որք էին Բանջօ-Բրէնթանիէ-Պիլընայլ և Տըմի-լիար-Տէօ-Միլեար և որք երկուքնին միատեղ դատուելով տաս տարի թիարանի դատա-

պարտուած էին : Միւս մեղսակիցներն ալ՝ փախած ըլլալով բացաճայապէս մշտնջենական բռնի աշխատութեանց դատապարտուեր էին : Թենարտիէն ևս իբր պարագլուխ և տառնորդ՝ մահուան դատապարտուած էր բացակայապէս (par contumace) : Թենարտիէին վրայ միայն այս դատապարտութիւնը մնացած էր , դատապարտութիւն որ իր սոսկալի նշոյլը կարձակէր այս թաղուած անունին վրայ իբր դադաղի մը քով դրուած ճրագ մը :

Սակայն այս դատապարտութիւնը Թենարտիէին վերմբռնելու երկիւղով անդունդներուն յատակն իջեցնելով աւելի թանձրացուցած էր այն մթին վարագոյրը որու ներքեւ պահուած էր այս մարդը :

Իսկ միւսին , այսինքն Մարիուսն ազատող անծանօթ մարդուն նկատմամբ եղած խուզարկութիւններն 'ի սկզբան արդիւնք մ'ունեցան , ասպ կիսկատար մնացին : Խուզարկուները յաջողեցան գտնելու այն երկանիւր որ յունիսի ճին գիշերը Մարիուսը Ֆիյլ-Տիւ-Գալվէր փողոցը բերած էր : Կառապանը յայտնեց թէ յունիսի ճին՝ ոստիկանութեան գործակատարի մը հրամանին համեմատ՝ ժամն երեքէն մինչև գիշեր « կայ առած » էր Շանդ-Էլիզէի ափսուղին վրայ , Մեծ-Կոյուղին ելքին վերեւ . թէ ժամն ինն եղած միջոցին գետին սեպեղրին վրայ նայող կոյուղին վանդակը բացուած և կոյուղիէն մարդ մ'եկած էր կռնակին վրայ ուրիշ մ'ունենալով որ մեռած կերեւար . թէ ոստիկանութեան գործակատարը՝ որ այն տեղը կը հսկէր՝ կենդանի մարդը ձերբակալ ըրած և մեռած մարդն ալ բռնած էր . թէ գործակատարին հրամանաւ ինք՝ կառապանը՝ իր երկանիւին մէջ առած էր « այդ ամեն մարդիկը » . թէ նախ Ֆիյլ-Տիւ-Գալվէր փողոցը գացեր և հոն ձգեր էին մեռած մարդը . թէ մեռած մարդը Պարիուսն էր , և թէ ինք՝ կառապանը՝ շատ աղէկ կը ճանչնար զան թէև « այս անդամ կենդանի էր պարոնը » . թէ ասպ վերստին իր կտորը մտեր էին . թէ մտրակած էր իջ

ձիերը. թէ Արշիւի դուռէն քանի մը քայլ ասդին գոչեր էին իրեն որ կանկ առնու. թէ հոն՝ փողոցին մէջ իր վարձքը վճարած և իրմէ հեռացած էին, և թէ ոստիկանութեան գործակատարը մարդը հետն առնելով տարած էր. թէ այս էր միայն էր բոլոր զիտցածը, և թէ շատ խաւարին էր այն զիշերուան մուկը:

Ինչպէս ըսինք, Մարիուս բան մը չէր յիշեր. կը յիշէր միայն թէ պատնէշին մէջ կռնակին վրայ իյնալու միջոցին ետեւէն բռնուած էր հուժկու ձեռքէ մը. անկից ետք եղածը բոլորովին անծանօթ էր իրեն, վասն զի Պ. Ժիւնօրմանին տունը սթափած էր իր նուաղումէն:

Իբրեւ ենթադրութիւններ կընէր Մարիուս:

Բուն իր նոյնութեան վրայ չէր տարակուսեր: Այլ սակայն ինչպէս եղեր է որ՝ Տը Լա Շանվըրըի փողոցին պատնէշին մէջ ինկած և Կնվարտի կամուրջին քով Սէն դետին սեպեղ-բին վրայ ոստիկանութեան գործակատարին ձեռքն անցած էր: Մէկը զինքը Տէ Հալի թաղէն Շանդ-Էլիզէ տարեր էր: Եւ ուսկէ: Կոյուղիէն: Անժւէր անձնութիւն:

Մէկը. բայց ո՞վ:

Ահա այս էր Մարիուսին փնտրած մարդը:

Այս մարդին նկատմամբ՝ որ իր փրկիչն էր՝ բան մը, որ և է հետք մը, ամենափոքր նշան մը չկար:

Մարիուս՝ թէև պարտաւոր էր ամենամեծ զոռւշութեամբ շարժիլ այս մասին՝ մինչև ոստիկանութեան պաշտօնատունէն տեղեկութիւններ ուղեւու համարձակեցաւ: Ինչպէս ուրիշ՝ նոյնպէս և անկէ տրուած տեղեկութիւններն ալ ամենեւին նըշոյլ մը չցուցուցին: Ոստիկանութեան պաշտօնատունն ալ կառապանէն ոչ նուազ անտեղեակ էր այս գործին նկատմամբ: Ամենևին տեղեկութիւն մը չունէր Մեծ-Կոյուղիին վանդակին քով յուսիսի ճիւղ տեղի ունեցող որ և է ձերբակալութենէ. այս իրողութեան վրայ բնաւ տեղեկագիր մ'առած չէր որ և է ոստիկանութեան գործակալէ մը. վերջապէս ոստիկանու-

թեան պաշտօնատան մէջ առասպել մը կը սեպուէր այս իրողութիւնը, և այս առասպելին հնարողը կառապանը կը կարծուէր: Պարզև մ'ուզող կառապան մը ամեն բանի, երեւակայելու անդամ կարող է: Սակայն ստոյգ էր իրողութիւնը, և Մարիուս չէր կրնար այս մասին տարակուսիլ, եթէ չուզէր տարակուսիլ նաև իր նոյնութեան նկատմամբ, ինչպէս որ ըսինք քիչ մ'առաջ:

Այս տարօրինակ հանելուկին մէջ ամեն բան անմեկնելի էր:

Ինչ եղած էր այն մարդը, այն խորհրդաւոր մարդն որ կառապանին վկայութեանը համեմատ Մեծ-Կոյուղիին վանդակէն ելած էր նուաղեալ Մարիուսը շալակն առած և զոր հոն հսկողութիւն ընող ոստիկանութեան գործակատարը ձերբակալ ըրած էր՝ երբ ան ապստամբ մ'ազատելու անուրանալի յանցանքը կը գործէր: Ինչ եղած էր նոյն իսկ գործակաւ տարն ալ: Ինչու լուութիւն պահած էր այս գործակատարը: Մարդը յաջողած էր փախչելու. կաշառքով վաստիւած էր գործակատարը: Այս մարդն ինչու կենդանութեան նշան մը չէր տար Մարիուսին որ ամեն բան անոր կը պարտաւորէր: Անշահախնդրութիւնն ալ անձնութիւններ չափ մեծ էր և սքանչելի: Ինչու չէր երևար այս մարդը. թերևս վարձատրութեան կարօտ անձ մը չէր, բայց ոչ սք երախտադիտութեան անկտրօտ է: Միթէ մեռած էր. ինչ տեսակ մարդ էր. ինչպիսի կերպարանք ունէր: Ոչ ոք գիտէր: Գիշերը մուկ էր, ըսած էր կառապանը: Պարզ և Նիդօլէթ՝ շուարած ըլլալով միայն իրենց արիւնաթաթաւ տէրը նայեր էին: Գըռնապանը միայն որու ճրագը լուսաւորած էր Մարիուսին ողբալի զալուստը՝ գիտած էր այն մարդը: «Ջարհուրելի մարդ մ'էր ան», կըսէր դռնապանը, և ասկից աւելի տեղեկութիւն մը չունէր նոյն մարդին նկատմամբ:

Իր խուզարկութեանց նկատմամբ օգուտ մը քաղելու յոյսով Մարիուս պահել տուաւ այն արիւնաթաթաւ զգեստներն որք իր վրան էին հաւին տունը բերուած ժամանակ: Թիկ-

նոցը քննուելով զիտուեցաւ որ անոր եղբերուն մին տաքօրէն
նակ կերպով մը խղաւաճ էր : Թիկնոցէն կտոր մը կը պակսէր :

Իրիկուն մը Մարիուս Գօզէթին և Ժան Վալժանին առջև
այս տարօրինակ արկածին վրայօք կը խօսէր , յիշելով նաև
այս մասին իր առած անթիւ տեղեկութիւններն և իր ջանա-
դրութեանց տպարդիւնութիւնը : « Պ. Գօշլըվանին » անտար-
բեր դէմքն իր համբերութիւնը կը հատցունէր :

— Այո՛, ըսաւ Մարիուս , ո՛վ որ էր այս ճարքը , վեհ
ընթացք մ'ունեցաւ : Պարոն , զիտէք ինչ ըրաւ ան : Հրեշ-
տակապետին պէս հասաւ : Հարկ եղաւ որ կռիւին մէջ նետ-
ուի , զիս առնու տոնի , կոյուղին բանայ , մէջը մտնէ զիս
հետը քաշելով և տանելով : Հաբկ եղաւ որ ծեռած , ճրգ-
մուած , մութին և կոյանոցին մէջէն մէկ ու կէս մղոնէն ա-
ւելի ճամբայ քայլէ՝ ստորերկրեայ սոսկալի կոյուղիներուն
ներքեւ , կունակը դիակ մ'ունենալով մէկ ու կէս մղոնէն ա-
ւելի , կըսեմ , պարոն : Եւ ինչ նպատակաւ : Մի միայն այն
դիակն ազատելու նպատակաւ : Եւ այն դիակն ալ ես էի :
Ինքն իրեն ըսած է . Այս դիակը թերեւ փոքր ինչ կենդա-
նութեան նշոյլ մ'ունի . իմ կեանքս վտանգի պիտի դնեմ
այս ամենաչնչին կայծին համար : Եւ իր կեանքը ոչ թէ մէկ
այլ քսան անդամ վտանգի դրաւ : Եւ իր ամեն մէկ քայլը
վտանգ մ'էր : Ասոր ապացոյցն է կոյուղիէն ելնէլէն անմի-
ջապէս ետք ձերբակալ ըլլալը : Պարոն , զիտէք որ այս մարդն
ըրաւ այս ամեն ըսածներս : Մանաւանդ թէ առօնոց որ և է
վարձատրութիւն մը սպասելու : Ինչ էի ես : Ապստամբ մը
Ինչ էի : Յաղթահար մը : Ո՛հ , եթէ Գօզէթին վեց հարիւր
հազար ֆրանքն իմս ըլլար . . . :

— Ձերն է , ընդմիջեց Ժան Վալժան :

— Լա՛ւ , ուրեմն այդ վեց հարիւր հազար ֆրանքը կու-
տայի այս մարդը գտնելու համար :

Ժան Վալժան պատասխան չտուաւ :

ԳԻՇԵՐ ՄՈՐ ԱՆՔՈՒՆ ԿԱՆՑՆԻ

ԳՂՈՐԻ ԱՌԱՋԻՆ

16 ՓԵՏՐՎԱՐ . 1833

1833 փետրվար 16ի օրուան զիշերն օրհնեալ զիշեր
մ'եղաւ : Բայ երկինք մ'ունեցաւ իր մթութեան վերեւ : Մա-
րիուսին և Գօզէթին հարսանեաց զիշերն եղաւ այն :

Պաշտելի օր մ'եղած էր այն օրը :

Հարսնիքը մեծ-հայրին երազածին պէս կապտագեղ հան-
դէս մը , հարս ու փեսային զլիւռն վերեւ քերովէներու և
կուփիտոններու խառնակութեամբ դիւթական տեսարան մը ,
դուռի մը վերեւ ճակատադարձ մը կազմելու արժանի ամուս-
նութիւն մ'եղած չէր , բայց քաղցր և զուարթ բան մ'եղեր
էր :

1833ին ամուսնութեան ձևն այս օրուան հարսանեակն հան-
դիսի ձևին պէս չէր : Պրանսա տակաւին Անգլիայէն առած
չէր այն զերիվեր փափկութիւնը որ է հափափել իր կինը ,
եկեղեցիէն ելնէլէն ետք փախչիլ , երանութեանը մէջ ամու-
թահար պահուիլ , և սնանկի մը կասկածելի ընթացքն ու
միանգամայն երգ երգոցին յափշտակութիւններն ունենալ :
Տակաւին հասկցուած չէր թէ քանի՞նչ զգաստ , ընտիր և վա-
յելուչ բաներ են իր դրախտն արագընթաց կառքով մը տա-
տանել , իր գաղտնիքը կառքին դըրդուններովն ընդհատել ,
պանդոկի անկողին մը հարսանեակն անկողին ընել և ամեն
մէկ զիշերին համար այսքանի կամ այնքանի վարձուած սո-
փորական ննջեակի մը մէջ և ետեւ թողուլ խառնիխուռն կեանքի

յիշատակներուն ամենէն նուիրականը կառապանին և պանդոն
կին սպասուհիին առանձնական խօսակցութեան հետ :

Տասնէիներորդ դարու արդի միջոցին՝ ուր կը դառնունք՝
քաղաքապետն և իր պաշտօնական գօտին , քահանայն և իր
շուրջաւոր , օրէնքն և Աստուած ալ չեն բաւեր . ամուսնական
հանդէսն անթերի ըլլալու համար հարկաւորութիւն ունի նաեւ
Լօնժիւմայի կառապանին , կարմիր թեւերով և հնչակէ կոճակ-
ներով կապոյտ կրկնոցի , բազկապանի (brassard) վրայ աս-
ղնակերտ շքանշանի , կանաչ կաշիէ վարտիքի , հայհոյու-
թիւններու՝ որոնց կենթարկին ոլորուն քիով նորմանտական
երկվարները , շինծու լայն ժապաւէններու , մամածեփ (ciré)
ղլխարկի , փոշտ հաստ մաղերու , ահագին մտրակի և խոշոր
կօշիկներու : Քրանսա՝ հարս ու փեսային կառքին վրայ հինու-
փուտ հողաթափներ և մուճակներ տեղաւոր չափ վայելչասէր
չէ տակաւին ինչպէս է անգլիական ազնուականութիւնը ՚ի
յիշատակ 2րդիլի՝ Մալպուրէն ՚ի վեր որ ամուսնութեան օրը
մօրաքոյրի բարկութեան մը յարձակումը կրեց , բարկութիւն
որ բարեբաղդութիւն տուաւ իրեն : Մուճակներն և հողա-
թափները մեր հարսանեկան հանդէսներու մէկ մասը չեն կաղ-
մեր տակաւին . բայց համբերութիւն . կիրթ ճաշակն այսպէս
շարունակուելով օր մը սիտի ընդունի զանոնք :

1833ին , դու կարծէ՛ հարիւր տարի առաջ , հարսանեկան
հանդէսն արդի ժամանակուան հարսանեաց պէս կառքերու
արշաւումներով կատարելու սովորութիւնը չկար :

Այն ժամանակ մարդիկ դեռ կերակայէին , — այլանդակ
երեւակայութիւն , — թէ ամուսնութիւն մ'ընտանի և ընկե-
րային հանդէս մ'է , թէ նահապետական կոչունք մը չեան-
գարեր ամենեւին ընտանեկան տօնախմբութիւն մը , թէ և
զուարճութիւնը՝ ծայրայեղ ըլլայ անգամ՝ որ և է ֆեստ մը
շտաբ երանութեան բաւական է որ անմեղ ըլլայ այն զուար-
ճութիւնը , թէ ընտանիք մ'արտադրելու պատրաստուող այս
երկու ճակատագիրներուն տան մը մէջ խառնիլ սկսիլը պատ-

կառելի և բարի է և թէ վերջապէս այսուհետեւ ընտանիքին
տկանատես վկայն հարսանեկան սենեակն ըլլայ :

Եւ ահա իրենց տունը կարգուելու անամօթութիւնը կուներ
նային :

Արդ՝ այն ձեւին համեմատ որ հիմա հինցած է՝ Մարիուսի և
Գօլէթիին հարսնիքը Պ . Ժիլնօրմանին տունն եղաւ :

Կարգուելու գործն որքան ալ բնական և սովորական բան
ըլլայ , հրատարակուելի ծանուցադիրները , շինուելու դաշ-
նադիրները , քաղաքապետական պաշտօնատունը , առաջնոր-
դարանը միշտ խառնակութիւն մ'ունին : Այս պատճառաւ
փետրվար 16էն առաջ կարելի չեղաւ պատրաստ ըլլալ հար-
սանեկան հանդէսը կատարելու :

Արդ՝ մի միայն ճշգրասէր ըլլալու գոհունակութեան հա-
մար՝ կը փութանք ըսելու թէ փետրվարի 16ը բարեկենդանի
յետին օր մ'էր : Այսպիսի օր մը հարսնիք ընելը մեղք սեպ-
ուելով , սկսան դեղեկիլ , խղճահարկիլ , մասնաւորապէս մօրա-
քոյր Ժիլնօրման :

— Բարեկենդանի օրն է , դուչեց հաւը . ուրեմն աւելի ա-
ղէկ : Առած մը կայ որ կըսէ .

Բարեկենդանի վերջին օրուան հարսնիք մ'աղերախոյ պատանիք չունենար :

Մտիկ չընենք . թող 16ին ըլլայ : Մարիուս , մի՛թէ դուն կու-
ղես յապաղել հարսնիքը :

— Անշուշտ չէ , պատասխանեց սիրահարը :

— Ամուսնանալը ուրեմն , ըսաւ մեծ-հայրը :

Հետեւաբար ամուսնութիւնը 16ին կատարուեցաւ առանց հող-
ընելու հասարակային զուարճութիւնը : Այն օրը կանձրեւէր ,
բայց երկնից վրայ երջանկութեան ծառայելու համար միշտ
կապտադեղ խորշիկ մը կը դառնուի զոր սիրահարները կը
տեսնեն եթէ նաեւ տիեզերքին միւս ամեն ինչն անձրեւոցի
տակ դառնուելու ըլլայ :

Առջի օրը Ժան Վալթան Պ . Ժիլնօրմանին տուէլ Մարիուս :

սին յանձնած էր հինգ հարիւր ութսունը չորս հազար ֆրանքը։ Հարս ու փեսայ իրենց զոյքն անխտիր վայելելու թէ ու թեամբ ամուսնութիւնը կազմուած ըլլալով, ամուսնական պայմանագիրները պարզ եղած էին։

Թուսէն այնուհետեւ անօգուտ էր ծան վալժանին. ուստի Գօզէթին ժառանգութիւն մնալով անոր սենեկապանութեան բարձագոյն պաշտօնն առած էր։

Իսկ ծան վալժանի համար Ժիլնօրմանի տան մէջ յատկապէս կահաւորեալ սենեակ մը կար, և Գօզէթ այնպիսի անգիմադրելի կերպով մը, Հայր իմ, կաղաչեմ, ըսած էր որ ծան վալժան գրեթէ խոստացած էր դալ և բնակիլ այն սենեակը։

Ամուսնութեան համար որոշուած օրէն քանի մ'օր առաջ ծան վալժանին արկած մը պատահած էր. աջ ձեռքին բթամատը փոքր ինչ խորտակուած էր։ Ծանը բան մը չէր այս, և հետեւեալ ծան վալժան չուզած էր որ իր վէրքը նայուի, դարմանուի, ոչ ալ տեսնուի Գօզէթէն անդամ։ Սակայն այս վէրքին պատճառաւ ծան վալժան ստիպուած էր ձեռքը լաթով մը փաթթելու և թեք կապի մը մէջ առնելու, որով և արդիւնած էր ստորագրելու որ և է բան։ Պ. Ժիլնօրման իբր Գօզէթին փոխ-խնամակալը ծան վալժանին կողմէն ստորագրած էր Գօզէթին վերաբերեալ գիրերը։

Ընթերցողը չպիտի տանինք ոչ քաղաքապետական պաշտօնատունը, ոչ ալ եկեղեցին։ Հանդիսականը սիրահարներուն ետեւէն մինչև հոն գրեթէ չերթար, և սովորութիւն ունի կռնակ դարձունելու տրամին (drame) երբ փեսայի ծաղկեփունջ մը կը դնէ իր կռճկարանին վրայ։ Բաւական պիտի համարէինք նշանակել հոս դիպում մ'որ սակայն չնշմարուեցաւ հարսնիքէն և որ հարսանեկան հանդիսին Ֆիլլ-Տիւ-Գալվէի փողոցէն Սէն-Բօլի եկեղեցին երթալու միջոցին պատահեցաւ։ Այն ժամանակ Սէն-Լուի փողոցին հիւսիսային ծայրի քարայտակն աւրուելով նորէն կը շինուէր, հետեւա-

բար Սէն-Լուի փողոցը Բարդ-Բուայեալ փողոցէն սկսեալ խափանուած էր։ Անկարելի էր որ հարսանեաց կառքերը Սէն-Բօլի եկեղեցին երթային ուղղակի։ Հարկ էր անպատճառ փոխել ուղեղիծը, և ամենէն պարզ միջոցն էր պուլվարէն դառնալ։ Հրաւիրեալներուն մին ըսաւ թէ բարեկենդանի վերջին օրն ըլլալուն՝ պուլվարին կողմը կառքերը խընած կը ըլլան։ — Ինչո՞ւ, հարցուց Պ. Ժիլնօրման։ — Դիմակաւորներուն պատճառաւ։ — Աւելի աղէկ, ըսաւ մեծ-հայրը։ Անկից երթանք։ Այս մատաղհաս անձինք կը կարգուին. քիչ մ'ուս, և ահա կեանքին ծանր կողմը պիտի մանեն։ Բարեկենդանին դիմակաւորները տեսնելով պիտի պատրաստուին փոքր ինչ դիմակաւորութիւն տեսնելու։

Ուստի դէպ ի պուլվարին կողմն ուղեցան։ Հարսանեաց պէրլիններուն* առաջինին մէջն էին Գօզէթ և մօրաքոյր Ժիլնօրման, Պ. Ժիլնօրման և ծան վալժան։ Մարիուս՝ սովորութեանը համեմատ՝ տակաւին իր նշանուհիէն դատուած մնալով՝ երկրորդին մէջն էր։ Հարսանեկան ուղևորներուն խումբը՝ Ֆիլլ-Տիւ-Գալվէի փողոցէն ելնելուն պէս՝ խառնուեցաւ այն կառքերու երկայնաձիգ թափօնին հետ որ անվերջանալի շղթայ մը կը կաղմէր Մատլէէնէն մինչև Պասթիլը և Պասթիլէն մինչև Մատլէէն։

Դիմակաւորներու խումբն առաջնութիւն կար պուլվարին մըտը։ Թէ և մերթ ընդ մերթ կանձրէր, սակայն Ծաղրածուն, Հրապիտն և Միմոս կը յամառէին։ Այս 1833ի ձմեռուան զուարթութեանը ժամանակ Բարիզ ծպտելով Անեստիկի կերպաբանքն առած էր։ Հիմա գրեթէ չտեսնուիր այս տեսակ բարեկենդանի օրեր։

Վասն զի հիմակ ամեն ինչ հանրատարած բարեկենդան մ'ըլլալով մասնաւոր բարեկենդան չկայ։

Կողմնական ծառուղիներն անցորդներուն՝ և պատուհանները հետաքրքիրներու խումբն առաջնութեամբ մը դրուուած էին։

* Տեսակ մը կառք։

Թատրոններուն սիւնաղարդ դաւիթները պատող դարատափներուն եզրերը հանդիսականներով լեցուներ էին : Գիմակներէն 'ի զառ կը տեսնուէր նաեւ մեծ ու պղտիկ , քառանիւ և երկանիւ , վերջապէս ամեն տեսակ կառքերու շարք մ'որ բարեկենդանի վերջին օրուան յատուկ է՝ ինչպէս Լծնշանի մէջ , կառքեր որք կարգաւ կը քայլէին՝ ոտակնաւթեան կանոնաց համեմատ պնդապէս իրարու կցուած և կարծես թէ ակօսաձե երկաթուղիներու մէջ աղուցուած : Ով որ այս կառքերուն մէկուն մէջն է , հանդիսական ու միանգամայն տեսարան է : Քաղաքապահները պուլվարին վարի կողմէն քայլել կուտային այս երկու անվերջանալի զուգահեռական շարքերն որք հակադէմ շարժումով կը շարժէին , և հսկողութիւն կրնէին որպէս զի մին դէպ 'ի վայր , միւսը դէպ 'ի վեր , մին դէպ 'ի Տանթէն սալարիլ , միւսն ալ դէպ 'ի Սէնթ-Անթուան արուարձանը հոսող այս կառային երկու դետերուն կրկին ընթացքն որ և է պատճառաւ մը չարդիւղի : Ֆրանսայի ատենակալներուն և դեսպաններուն ղինանշաններով զարդարուն կառքերը սալարիին մէջ տեղը կը դրուէին համարձակօրէն երթեկեցիով : Մի և նոյն առանձնաշնորհութիւնն ունէին ուղեկիցներու քանի մը շքեղ և զուարթ խումբեր , մասնաւորապէս Եզն Պարարակը : Բարիղի այս զուարճութեան մէջ Անգլիան իր մտրակը շաչել կուտար . Լօրտ Սէյմուրի աւրազնթաց կառքն ամբոխային ծիծաղելի մականունէ մը զրդուելով ահապին աղմուկով մը կանցներ :

Կառքերու կրկին շարքին մէջ՝ որու քովէն քաղաքապետական պահակներ իբր հովիւի շուններ կարշաւէին՝ ընտանեկան համաստ պէրլիններ կային պառաւ մօրաքոյրերով և մամիներով լի որք նոյն պէրլիններուն դռնակներուն առջև ծըլտեալ մանկանց մատաղարոյս խումբեր կը դնէին , այսինքն եօթնամեայ մանչեր , վեցամեայ աղջիկներ , զմայլելի սիրուն էակներ որք կղզային թէ հասարակաց խնդուփն կը մանախցին պաշտօնապէս , լաւ մը կըմբռնէին իրենց խելկատակու

թեան արժանապատուութիւնը և պաշտօնատարներու ծանրութիւնն ունէին :

Ճամանակ առ ժամանակ կառքերու թափօնին այս կամ այն տեղը խոչընդոտ մը կը պատահէր . կողմնական շարքերուն մին կամ միւսը կանկ կառնուր մինչև որ խոչընդոտը վերցուէր . արդեւք մ'ունեցող կառք մը կը բաւէր բոլոր շարքը հաշմալու : Ապա վերստին կսկսէին քայլել :

Հարսնիքին կառքերը դէպ 'ի Պասթիլլ գացող և պուլվարին աջ կողմէն քայլող կառքերու շարքին մէջն էին : Բօնթ-օ-Շու փողոցին վերի կողմը ժամանակ մը կեցաւ շարքը : Գրեթէ մի և նոյն պահուն Պուլվարին միւս վարի կողմէն դէպ 'ի Մատրէն չուող շարքն ալ կանկ առաւ . այս շարքին կանկ առած տեղը գիմակաւորներու կառք մը կար :

Բարիղիները շատ աղէկ կը ճանչնան դիմակաւորներու այս կառքերը կամ՝ լաւ ևս է րսել՝ սայլերը : Եթէ բարեկենդանի օր մը կամ մեծ պահքի կէսի մը ներկայ չգտնուին այս սայլերը , դէշ զուշակութիւն կըլլայ , և կըսուի . Ասոր հակը քան ի՞նչ կայ : Հաւանական է լիկ պաշտօնեաները պիտի փոխուին : Անցորդներուն վերելք աստանող Գասանտրներու , Արլոգէններու և Գօլօմպիներու դէղ մը , ամեն տեսակ հնարաւոր ծիծաղաշարժ կերպարաններ՝ թիւրքէն սկսեալ մինչև վայրենին , մարքիզուհիներ վերցունող հերթիւլէսներ , վարնոց կնիկներ զոր Բապրէ տեսնելով թերեւս ականջները խցէր Արիսթօֆանին պէս որ վար կընէր աչերը բազոսեան քրմանոյշները տեսնելով , խծուծէ կեղծամներ , մանկային վարդապետներ , իսնձարուներ , բեռնակրի և նաւավարի զխարկներ , պչրասէրներու ականջներ , անմիտներու եռեղջիւներ զոր թիւթեռնիկ մը յամառութեամբ կը զրդուէ , աղաղակներ որք հեռեակներու կարճակուն , ազգերու վրայ կուսփներ , ժըպիւրհ գիւրքեր , մերկ ուսեր , դիմակաւոր դէմքեր , սանձառձակ լիտութիւններ , անամթութեանց քոսս մը զոր զլուխը ծաղիկներով զարդարուն կառապան մը կը ժուռածէ . ահա

այս է բարեկենդանի այս սովորական տոնախմբութիւնը :

Յունաստան թեոփիսի սայլին հարկաւորութիւն ունէր : Պրահանսան ալ Վատէի երկանիւնին հարկաւորութիւն ունի :

Ամեն բան , նաեւ բանահիւսական ծիծաղաշարժ նմանութիւնը իր ծիծաղաշարժ նմանութիւնը կրնայ ունենալ :

Արտոնութեան տօնը , հին ժամանակի գեղութեան այս կեղծիքը հետ զհետէ մեծնալով բարեկենդանի յետին օրուան հասաւ . և սպանդարամետական տօնը որ՝ ժամանակաւ՝ ողկոյզներով պսակուած , արեւով ողողուած՝ աստուածային կէս մերկութեամբ մը մարմարափայլ կուրծք կը ցուցունէր՝ հիմա հիւսիսային երկիրներու թաց ցնցոտիներուն ներքեւ թուլնալով վերջապէս շէնքի* տնուանեցաւ :

Դիմակաւորաց կառքերու աւանդութիւնը միապետութեան ամենէն հին ժամանակներէն մնացած է : Լուի ԺԱ՝ի հաշիւներէն ըր պալատին վերակացուն « քսան սու կը սահմանեն քառուղիի բերաններու դիմակաւորաց երեք կառքի համար » : Մեր օրերէն արարածներու այս աղմկալի դէպերը սովորաբար կէսըսուած հին կառք մը մտնելով անոր ձեղունին վերեւ կը խռնին , կամ թէ իրենց բազմաթիւ խումբով կը ճղմն բաժառութեան յատուկ լանտաւեան դեպակ մ'որու կաշիէ կրկնոցները** վար առնուած կըլլան : Քսան հոգի կը դիզուին վեցնոց կառքի մը մէջ : Ոմանք գուրտի կառապանին նստարանին վրայ , ոմանք առջեւի կողմին շարժուն աթոռին վրայ , ոմանք ալ կրկնոցներուն և ղեկին վրայ կը նստին : Կառքին կանթեղներուն վրան անգամ կը հեծնան : Մէկ մասը ոտքի վրայ կը կենայ , մէկ մասը կը պառկի , ոմանք ալ կը նստան ծունկերին զալարելով և ոտներին ալ կախելով : Վիները մարդերու ծնդաց վրայ կը նստին : Հեռուէն գլուխներու դէզին վրայ անոնց մոլեղին բուրդը կը տեսնուի : Խաժամուժ ամբոխին մէջ տեղն ուրախութեան լեռներ կը կաղ-

* Խայտառակ և ծիծաղելի դիմակաւորներու խումբ :

** Երկանիւնի մը վերին մասը որ սովորաբար կաշիէ կըլլայ :

մեն այս կառքերն որոնցմէ Գօլէ , Բանար և Բերօն կը հոսին՝ արկթեան բարբառով ճոխացած , և որոնց վերէն փողոցային լըբութեանց դասատետրը կը թքնուի ժողովուրդին վրայ : Յաղթանակ մը տարած ըլլալու կերպարանքն ունի այսինչ երկանիւն որ իր բեռնով ահապին բան մ'եղած է : Առջեւի կողմէ Եղմուկը , ետեւի կողմէ Ժիտրը : Անոր մէջ դիզուողները կը հայհայեն , կը պօսպոսան , կ'ոռնան , քահ քահ կը ձգեն՝ երանութեամբ կը պրկին . զուարթութիւնը կը մնայէ , հեղնութիւնը կը փայլատակէ , զուարճութիւնը իբր ծիրանի մը կը տարածուի : Երկու վտիտ դրաստ կաղ՝ ի կաղ կը տանի յետին ծայր զուարթ խեղկատակութիւնը : Խնդուվն յաղթանակի կառքն է այն :

Այս խնդուվն այնքան լըբերի է որ չկրնար անկեղծ ըլլալ : Եւ իրօք կասկածելի է այս խնդուվը : Պաշտօն մ'ունի այս խնդուվը : Պաշտօնն է բարեկենդանն ապացուցանել բարեկցիներուն :

Փիլիսոփան խորհելու կստիպեն այս ստորին մարդերով լի կառքերն որոնց մէջ չգիտեմ ինչ խաւար մը կզգայ ան : Կառավարութիւն կայ այս կառքերուն մէջ , ուր մարդս մատուց խորհրդաւոր խնամութիւն մը կը շօշափէ , խնամութիւն հասարակային մարդերու և հասարակային կիներու մէջ :

Երբ կը տեսնենք թէ իրարու վրայ դիզուած ծանակութիւններէ զուարթութեան ամբողջութիւն մը կարտագրի , երբ կը տեսնենք թէ խայտառակութիւնը նախատինքին վրայ սփռուելով ժողովուրդին հրապոյր մը կըլլայ , թէ լրտեսութիւնը՝ մարդարձանի տեղ ծառայելով բողոքեան՝ ամբոխները արհամարհութեամբ կը զուարճացնէ , երբ կը գիտենք թէ բաղմութեան սիրելի տեսարան մ'է այս կենդանի և հրէշային դէզին քառանիւ կառքի մը մէջ խռնելով անցնելը , դէզ մը որ կեղծ պաճուճանքէ և ցնցոտիներէ , կէս մ'աղբէ և կէս մը լոյսէ կը բաղկանայ և որ կը հաչէ և կաւաչէ , երբ ծափահարութիւններ կըլլան ամեն խայտառակութիւններով բա-

զադրուած այս փառքին, երբ կը նայինք որ ամբոխներուն համար տօնախմբութիւն չկայ եթէ ոստիկանութիւնն անոնց մէջէն չժողա՞ծ է այս տեսակ քսանադիւնեայ ուրախութեան հիդրանները, ստուգիւ կը տրտմինք: Բայց ինչ կրնանք ընել: Հասարակաց խնդու՞մը ժապաւէններով և ծաղիկներով զարդարուն այս տղմակիր սայլերուն նախաահինք և անյիշաչարութիւն կը ցուցունէ: Ամենուն խնդումը հանրական նըւաաստութեան մեղսակից է: Կան տեսակ մ'աղտոտ տօնախմբութիւններ որք ժողովուրդը քայքայելով խուժան կընեն: Եւ ինչպէս թաղաւորները նոյնպէս և ռամիկները ծաղրածուններու հարկաւորութիւն ունին: Թաղաւորը Բողոք ունի, ժողովուրդն ալ Բայլեալ: Բարիդ աշխարհիս մեծ և յիմար քաղաքը կը կազմէ ամեն անդամ որ մեծ և վսեմ միջնաքաղաքը չկազմիր: Բարեկենդանը Բարիզի մէջ քաղաքականութեան մէկ մասը կը կազմէ: Պէտք է խոստովանիլ թէ Բարիզ յօժարակամ կը հաւանի որ խայտառակութիւնը խնդաշնէ զինքը: Բարիզ իր տէրէն, — երբ տէր ունի, — բան մը կուզէ միայն որ է շղարել տիղմը: Հռոմ ևս նոյն բնաւորութիւնն ունէր: Հռոմ Ներոնը կը սիրէր: Ներոն ծըպտող տիտան մ'էր:

Ինչպէս ըսինք քիչ մ'առաջ, կիներէ և մարդերէ բաղկացող այս աձև ողիոյղներուն մին՝ որ ընդարձակ կառքով մը կը շրջէր՝ պատահաբար պուլվարին ձախ կողմը կանկ առաւ մինչդեռ հարսանեկան հանդիսին կառքերն ալ աջ կողմը կանկ կառնէին: Գիմակաւորներուն կառքը պուլվարին մէկ եզրէն նոր հարսին կառքը նշմարեց որ միւս եզրն իր դիմացը կը կենար:

— Աայ, ահա հարսնիք մը, ըսաւ գիմակաւոր մը:

— Կեղծ հարսնիք, կրկնեց ուրիշ մը: Բուն հարսնիքը մենք ենք:

Եւ երկու գիմակաւորները՝ չկրնալով տեսնել հարսնիքը, վրասն զի շատ հեռի կը կենար կառքը, և մանաւանդ վախճալով

քաղաքապահներուն ներկայութենէն՝ ուրիշ տեղ նայեցան:

Կառքին բոլոր գիմակաւորները պահ մ'ենաք մեծ յարձակութիւն մ'ենթարկուեցան. բաղմունքիւնը սկսաւ եռահաներով ծաղրել զանոնք. գիմակաւորներու համար զգուանք մ'է բաղմունքեան այս ծաղրը. այն երկու գիմակաւորներն որք պահ մ'առաջ խօսակցեր էին՝ իրենց ընկերներուն հետ պարտաւորեցան բոլոր բաղմունքեան դէմ դնել, և ժողովուրդին ահազին կողորդէն արձակուող հարուածներուն պատասխանելու համար հաղիւ հազ բաւեցին համալներու և սրիկաներու բառարանին բոլոր ուումբերը: Գիմակաւորներուն և բաղմունքեան մէջ այլաշրջիկ խօսքերու ահարկու փոխանակութիւն մը տեղի ունեցաւ:

Սակայն մի և նոյն կառքին մէջ երկու գիմակաւոր ևս նըշմարած էին հարսանեկան կառքը. մին էր տարապայման քիթով և ահազին պէտքերով ձերարդէմ սպանիացի մը. միւսն էր նիհար, ծաղկահաս և գայլի կերպարանով ծպտեալ փողոցաստուն լրբուհի մը. այս երկու գիմակաւորները ցած ձայնով տրամախօսութիւն մ'ունեցան երբ իրենց ընկերներն և անցորդները մէկզմէկ կը նախատէին փոխադարձապէս:

Երկու գիմակաւորներուն մեկուսի խօսակցութիւնն աղմուկին մէջ անլսելի մնալով կը կորսուէր: Անձրեկ յորձանքը թրջած էր կառքը որ բոլորովին բաց էր. փետրվարի հոգե տաք չէ. մերկաձև հաղուած ամարդի լրբուհին սպանիացիին պատասխանելու ատեն միանգամայն կը սրսիար, կը խնդար և կը հաղար:

Ահաւասիկ խօսակցութիւնը.

— Ինձ նայէ:

— Ի՞նչ կայ, հայր:

— Կը տեսնես սա ծերը:

— Ո՞ր ծերը:

— Ան որ գիմացի կողմը հարսնիքին առաջին կառքին մէջն է:

- Ա՞ն որ ձեռքը սե փողակապով մը կապած է :
- Այո՞ :
- Է՛, ի՞նչ կայ :
- Ապահով եմ թէ կը ճանչնամ զան :
- Իրա՞ն :
- Թող Վիլս կտրեն և թող կենացս մէջ դուք, դու, ո՞չ կամ այո՞ ըսած չըլլամ եթէ չեմ ճանչնար այդ բարիզցիին :
- Բարիդ այսօր Բանթէն է :
- Ծռուելով կրնամ տեսնել հարսը :
- Ոչ :
- Փեսան :
- Փեսայ չկայ այդ կառքին մէջ :
- Բա՛ :
- Վասն զի չեմ կարծեր թէ միւս ծերն ըլլայ փեսան :
- Աշխատէ ուրեմն լաւ մը ծռուելով քիչ մը տեսնելու հարսը :
- Չեմ կրնար :
- Ինչ և է, ապահով եմ թէ կը ճանչնամ սա ծերը որ բան մ'ունի թաթը :
- Եւ քեզի համար ի՞նչ օգուտ ունի ճանչնալը :
- Ո՞վ գիտէ. երբեմն կրնայ անօգուտ չըլլալ :
- Բայց իմ հոգս անդամ չեն ծերերը :
- Կը ճանչնամ, ըսի :
- Ուղածիդ չափ դնա՞ ճանչցիր :
- Ի՞նչպէս կրցեր է հարսնիքին հետն ըլլալ :
- Ինչո՞ւ կը զարմանաս քանի որ մենք ալ ենք :
- Ուսկի՞ կուգայ այս հարսնիքը :
- Մի՞թէ գիտեմ :
- Մտիկ ըրէ՛ :
- Ի՞նչ :
- Պէտք է որ բան մ'ընես :
- Ի՞նչ :

- Մեր կառքէն իջնել և այս հարսնիքին ետէն երթալ :
- Ինչո՞ւ համար :
- Գիտնալու համար թէ ո՞ւր կերթայ և ի՞նչ կընէ : Զուտ ըրէ՛, էջիւր, վաղէ՛, դնա՛, աղջիկս, դու որ երիտասարդութեամբս :
- Չեմ կրնար մեկնիլ կառքէն :
- Ի՞նչ պատճառաւ :
- Վարձուած եմ :
- Կրողին բերանը դնա՛ :
- Ոստիկանութեան պաշտօնատունէն վարձ ընդունած եմ այսօր վաճառանոցի կնիմք պաշտօն վարելու համար :
- Աղէկ ըսիր :
- Եթէ կառքէն ելնեմ, ոստիկանութեան դործակալ մը զիս տեսնելուն պէս անմիջապէս պիտի բռնէ, չգիտեմ :
- Այո՞, գիտեմ :
- Այսօր կառավարութեան ծախուած եմ :
- Ինչ և է, սա ծերը կը նեղացնէ զիս :
- Ծերերը կը նեղացնեն քեզի, այլ սակայն ծաղկահաս աղջիկ մը չեմ դու :
- Առջի կառքին մէջն է :
- Թող ըլլայ :
- Հարսին կառքին մէջ :
- Է՛, ետքը :
- Ուրեմն հայրն է :
- Ինծի ի՞նչ եթէ հայրն է :
- Ըսի քեզ թէ հայրն է :
- Միայն այդ հայրը կայ հոն :
- Ինձ նայէ՛ :
- Ի՞նչ կայ :
- Ես գրեթէ առանց դիմակի չեմ կրնար դուրս ելնել : Հոս պահուած եմ : Չգիտեն թէ հոս եմ : Բայց վաղը դիմակ չկայ : Վաղը փակեալ խորան է : Կրնայ ըլլալ որ բռնուիմ :

Պէտք է որ ծախս մանեմ: Սակայն դու, դու ազատ ես:

— Ոչ այնքան:

— Իզմէ աւելի ես միշտ:

— Լաւ, ինչ ըսել կուզես:

— Պէտք է ջանաս հասկնալու համար թէ ուր կերթայ այս հարսնիքը:

— Ո՛ւր կերթայ:

— Այո:

— Գիտեմ:

— Ո՛ւր կերթայ ուրեմն:

— Գատրան Պլէօ:

— Այս կողմէն չեն երթար հոն:

— Ուրեմն դէպ ՚ի Վա Բարէ կերթայ:

— Կամ ուրիշ տեղ:

— Ազատ է: Հարսնիքներն ազատ են:

— Այդքանը չաւեր: Կըսեմ թէ պէտք է ջանաս դիտնալու համար թէ ինչ է այս հարսնիքն որու մէջն է սա ծերը և թէ ուր կը բնակի այս հարսնիքը:

— Գիտցածէդ անդին չես անցնիր շարունակ. ահա խիստ զուարճալի յանձնարարութիւն մը: Քեզի համար դիւրին բան մ'է ութ օրէն ետք դանել հարսնիք մ'որ բարեկենդանի օր Բարիկէն անցած է: Յարգի շտեմարանի մը մէջ ինկած աւել մը, գնդասեղ մը փնտռել: Միթէ կարելի բան է այդ:

— Հոգ չէ, պէտք է ջանալ, լսեցիր, Ազէլմա:

Կառքերուն երկու շարերը պուլվարին երկու կողմէն սկսան վերստին շարժիլ իրարու հակառակ ուղղութեամբ, և դիմակաւորներու կառքը դադարեցաւ տեսնելէ նոր հարսնիքը:

ՓԱՌՈՐԷ

ԺԱՆ ՎԱԼԹԱՆ ՏԱՎԵՐԻՆ ԿԱՊԱՏԻ Ե ԹԵԻՔ

ՈՐՈՒ արուած է իր երազին իրականը տեսնել: Ասոր

համար հարկաւ ընտրութիւններ կը լլան երկինքը. մենք ամենքս ալ ընտրելի ենք յանդէտս. հրեշտակները կը նտրեն: Գօզէթ և Մարիուս ընտրուած էին:

Գօզէթ քաղաքապետական պաշտօնատունն և եկեղեցին դեղապանծ և սրտաւուչ էր: Թուսէն հազուեցուցեր էր զան Նիգօլէթին հետ:

Գօզէթ սպիտակ մետաքսէ շրջադրաստի մը տակէն իր Պէնզեան ասղնակերտ քօպան հագած էր. ունէր նաև անդլիա կան հիւսիէն քօղ մը, պատուական մարդարիտներու մանեակ մը, նարնջենիի ծաղկանց պսակ մը, որք ամենքն ալ սպիտակ էին և որոնց սպիտակութեանը մէջ կը ճառագայթէր ան: Գօզէթ քնքոյշ անբծութիւն մ'էր որ ճառագայթին մէջ կը սփռուէր և կայլակերպէր: Կարծես թէ դիցուհի մ'ը լլալու պատրաստուող կոյս մ'էր:

Մարիուսին գեղաթեւ մաղերը յղկուն և հոտաւետ էին. թանձրահիւս խոպոպիներուն տակէն տեղ տեղ դեղին գիծեր կընդնւարուէին որք պատնէշն ընդունած վերքերուն սպիւններն էին:

Մեծ-հայրը Պարասի ժամանակին ամեն վայելչութիւններն իր հագուստին և ձևերուն մէջ միահամուռ խառնելով Գօզէթը կը տանէր փառաւորութեամբ և հոլարտութեամբ: Փռախանորդութիւն կընէր ծան Վալժանին որ ձեռքը կապուած ըլլալուն համար չէր կրնար թեւն առնուլ Գօզէթը:

Ժան Վալժան սեւեր հագուած էր և ետեէն երթալով կը ժպտէր:

— Պ. Ֆօշլովան, կըսէր հաւը, դեղեցիկ օր մ'է այս: Վիշտերու և ցաւերու վերջն ըլլալու համար քուէ կուտամ: Այսուհետև պէտք չէ որ տրամութիւն ըլլայ որ և է տեղ մը: Ահա կը հրամայեմ որ ուրախութիւն ըլլայ ամենուրեք: Չարութիւնն էութիւն ունենալու իրաւունք չունի: Յիրաւի կապտաղեղ երկնից համար նախատինք մ'է դժբաղդ մարդերու էութիւնը: Գէշութիւնը մարդէս չգար, վասն զի

մարդոք էսպէս բարի է : Ամեն մարդկային թշուառութեանց կեդրոնատեղին և կեդրոնական կառավարութիւնն է դժուարը, համ թէ ուրիշ կերպով ըսե՛ք, սասանային Թիւրքերին : Կը նայի՞մ որ հիմա ուսմկալարական խօսքեր կընեմ : Բայց ես՝ իմ մատիս՝ ալ քաղաքական կարծիք չունիմ. ես մէկ բան կուզեմ միայն, կուզեմ որ ամեն մարդ հարուստ այսինքն ու քախ ըլլայ :

Ամեն արարողութիւնները կատարուելէն ետք, Գօղէթ և Մարիուս քաղաքապետին և քահանային առջև ամեն այրներն ըսելէն, քաղաքապետական պաշտօնատուներն և եկեղեցիին սրբատուներն արձանագրութեանց տետրերը ստորագրելէն, իրենց նշանադրի մատնիները փոխանակելէն, բուրվառին մուսիին մէջ և սպիտակափայլ թիթեղէ կրակարանին տակ արմուկ առ արմուկ ծնրադրելէն ետև ձեռք ձեռքի տալով և ամենուն զարմանքն և նախանձը դրդուելով երբ եկեղեցիին դուռը հասան որու երկու փեղկերը բացուեր էին, երբ անցան իրենց վրայ հիացող հանդիսականներու երկու ցանկին մէջ տեղէն՝ առաջնորդուելով զնդապետի ուսադիրներ կրող դռնապանէն որ իր զեղարդը քարայտակներուն կը զարնէր, երբ ամեն բան լինցած և ալ կառքը մտնելու պատրաստ էին, Գօղէթ տակաւին չէր կրնար հաւտալ այս ամեն իրողութեանց : Մարիուսին կը նայէր, բաղմութեան կը նայէր, երկինք կը նայէր. կարծես թէ կը փախար որ չարթնայ : Զարմանքով և կասկածով դրաւուած կերպարանքը չդիտեմ՝ ինչ դիւթական բան մը կաւելցունէր իր վրայ : Տունը վերադառնալու համար կառքը մտան միատեղ, Մարիուս Գօղէթին քով, Պ. Թիւնօրման ալ Ժան Վալթանին հետ դէմ առ դէմ նստելով : Թիւնօրման մօրաքոյրն առաջին կարգէն նահանջելով երկրորդ կառքը մտած էր : — Ո՛րդեակներս, կըսէր մեծհայրը, ահա Պարոն Պարոն և Տիկին Պարոնուհի եղաք երաւուն հաղար Ֆրանք եկամուտով : Իսկ Գօղէթ Մարիուսին կողմը հակելով բոլորովին անոր ականջը զգուեց սա հրեշտակային

փոփսուքով. — Ուրեմն իրաւ է : Մարիուս է անունս : Տիկին Դու եմ հիմա :

Կը փողփողէին այս երկու էակները : Ամբողջ երիտասարդութեան և ամեն ուրախութեան անդարձ և անդիւտ րուպէն, փալիլուն հատակէտն հասած էին : Ժան Բրուվէրի տաղերգութիւնը կ'իրաւորէին. երկուքին տարիքը միատեղ քառսուն տարի չկար տակաւին : Ամուսնութիւններուն վեհապանծն էր այս. երկու շուշան էին այս երկու պատանիները : Իրարու չէ թէ ակնապիշ այլ հոգեպիշ կը նայէին : Գօղէթ Մարիուսը երկնային փառքի մը մէջ կը նշմարէր. Մարիուս ալ Գօղէթը խորանի մը վրայ կը նշմարէր : Եւ այս խորանին վրայ և երկնային փառքին մէջ մինչդեռ կը խառնուէին երկու աստուածացեալ էակները, ներսը, չդիտեմ՝ ինչպէս, Գօղէթին համար ամպի մ'ետև և Մարիուսի համար փայլատակու մի մէջն էր խեղական բանը, իրական բանը, համբոյրին և երազին ժամագրութեան տեղին, հարսանեկան անկողնին սնարդ :

Իրենց առջի քաշած տանջանքը հիմակ ալ կսկսէին քաշել, բայց հիմակուանը արբշտութեան տանջանք էր : Այնպէս կեւրեար իրենց թէ անցելոյն վիշտերը, տքնութիւնները, արցունքը, անձկութիւնները, սարսափները, յուսահատութիւնները գգուանքի և ճառաղայթներու փոխուելով ալ աւելի զմայլելի կընէին այն ժամն որ կը մօտէր, և թէ տրտմութեանց ամենքն ալ ուրախութիւնը հաղուեցնելու և շքեղելու ծառայող սպասուհիներ էին : Ո՛րքան լաւ բան է տառապած ըլլալը : Գօղէթին և Մարիուսին դժբաղդութիւնը փառապասկ մը կը կազմէր իրենց երանութեան : Իրենց սիրոյ երկարատև հոգեվարութեան վերջն էր համբարձում մը :

Այս երկու հոգիները մի և նոյն դիւթական ուրախութեամբ համակուած էին, Մարիուսին ուրախութիւնը հեշտութեան և Գօղէթին ուրախութիւնն ալ ամօթխածութեան փոքրիկ զանազանութիւն մ'ունենալով : Կամաց մը կըսէին իրարու. Պիտի երթանք մեր Բլիւմէ փողոցին պարտիզակը տես :

ներու : Գօղէթի բոսային ծալքը Մարիուսին վրան էր :

Այսպիսի օր մ'երազի և ստուգութեան անպատում խառնուրդ մ'է : Մարգս կը վայելէ և կենթադրէ : Գեռ ժամանակ ունի , հետեւաբար դուշակութիւններ կ'ընէ : Այն օր կէս օրի միջոցին մէջ գտնուիր և կէս գիշերը միտքը բերելն անմեկնելի յուզում մ'է : Այս երկու սիրտերուն բերկրութիւնները բազմութեան վրայ կարտահասէին և անցորդներուն զբարթութիւն կուտային :

Սէնթ-Անթուան փողոցին անցորդները Սէն-Բօլ եկեղեցիին առջև կանկ կառնէին կառքին ապակեայ պատուհանէն Գօղէթին զլուռ վրայ նարնջենի ծաղկանց սարսուիլ տեսներու համար :

Ապա Ֆիլլ-Տիւ-Գալլէր փողոցը հասնելով իրենց տունը մտան : Մարիուս Գօղէթին հետ քով քովի յաղթանակաւ և հրճուածք վեր ելաւ այն սանդուղէն որու վրայէն կիսամեռ քաշքուած էր : Գրան առջև խմբուած ողբատները հարսու փեսային քսակներն իրենց մէջ բաժնելով հօրհնէին զանոնք : Ամենուրեք ծաղիկ կար : Տունն ալ եկեղեցիէն ոչ նուազ անուշաբոյր հոտեր կը սփռէր : Խունկէն ետք վարդերը : Մարիուս և Գօղէթ անսահմանութեան մէջ երգող ձայներ լսել կը կարծէին : Աստուած կար իրենց սրտին մէջ , ճակատագիրն իբր աստեղազարդ ձեղուն կերևար անոնց , նոր ծագող արեւու նշոյլ մը կը տեսնէին իրենց զլուռ վերելք : Յանկարծ ժամացոյցը զարկաւ : Մարիուս Գօղէթին զմայլելի մերկ թևը և անոր կուրծքին տանթէլաներուն մէջէն նմարուող վարդազոյն իրերը նայեցաւ , և Գօղէթ Մարիուսին նայուածքը տեսնելով սկսաւ կարմրել մինչև աչերուն ճերմկուցը :

Ժիլնօրման գերդաստանին հին բարեկամներն և բաղմաթիւ անձինք հրաւիրուած էին Գօղէթին բոլորաթիւ կը խրուէին աճապարումով : Ամեն մէկը կը մըշէր զան Տիկին Պարոնուհի անուանելու համար :

Թէօֆիլ Ժիլնօրման պաշտօնատարը՝ որ հիմա հարիւրա-

պետ էր՝ իր քեռորդին Բօնմէրսիի հարսնիքին գտնուելու համար Շաթրէն եկած էր ուր պահպանութիւն կ'ընէր : Գօղէթ չճանչցաւ Թէօֆիլը :

Թէօֆիլ ևս՝ կիներէն ազատ սեպուելու սովորած ըլլալով՝ ամենէն չոխեց Գօղէթը :

— Ինչպէս իրաւունք ունեցայ չհատարու սա Թէօֆիլին խօսքերուն , կըսէր մեկուսի Պ. Ժիլնօրման :

Գօղէթ իր սովորականէն շատ աւելի խանդավառանք ունէր ծան Վալթանին վրայ : Հայր Ժիլնօրմանին հետ համակամ էր՝ մինչդեռ ծերունին ուրախութիւնն իբր Վիոններ և ըսկզբունքներ կը հաստատէր , Գօղէթ իբր անուշաբոյր խունկ մը սէր և բարութիւն կարտաբուրէր : Երանութիւնը կուգէ որ ամեն մարդ երջանիկ ըլլայ :

Ժան Վալթանին հետ խօսելու համար Գօղէթ իր մանկութեան ժամանակի ձայնին պէս ձայնը կակուղ և փափուկ հրնչուններով կը հանէր : Ժպիտով կը զգուէր զան :

Սեղանատունը խնճոյք մը պատրաստուած էր :

Յօրեկանման (à giorno) ճրագավառութիւն մը մեծ ուրախութեան մ'անհրաժեշտ համմանքն է : Երջանիկները չեն ընդունիր ամենէն մէկն և մութը : Չեն հաւանիր սև ըլլալու : Գիշերն ընդունելի է անոնց , բայց խաւարն ոչ : Եթէ արև չունին , պէտք է կաղմել արև մը :

Սեղանատունը զուարթ իրերու հնոց մ'էր : Մէջ տեղը , սպիտակ և փառաւոր սեղանին վերելք տափարակ թևերով Վեներիկի բիւրեղեայ ճաթ (lustre) մը կար ամեն տեսակ գունաւոր , այսինքն մոմերուն մէջ տեղ դարած կապոյտ , մանիշագոյն , կարմիր , կանաչ թուզուններով , ճարին բոլորաթիւ բազմաստղն աշտանակներ , պատին վրայ եռաթև և հնգաթև զարդակիր հայելիներ , ուրիշ հայելիներ , բիւրեղներ , ապակեղէններ , սեղանի անոթներ , յախճապակներ , ընտիր խեցեղէններ , անոթներ , ոսկերչական զարդեր , արծաթեղէններ կային որոնց ամենն ալ կը փափէր և կը հրճուէր :

Աշտանակներուն մէջ տեղերը փունջերով լեցուած էին, հետեւաբար ուր ճրագ չկար, ծաղիկ մը կար:

Նախասենեակն երեք վին և սրինդ մը Հայտնի քառեակներ (quator) կը նուազէին մեղմիկ:

Ժան Վալժան սրահին մէջ աթոռի մը վրայ նստած էր դրան ետէն որու փեղկն անոր վրայ կը հակէր զան դրեթէ պահելու կերպով մը:

Սեղան նստելէ քանի մը վայրկեան առաջ Գօզէթ կարծես չարամտութեամբ մը ժան Վալժանին քովն եկաւ և յարգական խոնարհութիւն մ'ըրաւ երկու ձեռներովն իր հարստութեան պաճուճանքը սփռելով, և սմանդուկ բայց կաթնդին նայուածքով մը հարցուց անոր.

— Գո՛հ ես, հայր իմ:

— Այո՛, դո՛հ եմ, պատասխանեց ժան Վալժան:

— Ուրեմն խնդա՛:

Ժան Վալժան սկսաւ խնդալ:

Քանի մը ըրալէն ետք Պասք իմաց տուաւ թէ սեղանը պատրաստ է:

Սեղանակները Պ. Ժիլնորմանին ետէն երթալով՝ որ իր թեւը Գօզէթին տուած էր՝ սեղանատունը մտան և ուզուած կարգին համեմատ սեղանին բոլորակը շարունեցան:

Սեղանին քով հարսին աջ և ահեակ կողմը մեծ թիկնաթոռ կար, առջինը Պ. Ժիլնորմանին, երկրորդը ժան Վալժանին համար: Պ. Ժիլնորման նստաւ: Միւս թիկնաթոռը պարապ մնաց:

Չորս դին նայելով «Պ. Ֆօշլեվանը փնտուցին»: Բայց Պ. Ֆօշլեվանն ալ հոն չէր:

— Պ. Ֆօշլեվանը ո՛ւր է, գիտե՞ս, հարցուց Ժիլնորման Պասքին:

— Պարո՛ն, պատասխանեց Պասք, ես ալ առի պիտի ըսէի: Պ. Ֆօշլեվան ըսաւ ինձ իմացնել ձեր յարգութեան թէ փոքր ինչ անհանգիստ է վերաւոր ձեռքը և թէ չպիտի

կրնայ ընթերց Պարոն Պարոնին և Տիկին պարոնուհին հետ: Թէ կաղաչէ որ ներուի իրեն և թէ վաղը պիտի գայ: Հիմա դուրս ելաւ:

Այս պարապ թիկնաթոռը պահ մը պաղութիւն տուաւ հարսանեկան հացկերոյթին բերկրալի ուրախութեան: Բայց եթէ Պ. Ֆօշլեվան բացակայ էր, Պ. Ժիլնորման կար, և մեծ հայրն երկու հայրի չափ կը ճառագայթէր: Պ. Ժիլնորման հաստատեց թէ Պ. Ֆօշլեվան ազէկ կրնէր կանուխելիկ պատկերովն եթէ վէրքը կը ցաւէր, բայց, ըսաւ, պզտիկ բան մ'է իր ձեռքին վէրքը: Բաւական եղաւ Պ. Ժիլնորմանին այս յայտարարութիւնը: Բայց ուրախութեան այսպիսի անգունդի մը մէջ ինչ կրնայ ըլլալ մթին խորշ մը: Գօզէթ և Մարիուս այնպիսի ինքնասիրական և օրհնեալ վայրկեանի մը մէջն էին ուր մարդս միայն երանութիւնն ըմբռնելու կարողութիւնը կուենայ: Մանաւանդ թէ Պ. Ժիլնորման գաղափար մը ունեցաւ. — Քանի որ պարապ է այս թիկնաթոռը, և երբ դուն նստէ, Մարիուս: Մօրաքոյրդ թէ և իրաւունք ունի յարգանք սպասելու քեզմէ, բայց հրաման կուտայ: Քեզի համար է այս թիկնաթոռը: Եկու՛ր, քնաս չունի. աւելի գեղեցիկ կըլլայ ասանկ: Երանեալն երանուհին քովը կը նստի: — Բոլոր սեղանակիցները ծափ զարկին: Մարիուս Գօզէթին քով ժան Վալժանին տեղը նստաւ, և դործերն այնպիսի կերպով մը կարգադրեցան որ Գօզէթ ժան Վալժանին բացակայութեան պատճառաւ ի սկզբան տրամեկէն ետք վերջապէս դահեղաւ: Քանի որ բացակային յաջորդող Մարիուսն էր, բացակայն Աստուած ալ ըլլար, Գօզէթ չպիտի ցաւէր: Գօզէթ Մարիուսին ոտքին վրայ դրաւ իր քնքոյշ և պզտիկ ոտքը, որ սպիտակ սնդուսէ կէս կօշիկ հագած էր:

Երբ թիկնաթոռը նստող մ'ունեցաւ, Պ. Ֆօշլեվան մոռցուեցաւ, և ոչինչ պակսեցաւ: Եւ հինգ վայրկեան ետք բոլոր սեղանը ծայրէ ի ծայր և մոռացման անթերի եռանդով կը խնդար:

Երբ սկսան միրդ ուտել, Պ. Ժիլնորման օտքի վրայ ելա՞ծ ձեռքը շամբանեայի գինիի բաժակ մը բռնած որ կիսովին լի էր որպէս զի իր իննսուն երկու տարիքին երեքուսուն գուրս չթափի գինին, և հարս ու փեսային կենացը խմել առաջարկեց։

— Երկու քարոզէ չպիտի ազատիք, դո՛ւք եւ։ Առաւ ւարդապետին քարոզը մտիկ ըրիք, այս գիշեր ալ մեծ-հայրին քարոզը մտիկ պիտի ընէք։ Ինծի մտիկ ըրէք, խորատ մը պիտի տամ ձեզ. պաշտեցէք զերար։ Ձեմ ուզեր ծիծաղելի երեմիաբանութիւններ ընել, բուն նպատակս կըսեմ. Երջանիկ եղիք։ Արարածոց մէջ տաւրակներն են միայն իմաստուն։ Չափաւորեցէք ձեր ուրախութիւնները, կըսեն փիլիսոփաները։ Իսկ ես, սանձարձակ թող տուէք ձեր ուրախութիւնները, կըսեմ։ Հոգում սրտով սիրեցէք զերար։ Կատղեցէք։ Փիլիսոփաները կը շաղկաւրատեն։ Անոնք թող իրենց փիլիսոփայութիւնը ծամծամեն և անով հով կըլեն։ Աշխարհիս մէջ որքան ալ շատ ըլլան անուշահոտութիւնները, որքան ալ շատ ըլլան վարդերու նորափթիթ կոկոնները, որքան ալ շատ ըլլան դայալոյդ սոխակները, որքան ալ շատ ըլլան կանաչ տերեւները, որքան ալ շատ ըլլայ արշալոյսը, միթէ բաւական շատ կրնան ըլլալ. միթէ մարդ սիրելէ կը ձանձրանայ, միթէ իրարու հաճելի ըլլալէ ձանձրոյթ կրնայ հետեւիլ։ Չզուշացիր, Էսթել, վասն զի շատ զեղանի ես։ Չզուշացիր, Նէմօրէն, վասն զի շատ զեղանձն ես։ Ռէր լսուեր է ասանկ ապշութիւն մը։ Մարդիկ սրբան ալ ուրախանան, որքան ալ փայփայուն, որքան ալ զմայլին, որքան ալ ապրին, որքան ալ երջանիկ ըլլան, միթէ կրնան յագիլ։ Չափաւորեցէք ձեր ուրախութիւնները, ըսեն փիլիսոփաներն եթէ բան չունին։ Կործանին փիլիսոփաները։ Ուրախութիւնն է իմաստութիւնը։ Ուրախացէք, ուրախանաք։ Բարի ըլլալնուս համար երջանիկ ենք, կամ թէ բարի ենք երջանիկ ըլլալնուս համար։ Սանսին* Սանսի Հարլէյին վե-

* Քրանսայի թագին մեծ ազամանդն որ իր առջի տերը անունովը Սանսի կանուանի։

րաբերած ըլլալուն համար է որ Սանսի կանուանի, թէ ոչ հարկեր վեց կերտաւ (բրաբ) կշեղուն համար։ Ամենին չեմ գիտեր. կեանքը լի է այսպիսի դժուարին խնդիրներով, բայց կարեւորն է ունենալ Սանսին և երջանկութիւնը։ Երջանիկ ըլլանք առանց բժանդրութեան։ Կուրօրէն հնազանդիք արեւին։ Ի՞նչ է արեւը։ Սէրն է։ Սէր ըսելը կին ըսել է։ Ա՛հ, անհ, անհ ձեզ ամենակարողութիւն մը, որ է կինը։ Հարցուցէք սա ռամկավար Մարիուսին թէ սա պզտի Գօզէթ բռնակալուհին գերին չէ։ Մանաւանդ թէ բոլորովին ազատ կամօքը գերի եղած է վատը։ Կի՛նը, սէ, չկայ արիւնհարբու յեղափոխական մը, Բօպէսքիէր մը որ գիմադրէ անոր. կինը կը թաղաւորէ։ Ես ալ միայն այս թաղաւորութեան կողմէ կից արքայական մ'եմ։ Ի՞նչ է Ագամ։ Եւային թաղաւորած երկիրը։ Եւային համար չեք 89 թուական։ Արքայական գաւազան մը կար վրան շուշանածաղիկով մը. կայսերական գաւազանը կար վրան հողագունդով մը. Շարլըմանիի գաւազանը կար որ երկաթէ էր. Մեծն-Լուիի գաւազանը կար որ ոսկիէ էր, և յեղափոխութիւնն իր ըթամատին և ջյամատին մէջն առնելով գալարեց այս ամեն արքունի գաւազաններն իբր երկու ստիկ յարդեայ սաղմներ. ալ լմնցան, խորտակուեցան, գետինն իսկան, ալ արքայական գաւազան չկայ. սակայն եթէ կրնաք, յեղափոխութիւններ ըրէք նաև սա փոքրիկ և ասղնակերտ թաղէկական դէմ որ գօրծնիայի ընտիր հոտ մը կը բուրէ։ Կուզէի տեսնել ձեզ թէ ինչպէս պիտի ընէք այդ յեղափոխութիւնը։ Փորձեցէք։ Ինչո՞ւ հաստատուն է այն։ Վասն զի կնային զարդ մ'է։ Ա՛հ, դուք տասնեկներորդ դարն էք։ Լաւ. ետքը։ Մենք ալ տասնութերորդ դարն էինք։ Մենք ալ ձեզի պէս աւանակ էինք։ Այսինչ հիւանդութեան նոր անուն մը տալով, այն ինչ խտան անունին մասնիկ մ'աւելցունելով մի կարծէք թէ մեծ փոփոխութիւն մը տուիք տիեզերքիս։ Ինչ որ ընելու ըլլաք, հարկ պիտի ըլլայ միշտ սիրելի կիները։ Աստուած վկայ

չէք կարող ազատիլ անոնց ձեռքէն : Այս շուտիկները մեր հրեշտակներն են : Այո՛, սէրը, կինը, համբոյրն այնպիսի շրջան մը կը կազմեն ուսկէ կը պնդեմ թէ չէք կարող դուրս ելնել . ես իմ մասին կուզէի դարձեալ այս շրջանը մտնել : Աստղիկ աստղին, այսինքն անդունդին մեծ պճնուհիին, ու վիշտոսի Սէլիմէնին՝ ամեն բան իր ներքեւ հանդարտելով, ալիներն իբր կին մը նայելով՝ անհունութեան մէջ ծաղիլը ձեռքէ ո՞վ տեսած է : Ովկիանոսը խտտեալաւ Ալսեսթ մ'է, այնպէս չէ՛ լաւ, սակայն որքան ալ փրփրի, երբ կերեւայ Աստղիկը, կը պարտաւորի ժպտիլ այն : Այս վայրենի անասունը կը զսպուի : Մենք ամենքս ալ ահա ասանկ ենք : Կը բարկանանք, կը փրփրինք, կը անհաւատ կը կտրինք, և երբ կին մը տեսարանը կուգայ, երբ աստղ մը կը ծաղի, երեսն 'ի վեր կը սողանք : Մարիուս վեց ամիս առաջ կը պատերազմէր, բայց այսօր կը կարգուի : Շատ աղէկ կընէ : Այո՛, Մարիուս, այո՛, Գօզէթ, իրաւունք ունիք : Համարձակապէս ապրեցէք իրարու համար, սիրեցէք որքան որ կրնաք սիրուիլ, կատղեցուցէք, ճայթեցուցէք մեզի որքան որ կրնաք կատղեցնել և ճայթեցնել, պաշտեցէք զիրար : Աշխարհիս վրայ երջանկութեան բոլոր պղտի շիւղերը ձեր երկու կտուցներովը հաւքեցէք և անոնցմով ձեզ բոյն մը շինեցէք ցկեանս : Ապուշ մի՛ բլլաք, մարդս երբ երիտասարդ է, մի՛թէ հրաշք մ'է սիրելը, սիրուիլը : Մի՛ երեւակայեք թէ դուք հնարեցիք այս բանը : Ես ալ երազներ տեսայ, խորհեցայ, հառաչեցի, ես ալ հոգի մ'ունեցայ լուսնի ճառագայթին պէս պայծառ : Սէրը վեց հազար տարուան աղայ մ'է : Սէրն երկայն սպիտակահեր մօրուս մ'ունենալու իրաւունք ունի : Մաթիւս սպիտակահեր մօրուս մ'ունենալու իրաւունք ունի 'ի սողնմը ստամբակ մ'է Կուրիտոնին քով : Վաթսուն դարէ 'ի վեր մարդս և կինը սիրելով կազատին գոռարութենէ : Սատանան՝ չարամիտ ըլլալով՝ սկսաւ ատել մարդը՝ մարդս ալ աւելի չարամիտ ըլլալով՝ սկսաւ կինը սիրել : Այս կերպով մարդս սատանայէն կրած չարիքէն աւելի, շատ աւելի բարեք

ընաւ ինքն 'իրեն : Այս խորիմաստութիւնն երկրային դրախտէն 'ի վեր գտնուած է : Բարեկամներ, զիւտը հինաւորցէ, բայց նոյն նոր է : Օգուտ քաղեցէք այդ զիւտէն : Տափնիս և Գլօէ եղիք մինչև որ ֆիլէմոն և Պօսի բլլաք : Այնպէս վարուեցէք որ մէկ մէկու հետ գտնուած՝ ատեննիդ բան մը չսլակիսի ձեզ, և որպէս զի Գօզէթ Մարիուսին համար արև և Մարիուս ալ Գօզէթին համար տիեզերք ըլլայ : Գօզէթ, քեզի համար թող զեղեցիկ օդ սեպուի էրիկիդ ժպտալ : Մարիուս, անձրևն ալ թող կնոջդ արցունքն ըլլայ : Եւ թող քնաւ չանձրևէ ձեր ընտանիքին մէջ : Վիճակահանութեան թիւերուն լաւը թուցուցիք, այսինքն ամուսնութեան մէջ սէրը : Վիճակահանութեան բաժիններուն մեծագոյնը ստացաք՝ աղէկ պահեցէք, կղտեցէք, մի՛ վատնէք, պաշտեցէք զիրար և ուրիշ հոգ մի՛ ունենաք : Հաւտացէք ինչ որ կըսեմ : Բնական խելացութիւն է այս : Բնական խելացութիւնը չստեր : Մէկ մէկու համար կրօնք մ'եղիք : Իւրաքանչիւր ոք զԱստուած պաշտելու մասնաւոր կերպ մ'ունի : Աստուած վկայ կը պնդեմ թէ Արարիչը պաշտելուն լաւագոյն կերպն է սիրել կինը : Կը սիրեմ քեզի՝ ահա այս է իմ քրիստոնէական վարդապետութիւնս : Ով որ կը սիրէ, ուղղափառ է : Հանրի Գ.ի հայհոյութիւնը կերուխումի և արքայութեան մէջ տեղը կը գնէ սրբութիւնը : Խաչոր կերդնում թէ չեմ հետեւիր այդ հայհոյութեան կրօնքին : Վասն զի կինը մոռցուած է այդ կրօնքին մէջ : Հանրի Գ.ին հայհոյութեան այս մոռացկոտութիւնը կը զարմացնէ զիս : Բարեկամներ, կեցցէ՛ կինը : Կըսուի թէ ծեր եմ, սակայն ի՞նչ զարմանք, կարծես թէ վերստին երիտասարդ մը կը ըլլամ : Կուզէի անտառներն երթալ հովուական տիկնուհիներ լսելու համար : Սա պատանիները գեղանի և գոհ ըլլալու յաջողելով կզգլեն զիս : Շիտակը դարձեալ կը կարդուէի, եթէ զիս ուզող մ'ըլլար : Ես կերակայեմ թէ Աստուած մեզի ստեղծեր է որպէս զի մի միայն պաշտենք, մեղենք, զարդարուինք, աղաւնի մ'ըլլանք, առաւօտէն մինչև

Քրիստոսն մեր սիրուհին համբուրենք, կտուցենք (becquetter), մեր սրտի կնիկին նայինք իբր հայելի մը, հպարտանանք, յաղթանակենք, սիպանք. այս է ահա կեանքի նպատակը: Մի սրգովք եթէ ըսեմ թէ մենք ահա այսպէս կը խորհէինք մեր ժամանակը որու երիտասարդն էինք: Ա՛հ, խաչոր, ինչ սիրուն կիներ, աղւոր դէմքեր, զմայլելի աղջիկներ կային մեր ժամանակը, ուր աւերումներ կընէին: Ուրեմն սիրուեցէք: Եթէ սիրուիլ չեղայ, յիշատիչ չեմ հասկնար թէ ինչ օգուտ կրնար ունենալ զարնան եղանակը. ես՝ իմ մասիս՝ պիտի աղաչէի Աստուծոյ որ հաւքաւ և ետ առնէ այն ամեն գեղեցիկ բաները զոր մեզի կը ցուցունէ. պիտի աղաչէի նաև որ վերստին իր տուփին մէջ դնէ ծաղիկները, թըռչունները և աղւոր աղջիկները: Ընդունեցէք բարեմիտ ծերուկին օրհնութիւնը, որդեակներս:

Երեկոյթը (soirée) պայծառ, զուարթ և սիրուն երեկոյթ մ'եղաւ: Մեծ-հայրին բացարձակ զուարթութիւնը բոլոր հանդիսականաց զուարթութեան սկզբնաշնչանք առաւ, և ամեն մէկն այս գրեթէ հարիւրամեանին մտերմութեան համեմատ զուարճացաւ: Քիչ մը սարեցին, շատ խնդացին. հարսանեկան լաւ հանդէս մ'ըրին: Կրնային այս հանդիսին հրաւիրել նաև Հինժամանակ անուն ծերուկը: Սակայն Պ. Ժիլօրմանին կերպարանքովն ան ալ ներկայ էր հոն:

Աղմուկ եղաւ, ետքն ալ լուրժիւն:

Հարսն ու փեսան աներեկոյթ եղան:

Այն գիշերէն քիչ մ'ետք Ժիլօրմանին տունը տաճար մը եղաւ:

Հոս կանկ կառնունք: Հարսնիքի գիշերներուն սեմին վրայ կայնած հրեշտակ մը կայ որ կը ժպտի մէկ մատը բերնին վրայ դրած:

Հոգին կսկսի հոգեպիշ նայիլ այս սրբաւայր խորանին առջև ուր սիրոյ հանգէսը կը կատարուի:

Անշուշտ նշոյններ կան այս տեսակ տուններու վերեւը: *Sacré*

նէր որոնց պարունակած ուրախութիւնն աշուշտ ճառագայթ թափէս խոյս կուտայ պատերուն քարերուն մէջէն և կը դժաւորէ խաւարը: Անկարելի է որ այս նուիրական և ճակատագրային տոնախմբութիւնն երկնային ճառագայթ մը չըրկէ անհունութեան: Սէրը վեհ բով մ'է որու մէջ մարդս և կինը կը ձուլին, և ուսկէ կենէ մի էակը, եռապատիկ էակը, վերջնական էակը, մարդկային երրորդութիւնը: Այսպէս երկու հոգիներուն 'ի մի հոգի ծնիլն անշուշտ յուզմունք մ'է երկնից համար: Սիրահարը քահանայ է. յափշտակուած կոյսը կահաբեկի: Այս ուրախութեան բան մը կերթայ Աստուծոյ: Ուր որ ստուգապէս ամուսնութիւն, այսինքն սէր կայ, տեսլականը կը միջամտէ: Հարսանեկան անկողին մը արշալուսական խորշ մը կը կազմէ խաւարին մէջ: Եթէ մարմնեղէն բիրբը կարողութիւն ունենար նշմարելու վերագոյն կեանքի ահարկու և սիրուն երեւոյթները, հաւանօրէն պիտի տեսնէինք թէ գիշերուան կերպարանները, թեւաւոր անձանոթները, աներեւոյթին կապոյտ անցորդները, այսինքն մթին գլուխներու բաղմութիւն մը դէպ 'ի լուսեղէն տունին բոլորակը ծուռելով զոհունակութեամբ և օրհնութեամբ իրարու կը ցուցունեն փոքր ինչ խռոված կոյս հարսը, և թէ անոնց երկնային դէմքերու վրայ կանգրադառնայ մարդկային երջանկութիւնը: Հեշտութեամբ զրաւող և միմակ ըլլալ կարծող հարսու փեսան եթէ այս հանդիսաւոր վայրկեանին ուշ դնէ լուրջ լան, թերևս խառնաշփոթ թռիչներու ձայն մը լսեն իրենց սենեկին մէջ: Անթերի երանութեան մէջ հրեշտակներու համերաշխութիւնը կայ: Հարսանեկան այն փոքր և մթին ննջելին ձեղունն է ամբողջ երկինք: Ստեղծելու համար երբ իրարու կը մօտին երկու բերան զոր սէրը նուիրագործած է, անկարելի է որ այս անպատում համբոյրին վերեւ սարսուռ մը չունենայ աստղերուն անբաւ խորհուրդը:

Միայն ասոնք են ճշմարիտ երանութիւնները: Այս ուրախութիւններէն 'ի զատ ուրախութիւն չկայ: Մարդուս զգացած

միակ հիացումը սէրն է : Ուրիշ ամեն բան արցունք է :

Սիրելը կամ սիրած ըլլալը կը բաւէ : Անկից ետք ալ բան մը մի պահանջեր : Կեանքին խաւարին խորշերուն մէջ ասկից 'ի զատ մարդրիտ մը չկայ որ պահես : Սիրելն անթերի կերպով ապրիլ է :

ՔԱՌԻԱՌՆԵՐ

ԱՆՐԱԺԱՆՆԵՐ

Ի՞նչ եղած էր ժան Վալժան :

Գօզէթին սիրուն հրամանին համեմատ խնդալէն անմիջապէս ետք ժան Վալժան ոտքի վրայ ելած էր երբ ոչ ոք ուշադրութիւն կընէր իրեն , և առանց նշմարուելու նախասենեակը զացած էր : Ութ ամիս առաջ ծերունիին թողը բերելով ահա այս սրահը մտած էր տիղմով , արիւնով և փոշիով թաթաղուն : Սրահին փայտաշէն զարդերը տերեւէ և ծաղիկէ պսակներ կը կրէին հիմա . երաժիշտները նստեր էին այն բաղմոցին վրայ ուր դրուած էր Մարիուս : Պասգ սե թիկնոց , տափատ , սպիտակ դուլպաներ և թաթպաններ հաղած՝ վարդի պսակներ կը տեղաւորէր սեղանը տարուելիք ամեն մէկ պնակին բոլորով : Ժան Վալժան իր կապած թեւն անոր ցուցունելով ըսած էր որ իմացնէ իր բացակայութեան պատճառը , և ապա դուրս ելած էր :

Սեղանատունին պատուհանները փողոցին վրայ կը նայէին : Ժան Վալժան քանի մը բոսկէ մութին և ոտքի վրայ կանկառաւ այս փողփողուն պատուհաններուն տակ , և մօտիկ ըրաւ : Կոշտներին աղմուկը մինչև իր ակննջը կը հասներ : Կը լսէր մեծ-հայրին բարձր և տիրական ձայնով խօսիլը , վիշները , պնակներուն և բաժակներուն շառաչիւնը , քահ քահները կը լսէր , և այս ամեն զուարթաղին ժխորին հետ որոշապէս կը լսէր նաև Գօզէթին քաղցր և ուրախալի ձայնը :

Ժան Վալժան ֆիյլ-Տիւ-Գալլէրի փողոցէն մեկնելով Օմ-Արմէ փողոցը վերադարձաւ :

Վերադառնալու համար Սէն-Լուի , Գիւլթիւր-Սէնթ-Գաթերին և Լէ Պլան-Մանթօ փողոցներէն դնաց . քիչ մը աւելի երկար էր այս ճամբան , սակայն այն ճամբան էր այս ուսկէ՝ Վիէյլ Տիւ Թամբլը փողոցին խուռն անցորդներէն և տիղմերէն զուշանալու համար՝ երեք ամիսէ 'ի վեր սովորութիւն ըրած էր ամեն օր Գօզէթին հետ Օմ-Արմէ փողոցէն ֆիյլ-Տիւ-Գալլէրի փողոցը գալու :

Գօզէթ այս ճամբայէն անցած ըլլալուն համար , անկից 'ի զատ ուղեղիծ մը չկար ժան Վալժանին համար :

Ժան Վալժան իր տունը մտնելով ճրագը վառեց և վերելաւ : Բնակարանը պարապ էր . Թուսէն անդամ տունը չէր : Ժան Վալժանին քայլը սովորականէն աւելի դիւրամուք կը հանէր : Բոլոր պահարանները բաց էին : Ժան Վալժան Գօզէթին սենեակը մտաւ : Անկողնին վրայ սառան չկար : Հաստ կտաւէ սնարն առանց երեսի և տանթելայի դրուած էր խըշտեակներուն ոտքը ծալուած վերմակներուն վրայ , խշտեակներ որոնց երեսի կտաւը կը տեսնուէր և որոնց վրայ ալ ոչ ոք պիտի պառկէր : Անուած տարուած էին այն ամեն կնական պղտի իրերը զոր կը սիրէր Գօզէթ . ալ միայն մեծ կահերն և չորս սրտերը մնացեր էին : Թուսէնին անկողնին նոյնպէս չշտեակած էր : Անկողնին մը միայն պատրաստ էր և կարծես մէկու մը կսպասէր . այսինքն ժան Վալժանին անկողնին :

Ժան Վալժան պատերուն նայեցաւ , քանի մը պահարաններու դուռերը զոցեց , մէկ սենեկէ միւս սենեակն երթեկեց :

Ապա իր սենեակը դնաց և ճրագը սեղանի մը վրայ դրաւ : Թեւին կապը հանած էր և աջ ձեռքը կը դրածածէր իբր թէ ալ ցաւ չզգար :

Իր անկողնին մօտեցաւ , և պատահաբար կամ գիտամբ աչքին զարկաւ անբաժանելի ուղեղ կը նախանձէր Գօզէթ , այսինքն պղտի պայուսակը զոր ժան Վալժան քովէն չէր հեռացներ :

Յունիսի Կին Օմ-Արմէ փողոցը դաւով այն պայուսակն իր սնարին քով միտտանի փոքր սեղանի մը վրայ դրած էր : Տեսակ մ'ուզանութեամբ այս սեղանին մօտեցաւ , զրպանէն բանակի մը հանեց և պայուսակը բացաւ :

Կամաց կամաց պայուսակէն դուրս հանեց այն զգեստներն որով Գօղէթ տաս տարի առաջ Մօնֆէրմէյլէն մեկնած էր . նախ պղտիկ սև րօպան , ապա սև վզնոցը , յետոյ մանկային հաստ և լաւ մուճակները զօր Գօղէթ հիմակ ալ զրեթէ կրօնար հագնիլ վստն զի շատ փոքր էր իր ոտքը , ապա խիստ հաստ փէթէ բաճկոնակը , կտուէ միջազգեստը , զրպանաւոր զենջակը (պօտեան) և ապա տարէ դուլպաները : Գրեթէ Ժան Վալթանին թեէն աւելի երկայն չէին այս դուլպաններն որոնց վրայ պղտի սրունքի մը ձեւը շնորհալի կերպով մը կերևար տակաւին : Այս ամեն զգեստները սև էին : Ժան Վալթան ինքը Գօղէթին համար Մօնֆէրմէյլ բերած էր այս զգեստները զօր հետ զհետէ պայուսակէն հանելով անկողնին վրայ կը դնէր : Կը խորհէր : Կը յիշէր թէ ձմեռուան մէջ , դեկտեմբերի ամենացուրտ ամիսի մը մէջ Գօղէթ իր հնոսիներովը կիսամերկ կը սրսփար ցրտահար և թէ անոր փոքր ոտները կաս կարմիր եղեր էին սառեղալներուն մէջ : Ինքը՝ Ժան Վալթան հանել տուած էր այն հնոսիներն անոնց տեղ այս սև զգեստները Գօղէթին հաղցնելու համար : Մայրը հարկաւ իր դերեզմանին մէջ զոհ եղած էր տեսնելով թէ աղջիկն իր սուղը կը պահէ , մանաւանդ տեսնելով թէ հագուած էր ան և թէ կը տաքնար : Միտքը կը բերէր Մօնֆէրմէյլի այն անտառն ուսկից անցեր էին Գօղէթին հետ . կը յիշէր այն օրուան օգը , տերեւածափ ծառերը , առանց թռչունի անտառները , անարև երկինքը . հող չէ . սիրուն էին այն ամեն բաները : Անկողնին վրայ շարեց Գօղէթին սև զգեստիկները , վզնոցը միջազգեստին , դուլպանները մուճակներուն , բաճկոնակը րօպային քով դնելով , և մի առ մի անոնց նայեցաւ : Մտածեց թէ փոքրահասակ աղջիկ մ'էր անատեն , իր մեծ

պէսէկը զիրկն առած էր , իր լուիճին զենջակին գրպանը դրած էր և կը խնդար . երկուքնին միասին կը քայլէին ձեռք ձեռքի տուած , և մանկուհին անորմէն 'ի դատ ոչ զնք ունէր աշխարհիս մէջ :

Անատեն Ժան Վալթանին սպիտակահէր պատկառելի դուիսն այս անկողնին վրան ինկաւ . այս ստոյիկեան սիրտը յօշուեցաւ , դեմքը կրնայ ըսուիլ թէ Գօղէթին զգեստներուն մէջ ընկղմեցաւ . և եթէ նոյն միջոցին մէկն անցնելու ըլլար սանդուղէն , սարսափելի հեծկտումներ լած պիտի ըլլար :

ՔԱՌԱՌՔ

ԱՆՄԱՀ ՍԵՐՑ

ՎԻՐՄՏԻՆ սկսաւ այն զարհուրելի հին կռիւն որու բազմաթիւ կերպարաններն արդէն տեսանք :

Յակուր դիշեր մը միայն կուռեցաւ հրեշտակին հետ : Բա՛րէ , արդէն քանիցս տեսանք Ժան Վալթանին 'ի խաւարի իր խղճէն ուժղնակի ըմբռնիլն և անոր դէմ մոլեղնաբար կուռիլը :

Անոր կռիւ : Կան վայրկեաններ ուր ոտքը կը սահի . կան ուրիշ վայրկեաններ ալ ուր երկիրը կը փլի : Քանի քանի անգամ այս բարոյթեան մօլի խիղճը պնդապէս բռնած և ճզմած էր դան : Քանի քանի անգամ ճշմարտութիւնը , անողորմ ճշմարտութիւնն անոր կուրծքին վրայ դրած էր իր ծունկը : Քանիցս տապալելով լոյսէն , զթուրթիւն դռած էր անոր : Եպիսկոպոսին իր սրտին մէջ և վրան վառած այս լոյսը քանիցս բռնի շարուցած էր դան երբ ինք կը փախաբէր կուռնալ : Քանի քանի անգամ այս կռիւին ասպարեղին մէջ և լած կայնած էր , ժայռը բռնելով , իմաստալուծեան կոթնէլով , հողին վրայ քարշուեկով , երբեմն խիղճն իր ներքեւ տապալելով , երբեմն ալ ինք անկէ տապալուելով : Քանի քանի անգամ երկրիմի բանէ մը , ինքնամոլութեան մասնաւոր

և սոսկումնսն պատճառաբանութենէ մ'ետք լսած էր իր բայրկալի խղճին ձայնը որ ապիրանտ, զոգ, սրիկայ կը դռէր իրեն։ Քանիցս իր անսաստ միտքը ջղաձգային սարսուռով մը հըռնչած էր պարտաւորութեան յայտնութեան ներքե։ Գիմադրութիւն Աստուծոյ դէմ։ քրտինք սզալի։ Ռքան թաղուն վէրքեր որոնց արիւնիլն իրեն միայն զգալի էր։ Ռքան կեղեքուած էր իր ողորմելի էութիւնը։ Քանիցս ելած կայնած էր արիւնաթաթաւ, վերաւոր, յոգնաբեկ, լուսաւոր, սրբատոլին յուսաբեկ, այլ հոգեին հանդարտ և յաղթահար մնալէն ետք յաղթական ըլլալ զգալով։ Եւ իր ահարկու, լուսեղէն և հանդարտ խիղճը զան քայքայելէն, յօշոտելէն և խորտակելէն ետք անոր վերեւ կանկ առած կըսէր. Ե՛րթ արդ'ի խաղաղութիւն։

Բայց, բարէ, քանի՞ն տխուր էր այն խաղաղութիւնը զոր կը գտնէր այտպիսի սոսկալի կուէէ մ'ետք։

Սակայն այն զիշեր ժան Վալժան զգաց թէ ալ իր վերջին կուէլը պիտի ընէր։

Խնդիր մը, կսկծալի խնդիր մը կը ներկայանար։

Նախասահմանութիւնները բոլորովին ուղիղ չեն։ ուղղադի՞ծ պողոտայի մը պէս չեն պարզուիր նախասահմանելոյն առջեւ։ անեւ ճամբաներ, անանց տեղեր, միջին խորշեր, բազմաթիւ ճամբաներ ցուցունող քառուղիի ահարկու բերաններ ունին։ Ժան Վալժան նոյն պահուն այս քառուղիի բերանները ուն ամենէն վտանգաւորին առջեւ կը գտնուէր։

Բարիին և չարին մէկգլմէկ կտրող ճամբաներուն վերադոյն կէտը հասած էր։ Իր առջեւ էր այս խաւարային հատակէտը։ Ինչպէս արդէն պատահած էր իրեն ուրիշ ցաւալի պարագաներու մէջ, այս անգամ ևս երկու ճամբայ կը բացուէր առջեւը. մին հրապուրելի, միւսն ահարկու։ Ռ'ն է նախամեծարը։

Խորհրդաւոր ցուցամատ մը, այն զոր մենք ամենքս ալ կը նշմարենք ամեն անգամ որ դէպ'ի մուծը կը նայինք ակնաշիւ, այն երկու ճամբային ահաւորն ընտրել կը խրատէք ժան Վալժանին։

Ժան Վալժան անգամ մ'ևս ստիպուած էր ընտրելու կամ սոսկալի նաւահանդիստը, կամ հրապուրելի որոգայթը։

Հողին կրնայ բուժիլ, այլ ճակատագիրն ոչ. ուրեմն ի՞նչ է այս։ Անբուժելի ճակատագիր մը. ինչ սոսկալի բան։

Ժան Վալժանին ներկայող խնդիրը հետեւալն էր. Ժան Վալժան ինչ կերպով պիտի վարուէր Գօղէթին և Մարիուսին երջանկութեան հետ։ Ինքն էր այս երջանկութիւնն ու զոգն ալ, կազմողն ալ. ինքն իւրովի իր սիրտը միացնէր զայն, և հիմալ դիտելով այն բրանութիւնը կրնար զգալ այն հաճութիւնը զոր զինաշէն մը սիրտը միտած արիւնաշաղախ դանակը տաք տաք քաշելէն ետք անոր վրայ իր գործարանին նշանը տեսնելով կղզայ թերևս։

Մարիուս Գօղէթինն էր. Գօղէթն ալ Մարիուսին վայելումն էր։ Ամեն բան, նաեւ հարստութիւն ունէին, և Ժան Վալժան ինքն ըրած էր այս ամենը։

Բայց հիմալ որ կար այս երանութիւնը, հիմալ որ իր առջեւ կը տեսնէր զայն, ինչպիսի ընթացք պիտի բռնէր այս երանութեան նկատմամբ։ Իր կամքին ներքե պիտի պրկէր առնոց այս երջանկութիւնը. պիտի նկատէր զայն իբր իր սեպհականութիւնը։ Անտարակոյս Գօղէթ ուրիշի մ'էր. բայց ինք՝ Ժան Վալժան՝ պիտի պահէր իրեն ինչ որ կրնար Գօղէթէն առնուլ և պահել։ Մինչև հիմալ եղածին պէս այսուհետեւ ալ կարծուած, այլ յարգուած տեսակ մը հայր պիտի ըլլար Գօղէթին համար։ Գօղէթին տունը պիտի մտնէր հանդարտօրէն։ Առանց բան մ'ըսելու իր անցեալը պիտի խառնէր այս ապագային հետ։ Պիտի վաճ հոն իբր իրաւունք ունեցող, և դիմալ մ'առնելով պիտի նստէր այս լուսաւոր յարկին ներքե։ Այս երկու անմեղներուն ձեռները պիտի բռնէր իր եղբնական ձեռներով և ժպտելով։ Ժինսօրմանի սրահին հանդարտաւէտ չմինէլային առջեւ պիտի երկնցունէր իր ոտները որք օրէնքին ամօթալի ստուերը կը կրէին իրենց ետեւէն։ Գօղէթին և Մարիուսին հետ ինքն ալ երջանկութեան մաս

նակցէր արդեօք : Թանձրացնէր իր ճակտին վրայի մթութիւնը և անոնց ճակտին վրայի ամպը : Իր աղետալի վիճակն իբր Երրորդ մը միաւորէր անոնց երկու երջանկութեան հետ : Շաբունակէր իր լուսութիւնը : Մէկ խօսքով ըսենք, այս երկու բարեբաւտիկ էակներուն քով ըլլաւ արդեօք ճակատադրին սոսկալի համբը :

Երբ տեսակ մը խնդիրներ իրենց սոսկալի մերկութեամբը կերեան, մարդս՝ վեր նայել համարձակելու համար կը պարտաւորի սովորած ըլլալ ճակատադրին և անոր հանդիպումներուն : Ինչ պիտի ընես, կը հարցունէ սպինդար : Բարին կամ չարը սպինդարն այս անողորմիկ հարցումին ետեւն է :

Ժան Վալժան այսպէս փորձուելու սովորութիւնն ունէր արդէն : Սպինդարն նայեցաւ ուղղակի :

Քննեց անողորմիկ խնդիրն իր բոլոր հանգամանքներովը :

Գօղէթ, այն սիրուն կեանքը, այս նաւաբեկին լասան էր : Ինչ ընէր նաւաբեկը : Յարէր այս լաստին, թէ ոչ թողորմ զայն :

Եթէ յարէր, նաւաբեկութեան աղէտքէն կազատէր, նորէն դէպ արեւ կը վերանար, թող կուտար որ իր զգեստներէն և մաղերէն հոսի դառնահամ ջուրը, կաղատէր, կապրէր : Թողորմ արդեօք լասար :

Անտան անդունդը կը դահալիթէր :

Այսպէս իր մտքին հետ տրամադին կը խորհրդակցէր, կամ լաւ ես է ըսել, կը կուտէր. կատաղաբար ինքն իր ներսը կը խուժէր, երբեմն իր կամքին, երբեմն ալ իր համազումին դէմ յարձակելով :

Ժան Վալժանին համար բարեբաղդութիւն մ'եղաւ լացած ըլլալը : Այս լացը թերեւ լուսաւորեց զինքը : Սակայն ըսկիզբն անադորոյն եղաւ : Մորիկ մը, ժամանակաւ դան Արբասի տանանը մղող մորիկէն աւելի ամհի փոթորիկ մ'եղաւ իր ներսը : Անցեալը բերելով ներկային դէմ կը դնէր. կը համամատէր և կը հեծկտար : Երբ բացուեցաւ արասուքին թումբը, յուսաբեկը դաւարուեցաւ :

Ըմբռնիլ կզդար թշուառը :

Բարէ, մեր ինքնասիրութեան և պարտաւորութեան ըրած այս անհարկն մնամարտութեան մէջ միտրելով, կատղելով, տեղի տալու հարկէն զայրանալով, ինքլինքնիս քաջաբար պաշտպանելով, փախչելու հնարք մը յուսալով, եւք մը փրկաւ իր իր արդէն քայլ առ քայլ կը նահանջենք մեր անփոփոխելի տեսլականին առջեւն, քանի՞նչ յանկարծական և աղետալի է այն գիմադրութիւնը զոր ետեւիս կը գտնենք պատի մը հանդիպելով :

Նուիրական մթութեան խռնդոտ մ'ըլլալը զգալ :

Զգալ թէ սարսափելի է աներեւոյթը, ո՛հ, ինչ չարչարանք : Ուրեմն խղճին պահանջումները վերջ չունին բնաւ : Ըստ այնմ վարուէ, Պրիթոս. ըստ այնմ վարուէ, Կատոն : Անյատակ է խիղճը, վասն զի Աստուած է : Մարդս այս հորը կը նետէ իր բոլոր կեանքի աշխատութիւնը, հոն կը նետէ իր բողբոջը, հոն կը նետէ իր հարստութիւնը, հոն կը նետէ իր յաջողութիւնը, հոն կը նետէ իր ազատութիւնը կամ հայրենիքը, հոն կը նետէ իր բարեկեցութիւնը, հոն կը նետէ իր հանգստութիւնը, հոն կը նետէ իր ուրախութիւնը : Շաբունակէ, շարունակէ, շարունակէ : Պարպէ անօթը, ծռէ քաժակը : Պէտք է վերջապէս նաեւ իր սիրտը նետել հոն :

Հին գծոխոց մշուշն մէջ տեղ մ'այսպիսի տակաւ մը կայ : Մարդ վերջապէս մերժելով միթէ ներքի չէ : Անսպասելին միթէ կրնայ իրաւունք մ'ունենալ : Միթէ մարդկային գոլութիւնը կրնայ գիմանալ անվերջանալի շղթաներուն : Ո՛վ կրնայ պախարակել Սիդիփոսը և Ժան Վալժանը երբ կըսեն. Ա՛լ կը բաւէ :

Նիւթին հնազանդութեան սահմանը շփումն է. միթէ հոգիին հնազանդութեան համար ալ սահման մը չկայ : Եթէ մշտնջենական շարժումն անկարելի է, միթէ սահանջելի է մշտնջենական անձնուիրութիւնը :

Առաջին քայլը բան մը չէ. վերջինն է գժուարին : Շահ :

մաթիէօյի զործն ինչ էր Գօղէթին ամուսնութեան և ասոր հետեւութեան քով: Աւերստին թիարանը մտնէ ինչ է հա-
մամտութեամբ չէութեան անդունդը մտնելուն հետ:

Ո՛հ, քանիօն տխուր է դէպ անդունդն իջեցնող սանդու-
ղին առաջին բաղրոտը: Ո՛հ, քանիօն խաւարին է երկրորդը:

Այս անդամ ինչպէս կարելի էր գլուխը չհեռացնել:

Մարտիրոսը շոգիին պէս կը ցոլանայ, բայց մաշողական է այս ցոլումը: Այսպիսի մարտիրոսութիւնը չարչարանք մ'է որով մարդս կը նուիրագործուի: Առջի րոպէին ան կրնայ հա-
ւանիլ այս չարչարանքին, կը նստի հրաշէկ երկաթէ դահին վրայ, ճակատին վրայ կը դնէ հրաշէկ երկաթէ պսակը, կըն-
դունի հրաշէկ երկաթէ դունտը, բայց անկէ ետք պէտք է հաղնիլ նաեւ բոցեղէն վերարկուն, և միթէ չկայ վարկեան մ'ուր սղորմելի մարմնը կապտամբի և ուր մարդս կը հրա-
ժարի չարչարանքէն:

Ժան Աւլթան վճատութեամբ հանդարտեցաւ վերստին:

Լոյսին և մթութեան խորհրդաւոր կշիռն երկակողմանի
ընտրութիւնները կըռեց, մտաբերեց, գիտեց:

Այս ընտրութեանց մին էր այն երկու փողփողուն անմեղ-
ներն իր թիարանին բռնի մասնակցել, միւսն էր իւրովի սու-
ղիլ իր անհրաժեշտ վճին մէջ: Մէկ կողմն էր Գօղէթը զո-
հել, միւս կողմն էր ինքզինքը զոհել:

Ո՛րն եղաւ իր վերջնական ընտրութիւնը:

Ի՞նչ որոշում ըրաւ: Կերտէն ինչ վերջնական պատասխան տուաւ ճակատագրին անկաշառակութեամբ հարցութեան: Ի՞նչ դուռ բանալու հաւանեցաւ: Իր կեանքին ո՞ր կողմը գոցել և դատապարտել որոշեց: Ի՞նչ եղաւ իր ընտրութիւնը զինքը շրջապատող այս անչափելի դարուվերներուն մէջ: Ի՞նչ եղաւ իր ընդունած յետին միջոցը: Այս երկու վիճերէն որո՞ւն նը-
շան մ'ըրաւ գլխովը:

Գիշերն 'ի բուն տեղի իր ահարկու մտախոհութիւնը:

Մի և նոյն դերքով, այն անկողնին վրայ բոլորովին ծըռ-

ուած, բաղդին ծանրութեան ներքեւ ծնրադրած, թերեւս
բա՛րէ, խորտակուած, ձեռները պրկուած, բեւեռները քակ-
ուելով խաչէն վար առնուող և երեսն 'ի վայր գետինը նետ-
ուող խաչեցեալի մը պէս թեւերն ուղղանկիւնապէս տարածե-
լով մինչև առտու կեցաւ: Տասներկու ժամ, ձմեռնային երկար
դիշերի մը տասներկու ժամն այսպէս անցուց՝ սառնահալ-
անշարժ և անմեղուն: Դիակի մը պէս անշարժ էր ինք, մինչ-
քեւ իր խորհրդածութիւնը գետինը կը զլտորուէր և կը
թուէր երբեմն իբր հիգրա մը, երբեմն ալ իբր արծիւ մը:
Ով որ անոր այս անշարժութիւնը տեսնէր պիտի կարծէր թէ
մեռել մ'է ան. յանկարծ ջղաձգային սասանումով մը սար-
տեցաւ, և սկսաւ Գօղէթին զգեստները համբուրել իր շուր-
թովն որ անոնց կցուած էր. անաւեն էակ մը կը տեսնէր թէ
կենդանի է թան Աւլթան:

Էակ մը. ո՞վ կրնար ըլլալ այն քանի որ առանձին էր
Ժան Աւլթան և քանի որ ոչ ոք կար սենեակը:

Այն էակն որ 'ի խաւարի է:

ԲԱԺԱԿԻՆ ՅԵՏԻՆ ԿԱԹՈՒԼԸ

ՔԱՐՈՆՔ ԱՊՍՏՈՐՆ

ԵՌԹՆԵՐՈՐԴ ԿԱՄԱՐՆ ԵՒ ՅԻԹԵՐՈՐԴ ԵՐԱՅՆՔԸ

ՀԱՐՍՆԻՔԻ մը հետեւ օրը մեղական է : Այն օրն եր-
ջանիկները լոկ իրենց երջանկութեան վրայ կը խորհին , նաեւ
փոքր ինչ ուշ քնայած կը լընան . երկու իրողութիւնն ուրբ կը
յարգուին : Այցելութեանց և շնորհաւորութեանց աղմուկն
եաքը կակսի : Փետրվարի 17ին առաւ , կէս օրէն փոքր ինչ
ետք Պասդ՝ փետրաւել (plumeau) և սեղանի զենջակ 'ի ձե-
ռին՝ իր նախասենեկին հաւքաւորովը զգալի միջոցին գուռին
կամաց մը զարնուիլը լսեց : Առաւօտէն 'ի վեր դեռ զարնուած
չէր գուռը . այսպիսի օր մը խոհեմութիւն մ'է գուռը չլար-
նել : Պասդ բացաւ գուռը և Պ . Ֆօշլըվանը տեսաւ : Ծա-
ռան Պ . Ֆօշլըվանը սրահը տարաւ որ տակաւին խափանարար
իւրերով լի և տակնուվրայ էր և որ առջի օրուան ուրախու-
թեանց պատերազմական դաշտին կերպարանքն ունէր :

- Մի՛ զարմանա՛ք , պարոն , ուշ արթնցանք , ըսաւ Պասդ :
- Տէրդ ելա՛ւ անկողնէն , հարցուց Ծան Աւլժան :
- Պարոնին թե՛ն ինչպէս է , պատասխանեց Պասդ :
- Լաւաղոյն է : Տէրդ ելա՛ւ անկողնէն :
- Ո՛րք . հի՛նը թէ նորը :
- Պարոն Բօնմէրսին :
- Պարոն Պարոնը , ըսաւ Պասդ կանկ առնելով :

Պարոն մը պարոն է մանաւանդ իր ծառաներուն համար :
Պարոնութենէ բան մ'ալ անոնց կը յատկանայ . կը պատկանի

անոնց ինչ որ փիլիսոփայ մը թերեւ անուանէ տխրոսէն ցա-
տող բեկոր մը . այս բեկորը կողորդէ ծառաները : Այս առթիւ
հարկ կը համարինք ըսել թէ Մարիուս հիմակ տկամայ պարոն
էր թէ և յառաջ ապրմամբ հանրապետական մ'ըլլար ինչպէս
դորժքով ալ հաստատած էր : Ընտանիքին մէջ պղտի յեղա-
շըջում մ'եղած էր այս տխրոսին վրայ . հիմա Պ . Թիւնօր-
մանն էր պարոնութեան տխրոսին կարեւորութիւնն տուողը ,
մինչդեռ Մարիուս բանի տեղ չէր գնեւ զայն : Սակայն Բօն-
մէրսի զնդապետը Զաաւիս Կիլլանս պէտէ կէ , ըսած էր : Մա-
րիուս կը հնազանդէր : Մանաւանդ թէ պարոնուհի մ'ըլլա-
լուն յանչափս կը հրճուէր Գօզէթ որու սրտին մէջ կոկսէր
երեւալ կնութիւնը :

— Պարոն Պարոնը , կրկնեց Պասդ : Երթամ տեսնեմ : Եր-
թամ ըսեմ թէ Պ . Ֆօշլըվանն եկած է :

— Չէ : Մի՛ ըսեր թէ ես եմ եկողը : Ըսէ՛ իրեն թէ մէկը
կուզէ առանձին խօսիլ իր հետը , և անունս մի՛ տար :

— Ա՛հ , գոչեց Պասդ :

— Կուզեմ՝ անակնկալ զարմանք մը պատճառել անոնց :

— Ա՛հ , կրկնեց Պասդ , այս երկրորդ Ա՛հը իւր առաջինին
բացատրութիւն տալով ինքն ինքն :

Այդ գուռն ելաւ :
Ծան Աւլժան մինակ մնաց :

Ինչպէս ըսինք , սրահը բոլորովին տակնուվրայ էր : Կար-
ծես թէ ուշադրութեամբ մտիկ ընող մը տակաւին կրնար լը-
սել հարսնիքին անորոշ աղմուկը : Տախտակամածին վրայ
ճաղկապակներէ և զլուխի զարդերէ ինկած ամեն տեսակ ծա-
ղիկներ կային : Մինչև վերջն այրած մոմերը ճարեբուն աշ-
տանակներուն վրայ մոմէ շթաբարեր կաւեցունէին : Կահե-
րուն և ոչ մին իր տեղն էր : Սրահին խորշերն երեք կամ
չորս թիկնաթոռներ իւրաքու մօտեցած և շրջան կազմած ըլլա-
լով կարծես թէ տակաւին խօսակցութիւն մը կը շարունա-
կէին : Սրահն ամբողջ զուարթ երեւոյթ մ'ունէր : Կեռած

հանդէս մը դեռ տեսակ մը վայելութիւն կունենայ : Երջան-
վութիւն ունեցաւ այն : Այն տակնուվրայ ամբողջութեամբ վրայ,
այն թառամող ծաղիկներուն մէջ, այն մարած ճրագներուն
տակ ուրախութեան վրայ մտածեցին : Արեւը ճարին յաջոր-
դելով սրահը կը մտնէր զուարթութեամբ :

Քանի մը րոպէ անցաւ : Ժան Վալթան անշարժ կը կենար
հոն ուր ձգած էր զինք Պասզ : Տեղոյն էր դէմքը : Աչերն
այնքան դողածէն և տքնութեան պատճառաւ այնքան ընկղմած
էին ակնակապիճին տակ որ զրեթէ աներեւոյթ կը լլային : Իր
սե թիկնոցը մինչև առտու հազնուած զգեստի մը յողնաբեկ
ծալերն ունէր : Արմուկները ճերմկած էին այն ստեղծ զոր
չուխան կառնու ճերմկեղէնի հետ շփուելով : Ժան Վալթան
ոտներուն քով արեւէն տախտակամածին վրայ ծրարուած պա-
տուհանը կը նայէր :

Դուռը ձայն մ'ըրաւ : Ժան Վալթան վեր ըրաւ աչերը :

Մարիուս ներս մտաւ . զլուխը բարձր, բերանը զուար-
թաղին, ճակատը փողփողուն, նայուածքն ալ յաղթական էր,
խակ դէմքին վրայ չգիտեմ ինչպիսի լոյս կար : Մարիուս ևս
չքնացած էր :

— Վայ, դուն ես եղեր, հայր, գոչեց Ժան Վալթանը
նշմարելով, սա ապուշ Պասզը բան մը ծածկել ուզողի մը
դէմքն ունէր : Բայց շատ կանուխ եկեր ես : Տակաւին կէս օրը
կէս ժամ անցած է : Գօզէթ քնացած է :

Մարիուսին Պ. Ֆօշլըվանը հայր անուանելը կը նշանակէր .
Անթերի երջանկութիւն : Ինչպէս զիտենք, իրենց մէջ զա-
ռիվեր, սառնութիւն և զգուշութիւն ունէին միշտ . կտրուե-
լու կամ հալելու յատուկ սառն կար : Մարիուս այն աստի-
ճան արբշիւ էր որ զառիվերը կը ցածնար, սառնը կը հա-
լէր և Պ. Ֆօշլըվանը հայր մը կը լլար ինչպէս Գօզէթին նոյն
պէս և իրեն համար :

Մարիուս շարունակեց . խօսքերը կը յորդէին իրմէ, յոր-
դում որ ուրախութեան այս երկնային զրգուռներուն յա-
տուկ է :

— Ո՛րքան ուրախ եմ քեզի տեսնելու : Եթէ զիտնայիր
թէ որքան ցաւեցանք երեկ քեզմէ զրկուելնուս համար : Բա-
րի լոյս, հայր : Ինչպէս է ձեռքդ : Լաւագոյն, այնպէս չէ :

Եւ ինքն իրեն տուած բարի պատասխանէն զո՛հ ըլլալով
շարայարեց .

— Երկուքնիս երկար ատեն քու խօսքդ ըրինք : Ո՛րքան կը
սիրէ եղեր քեզ Գօզէթ : Մի՛ մոռնար թէ հոս է քու սեն-
եակդ : Ա՛լ չենք ուզեր Օմ-Արմէ փողոցին կողմը հանդի-
պիլ : Ամենևին չենք ուզեր : Ինչպէս կրցար երթալ բնակիլ
ատանկ փողոց մ'որ հիւանդ, մրմուռ, ապեղ փողոց մ'է,
որու մէկ ծայրը քաղաքադուռ մը կայ, ուր մարդ կը մսի և
ուր կարելի չէ մանել : Հոս պիտի գաս տեղաւորուիս : Այսօր
իսկ եկո՛ւր, տեղաւորուէ՛ : Թէ ոչ կուրի պիտի բռնուիս Գօ-
զէթին հետ : Կուզէ որ երկուքնիս ալ իր կամքին համամատ
վարուինք, զիտնաս հա : Տեսար արդէն սենեակդ որ ճիշդ
մերինին քովն է, և պարտէզներուն վրայ կը նայի : Կղպակը
նորոգել տուինք . անկողինը շինուեցաւ, բոլորովին պատրաստ
է . ալ եկուր : Գօզէթ քու անկողնիդ քով Իւթրէյի թաւի-
շով ծածկուած հին և մեծ թիկնաթոռ մը դնել տուաւ և ը-
սաւ թիկնաթոռին . Հանդիչցուր զան : Ամեն տարի դարնան
եղանակին մէջ պատուհաններուդ դիմացի աղասիաներուն վրայ
սոխակ մը կուղայ : Չախ կողմդ է սոխակին բոյնը, աջ կողմն
ալ մեր բոյնը : Գիշերը սոխակը պիտի երդէ, ցորեկն ալ
Գօզէթ պիտի խօսի : Բոլորովին պայծառ է սենեակդ : Գօզէթ
հոն պիտի տեղաւորէ զիրքերդ, Գուք նաւատետին ճամբոր-
դութիւնը, միւսն ալ այսինքն Վանդուլէրին ճամբորդու-
թեան զիրքը, պիտի կարգադրէ միւս ամեն զործերդ : Կար-
ծեմ պղտի պայուսակ մ'ունիս որմէ չես բաժնուիր . ատոր
համար ալ յատկապէս տեղ մը պատրաստեցի : Մեծ-հայրս
զրաւեցիր : Կը յարմարիս իրեն : Միատեղ պիտի ապրինք :
Ու՛րբ զիտես : Մեծ հաճութիւն պիտի պատճառես մեծ-հօրս
եթէ ուխտ զիտես : Արդարութեան Պալատը գտնուած օրերս

դուն պիտի տանին Գողթի շրջագայելու : Թեղ պիտի տանես , ինչպէս ժամանակաւ , դիտեո եւ , կառնէիր Լիւքսան պուրի մէջ : Բայցարձակապէս որոշած ենք երջանիկ ըլլալ բոլորովին : Գուն ալ մեր երանութեան պիտի մասնակցիս , լսեցիք , հայր : Նայէ՛ ինչ կըսեմ , այսօր մզի հետ պիտի ճաշես , այնպէս չէ :

— Պարոն , ըսաւ Ժան Վալժան , քեզի բան մ'ունիմ ըսելու : Ես վաղեմի եղեռնագործ մ'եմ :

Ինչպէս ականջին նոյնպէս և մտքին համար կրնան իրենց սահմանէն անդին անցնիլ ըմբռնելի կծու ձայները : Պ. Քօշլովանին բերնէն ելնող և Մարիուսին ականջը մտնող այս ես վաղեմի եղեռնագործ մ'եմ խօսքն իր բնական սահմանէն անդին կերթար : Մարիուս չհասկցաւ : Թուեցաւ իրեն թէ բան մը լսեց , բայց չգիտցաւ թէ ինչ էր լսածը , և բերանաբաց մնաց :

Անտան նշմարեց թէ ահարկու էր իրեն հետ խօսող մարդը : Մարիուս իր անհնարին ցնծութեամբը համակուած ըլլալով տակաւին չնշմարած էր այս սոսկալի տոգոնութիւնը :

Ժան Վալժան քակեց իր աջ թեւը բռնող սե վզնոցը , քակեց նաև ձեռքը փաթթած լաթը , բացաւ իր բթամատը և Մարիուսին ցուցուց :

— Չեղբ բան մը չունի , ըսաւ :

Մարիուս բթամատը նայեցաւ :

— Բնաւ բան մը չունեցայ այս մատիս վրայ , կրկնեց Ժան Վալժան :

Իրօք վերքի ամենամիտքը հետք մ'անդամ չունէր մատը :

Ժան Վալժան շարայարեց :

— Կը վայելէր որ ներկայ չդառնուէի ձեր ամուսնութեան : Տարակայեցայ որքան որ կըցայ : Այս վերքն ունենալ կեղծեցի որպէս զի խարդախութիւն մը չընեմ , որպէս զի ամուսնութեան պայմանագիրներն անվաւեր չընեմ , որպէս զի ստորագրելու չստիպուիմ :

— Ինչ կը նշանակէ այդ , թոթովեց Մարիուս :

— Կը նշանակէ թէ ժամանակաւ թիարանը նետուած եմ , պատասխանեց Ժան Վալժան :

— Հիմա կը խեղանամ , դռնեց Մարիուս , ահարեկ :

— Պարոն Բօնմէրսի , ըսաւ Ժան Վալժան , տասնեկներ տարի թիարանը կեցայ : Գողութեան համար : Ապա մշտնջենապէս դատապարտուեցայ , դարձեալ գողութեան համար , վերապարտութեան համար : Այս միջոցին թիարանի փախստապէս մ'եմ :

Մարիուս որքան ալ ուղէր չընդունիլ իրողութիւնը , մերժել եղելութիւնը , դիմադրել յայտնութեան , կը պարտաւորէր հաւանիլ : Սկսաւ հասկնալ , և չափազանցութեամբ հասկցաւ , չափազանցութիւն որ սովորաբար կը լլայ այսպիսի պարագայի մէջ : Ներքին սոսկալի փայլակի մը սարսուռն ունեցաւ : Բան մը մտածեց նոյն միջոցին , բան մ'որ սասանեց զինքը : Ապագային մէջ իրեն համար աճեալ ճակատագիր մը ընդնշմարեց :

— Ամեն բան ըսէ , ամեն բան ըսէ : Գողթին հայրն ես , դռնեց :

Եւ անմեկնելի սպսկումի շարժումով մ'երկաւ քայլ առաւ դէպ ետեւը :

Ժան Վալժան վեր ըրաւ դուխն այնպիսի վեհապանք դիրքով մ'որ կարծես թէ մինչև ձեզունը բարձրանար :

— Հարի է որ հոս հաւատաք ինձ , պարոն , թէ և մզի պէս մարդերու երդումն արդարութեան առջև ընդունելի չըլլայ . . . :

Հոս սլահ մը լսեց , ապա տեսաւ մը բացարձակ և դերեզմանական իշխանութեամբ շարայարեց՝ յամբար խօսելով և վանկերը ծանր ծանր արտասանելով . . . Պիտի հաւատա ինձ : Ե՛ս Գողթին հայրն ըլլամ . . . առաջի Աստուծոյ կերդնում թէ ոչ : Պարոն Պարոն Բօնմէրսի , ես Գալլիօլի դիւղացի մ'եմ : Ծառ յատանելով ապրուստս կը ճարէի : Անունս

Պօղոս վան չէ, այլ ժան վալժան: Գօղէթին հետ ամենա
փոքր ազգականութիւն մը չունիմ: Հանգիստ եղիր:

— Ո՛վ կապացուցանէ... թոթովեց Մարիուս:

— Ես: Վասն զի ես եմ ըսողը:

Մարիուս այս մարդուն նայեցաւ: Ժան վալժան սոսկալի
էր և հանգարտ: Որ և է ստախօսութիւն մը չէր կրնար ել-
նել այսպիսի հանգարտութենէ մը: Անկեղծ է ինչ որ սառ-
նահար է: Այս գերեզմանական սառնութեան մէջ ճշմար-
տութիւնը կզգացուէր:

— Կը հաւատամ խօսքիդ, ըսաւ Մարիուս:

Ժան վալժան զլուրը խոնարհեց կարծես նշանակելու հա-
մար Մարիուսի պատասխանը, և կրկնեց.

— Ի՛նչ եմ Գօղէթին համար. անցորդ մը: Ասկէ տաս
տարի առաջ անոր էութիւն ունենալը չդիտէի: Ստոյգ է թէ
կը սիրեմ զինքը: Մարդս երբ մանկուհիի մը հետ կապրի
անոր մանկութենէ ՚ի վեր, և երբ ինքն ալ ծեր մ'է, հար-
կաւ կը սիրէ զան: Երբ ծեր ենք, կզգանք թէ ամեն պզտի
մանկանց համար մեծ—հայր ենք: Կարծեմ կրնաս ենթադրել
թէ ես ալ ունիմ բան մ'որ սրտի մը նմանի: Գօղէթ որ-
բուհի մ'էր: Հայր, մայր չունէր: Կարօտ էր ինծի: Ահա
այս պատճառաւ սկսայ սիրել զան: Մանուկներն այնքան
տկար արարածներ են որ մարդս, ո՛վ կուզէ թող ըլլայ,
նաև ինծի պէս մարդ մը կրնայ անոնց պաշտպանն ըլլալ: Ես
այս պարտքս կատարեցի Գօղէթին նկատմամբ: Իրաւ է որ
չեմ կարծեր թէ կարելի ըլլայ բարեգործութիւն մ'անուա-
նիլ այսպիսի պզտի բան մը. բայց եթէ բարեգործութիւն
մ'է այս, ենթադրէ թէ ըրի այս բարութեան գործը: Ար-
ձանագրէ այս մեղմարար պարագան: Այսօր Գօղէթ կը զատ-
ուի իմ կեանքէս. կը զատուին մեր երկու ճամբաները: Այ-
սուհեան բան մը չեմ կրնար ընել անոր համար: Տիկին Բօն-
մէրսի է ան: Փոխուեցաւ իր նախախնամութիւնը: Եւ այս
փոփոխութիւնը շահաւոր է Գօղէթին համար: Իսկ վեց հաժ-

իւր հազար ֆրանքին դալով որու վրայ չես խօսիր դուռն, ա-
հա ըսեմ. քու մտածումդ կանխելով. այն գումարն աւանդ-
մ'է: Այս աւանդն ինչպէս ձեռքս կը դառնուէր: Ի՛նչ հարկ
կայ դիտնալու: Աւանդը կը վերադարձնեմ: Իզմէ աւելի պա-
հանջութիւնք բան մը չկայ: Կամբողջեմ հատուցումը բուն ա-
նունս տալով: Աս ալ ինծի փերաբերեալ խնդիր մ'է: Ինծի
համար կարեւոր է և կուզեմ որ գիտնաս թէ ո՛վ եմ ես:

Եւ ժան վալժան Մարիուսին երեսը նայեցաւ:

Մարիուսին ամեն զգացածներն աղմկալի և խռնիփուռն
էին: Ճակատագրին ինչ ինչ փոթորիկները մեր հոգիին մէջ
կը կազմեն այսպիսի ալիւններ:

Մենք ամենքս ալ ունեցած ենք այնպիսի վրդովալի վայր-
կեանքներ, ուր ամեն բան կը ցրուի մեր մաքին մէջ. կըսենք
ինչ որ առաջին անգամ մեր սիրտը կուզայ, թէ և ըսածնիս
չէ միշտ ինչ որ կը պարտաւորէինք ըսել: Կան անանկ բաներ
գոր երբ յանկարծ կը լսենք չենք կրնար վերցունել և որք
իւր աղետաւոր դիմի մը կը դինովեն մեզի: Մարիուս իր առ-
ջև պարզուող այս նոր գիրքէն այնքան ապուշ կը թաժ էր
որ կարծես այն մարդին դէմ թշնամութիւն կզգար իրեն այս-
պիսի խոստովանութիւն մ'ընելուն համար:

— Բայց վերջապէս ինչո՞ւ այս բաները կըսես ինձ, գո-
չեց: Ի՛նչ բան կը բռնադատէ զքեզ ըսելու: Կրնայիր պա-
հել դադանիքդ: Ոչ մատնուած, ոչ հալածուած, ոչ ալ պա-
շարուած ես: Քանի որ յօժար կամօք այսպիսի գաղտնիք մը
ինձ յայտնեցիր, հարկաւ պատճառ մ'ունիս: Լմեցոր: Ու-
րիշ ըսելիք ալ ունիս: Ի՛նչ դիտաւորութեամբ խոստովա-
նեցար ինձ այս բաները: Ի՛նչ է պատճառը:

— Պատճառը, պատասխանեց ժան վալժան այնքան ցած
և խորին ձայնով մ'որ կարծես թէ աւելի ինքն իրեն կը խօ-
սէր քան թէ Մարիուսին: Իրօք ի՛նչ պատճառաւ այս վաղեմի
եղեւնագործը դալով, վաղեմի եղեւնագործ մ'եմ, կըսէ:
Այո, ես ալ կը խոստովանիմ թէ տարօրինակ է պատճառը:

Այս պատճառն է բարեկրթութիւնը : Գծբաղդ բան մ'ունիմ ես , այսինքն սրտիս մէջ թել մը կայ որ կը կապէ զիս : Մարդուս ծերութեան ժամանակ մանաւանդ հաստատուն են այս թելերը , որք կը դիմանան , մինչդեռ բոլոր կեանքն անոնց բոլորաթիւր կը քայքայի : Եթէ կրցած ըլլայի քաշել և կտրել այն թելը , քակել կամ կտրել կապը , մեկնիլ և հեռու անդեր երթալ , կազատէի , բաւական էր որ մեկնէի . Գուրջի փողոյն ուղեկառքեր կան . դուք երջանիկ էք . կուզէի մեկնիլ : Աշխատեցայ կտրելու այս թելը , վրայէն քաշեցի , բայց դիմացաւ , չկտրուեցաւ , սիրտս թելին հետ կը քաշէի : Անտան ըսի . Հոն միայն կրնամ ապրիլ : Պէտք է որ մնամ : Ե՛ւ աղէկ . ինչո՞ւ չկենայի առանց բան մ'ըսելու . իրաւունք ունիս , ապուշ մ'եմ : Տան մէջ սենեակի մը կուտաք ինձ , Տիկին Բօնմէրսին զիս կը տիրէ յոյժ , ընդունէ և հանգչեցնուր զան , կըսէ այն թիկնաթոռին . մեծ-հայրիկ ուզածն ալ զիս իր հետն ունենալ է , կը յարմարիմ իրեն . ամենքս միատեղ պիտի բնակինք , միատեղ պիտի ճաշենք , թեա պիտի առնում Գօզէթը . — Տիկին Բօնմէրսին , ներէ , սովորած ըլլալուս համար Գօզէթ ըսի , — մի և նոյն յարկի ներքե պիտի ըլլանք , մի և նոյն սեղանը , կրակը , ձմեռը չմինէպիս մի և նոյն անկիւնը , ամառն ալ մի և նոյն պտոյտները պիտի ունենանք , ասոնք ուրախութիւն են , երջանկութիւն են , ամեն բան են ասոնք : Իբր մի ընտանիք պիտի ապրինք : Ընտանիք :

Ժան Ղալթան այս բառն քօրէն ետք ահապոր եղաւ : Թեւեբը կուրծքին վրայ առաւ խաչաձև , աստեղոսն քով տախտակամածը դիպեց իբր թէ ուզէր վիճ մը փորել հոն , և իր ձայնը յանկարծ ահաղ լին եղանակ մ'առաւ :

— Ընտանիք . ոչ : Ես որ և իցէ ընտանիքէ չեմ : Ձեր ընտանիքէն չեմ : Ոչ ալ մարդերու ընտանիքէն եմ : Ես աւելորդ եմ այն տուներու մէջ ուր մարդիկ իրենք իրենց կապը ին : Ասն ընտանիքներ , բայց ինծի համար չեն : Ես թըլ-

ուսուն եմ , գուրսն եմ ես : Հայր մը , մայր մ'ունիմ արդեօք . զրեթէ կը տարակուսիմ : Այն օրն որ կարգեցի այս մանկուհին , ալ ամեն բան լինցաւ ինծի համար . երբ աւսայ թէ երջանիկ է նա , թէ ալ առաւ իր սիրած մարդը , թէ բարի ծերունի մը կայ քովը , թէ երկու հրեշտակներու ընտանիք մը կայ , թէ ամեն ուրախութիւններն այս տունին մէջն են և թէ բարի էր այս ամենը , իւրովի ըսի . Գուռ մի մաներ այս տունը : Իրաւ է որ կրնայի ստել , ամենք ալ խաբել , Պ . Ֆօշլըվան մնալ : Քանի որ Գօզէթին շահը կը պահանջէր , կրցայ ստել . բայց հիմա քանի որ ինծի համար էր , չէի կրնար սուտ խօսիլ : Բաւական էր որ լուի , և ամեն բան կը շարունակուէր : Ար հարցունես ինձ թէ ինչ բան կը բռնադատէ զիս խօսելու . տարօրինակ բան մը , խիղճս : Սակայն գիւրջն էր լուի , եթէ ուզէի : Գիշերն 'ի բուն չքնացայ այս մասին ինքզինքս համոզել կարենալու համար . խոստովանանք կրնես զիս , և քեզի ըսածս այնքան տարօրինակ է որ իրաւունք ունիս զիս խոստովանանք ընելու : Լաւ , ըսեմ ուրեմն . այժ , զիտնաս որ գիշերն 'ի բուն արթուն կենցայ ինքն իրենս պատճառներ գտնելու համար , և իրօք շատ իրաւացի պատճառներ գտայ , ըրի ինչ որ կըցայ ընել , բայց երկու բան կայ որոնց մէջ չկըցայ յաջողիլ . չյաջողեցայ ոչ կտրելու այն թելն որ հոս սրտէս բռնած , պնդած և կապած է զիս , ոչ ալ լուեցնելու մէկը որ հետս ցածէն կը խօսի երբ մինակ կըլլամ : Այս պատճառաւ այս առաւու եկայ քեզ խոստովանելու ամեն բան : Ամեն բան , կամ զրեթէ ամեն բան : Ուրիշ բաներ ալ կան ըսելիք , բայց կարեւորութիւն չունին և միայն ինծի կը վերաբերին , ուստի ինծի կը պահեմ զանոնք : Հարկաւոր եղածը զիտես : Ուրեմն ահա գաղտնիքս առի և քեզի բերի : Քու առջև յայտնապէս պարզեցի զաղտնիքս : Դիւրին չէր այսպիսի որոշում մ'ընելը : Երեկ զիշեր մինչև առաւու ինքզինքիս հետ կուռեցայ : Ա՛հ , միթէ կը կարծես որ չըսի ինքնիրենս թէ ասի Հանմաթիէյի դու-

ձին չէր նմաներ, թէ անունս պահելով գէշութիւն չէի ըն-
ներ որ և է մարդու. թէ ֆօշլովան անունը բուն իսկ ֆօշ-
լովանէն տրուած էր ինձ իբր երախտադիտական տրիտուր
ծառայութեան մը, թէ կրնայի շատ աղէկ պահել այն ա-
նունը. թէ երջանիկ պիտի ըլլայի այն սենեկին մէջ զոր կու-
տաս ինձ. թէ ամենեկին նեղութիւն մը չպիտի տայի. թէ
ես իմ սենեակի պիտի ապրէի առանց բանի մը խառնուելու
և թէ դուն Գօղէթն ունենալով ես ալ մի և նոյն տան մէջն
ըլլալու զաղափարը պիտի ունենայի: Իւրաքանչիւր ոք հա-
մեմատաբար երջանիկ պիտի ըլլար: Պարոն ֆօշլովան ըլլալէ
չդադրին ամեն բան կը կարգադրէր: Այո, ամեն բան, հո-
գիէս ի զատ: Վրաս և չորս կողմն ուրախութիւն կար, բայց
հոգիիս ներսը խաւարին կը մնար: Երջանիկ ըլլալը բաւա-
կան չէ, պէտք է նաև զոհ ըլլալ: Այսպէս Պ. ֆօշլովան
պիտի մնայի, այսպէս բուն դէմքս պիտի ծածկէի, այսպէս
ձեր ցնծումին առջև հանդոյց մը պիտի ունենայի, այսպէս
ձեր պայծառ լոյսին մէջ խաւար պիտի ունենայի. այսպէս՝
առանց զգուշացէք զոչելու՝ պարզապէս ձեր տունը մտցուցած
պիտի ըլլայի իմ թիարանս. ձեր սեղանը պիտի նստէի խոր-
հանգի թէ կը վառակէք զիս եթէ ո՛վ ըլլալս զիտնայիք. թող
պիտի տայի որ ծառայեն ինձ այնպիսի սպասաւորներ որք
եթէ ո՛վ ըլլալս զիտնային, ինչ պիտի ըստն, դուք ին թե-
րևս: Չեղ պիտի դպչէի արմուկովս զոր իրաւունք ունիք
մերժելու, ձեզի հետ ձեռք ձեռքի տալովս նենդութիւն բրած
պիտի ըլլայի: Չեր տանը մէջ հաւասարապէս պիտի յար-
գուէին պատկառելի սպիտակ մազեր ու խայտառակուած ըս-
պիտակ մազեր. ձեր մտերմական և առանձնական ժամերուն
մէջ երբ ամեն յիշատակ կարծէին բողբոջին բացուած ըլլալ,
եւր չորսերնիս միասին ըլլայինք, այսինքն հաւդ, դուք եր-
կուքնիդ և ես, անծանօթ մը պիտի գտնուէր ձեր մէջը: Չեր
կեանքին մէջ ձեզի հետ քով քովի պիտի ըլլայի, սոսկալի
հորիս խուբը բնաւ չբանալու միակ հոգն ունենալով: Այո,

ես որ մեռած եմ՝ իմ ներքև պիտի պրկէի ձեզի որ կենդա-
նի էք: Գօղէթն ալ ինձի պիտի դատապարտէի մշտնջենա-
պէս: Դուն, Գօղէթ և ես թիարաբաւութեան զլխարկը պի-
տի կրէինք միասին: Մի՞թէ չես սարսփեր: Հիմա մարդերուն
ամենէն վհատեալն եմ, անատեն ամենէն հրէշը պիտի ըլ-
լայի: Եւ այս ոճիրն ամեն օր պիտի դործէի: Եւ այս ստու-
թիւնն ամեն օր պիտի ընէի: Եւ սա գիշերադէմ կերպարանքս
ամեն օր երեսիս վրայ պիտի կրէի: Եւ խայտառակութենէս
մաս մ'ալ ամեն օր, ամեն օր ձեզի պիտի տայի, ձեզի՛ ա-
մենասիրեցեալքդ իմ, ձեզի որ որդեակներս էք, ձեզի որ
անմահներս էք: Լուել բան մը չէ՞: Լուութիւնը դիւրին է:
Ոչ, դիւրին չէ: Լուութիւն մը կայ որ կը ստէ: Եւ իմ ստու-
թիւնս, և իմ խարդախութիւնս, և իմ անարժանութիւնս, և
իմ վատութիւնս, և իմ մատնութիւնս, և իմ ոճիրս ամեն
օր շիթ առ շիթ պիտի ըսպէի, պիտի թքնէի, վերստին պի-
տի խմէի, կէս գիշերին պիտի լնցունէի և կէս օրին դար-
ձեալ պիտի սկսէի, և բարի լոյս պիտի ստէր, գիշեր բա-
րիս պիտի ստէր, և ապա պիտի քնանայի, և հացիս հետ
պիտի ուտէի այս ամենը, և Գօղէթին երեսը պիտի նայէի,
և հրեշտակին ժպիտին զհենապարտին ժպիտով պիտի պա-
տասխանէի, և զարշիլի թշուառական մը պիտի ըլլայի: Եւ
ինչո՞ւ. երջանիկ ըլլալու համար: Ե՞ս երջանիկ ըլլամ: Մի-
թէ երջանիկ ըլլալու իրաւունք ունիմ: Աշխարհէս արտաք-
սուած եմ ես, պարոն:

Ժան Վալժան կանկ առաւ: Մարիուս մտիկ կընէր: Գա-
ղսփարներու և վիշտերու այս տեսակ կապակցութիւնները չեն
կրնար ընդհատիլ: Ժան Վալժան նորէն մեղմց ձայնը, բայց
այս ձայնը չէ թէ խորին այլ աղետալի ձայն մ'էր:

— Կը հարցունես ինձ թէ ինչո՞ւ կը խօսիմ: Ոչ մատնուած,
ոչ հալածուած, ոչ պաշարուած եմ, կըսես: Այո, մատ-
նուած եմ, այո, հալածուած եմ, այո, պաշարուած եմ:
Որով: Ի՞նչ: Ես ինքս եմ իմ ճամբաս խափանողը, ես եմ

ինքզինքս քաշողը, հրելով տանողը, բռնողը և ինքզինքս պատժողը, և մարդս երբ ինք կը բռնէ ինքզինքը, լաւ կը բռնուի:

Եւ իր թիկնոցին օձիքը բռնելով և դէպ 'ի Մարիուս քաշելով, վրայ բերաւ:

— Դայէ սա ձեռքս, շարունակեց: Միթէ կարծես թէ թող չտալու կերպով մը բռնած է սա օձիքը: Ուրեմն զիանաս որ խիղճն ասանկ ձեռք մ'է. պարոն, երջանիկ ըլլալ ուղղը պէտք է որ բնաւ չհասկնայ պարտաւորութեան ինչ ըլլալը, վասն զի հասկցուելէն ետք անողոքելի է այն: Կարծես թէ պատիժ կուտայ որու որ հասկցած է զայն. սակայն, ոչ, փոխանակ պատժելու կը վարձատրէ պարտաւորութեան ինչ ըլլալը հասկցող մարդը, կը դնէ դժոխքի մը մէջ ուր սա իր քովն Աստուծոյ ներկայութիւնը կը գայ. սիրտը յօշեւէն անմիջապէս ետք ինքն իրեն հետ կը հաշտուի ալ:

Եւ անմեկնելի ձայնով մը շարայարեց:

— Պարոն Բօնմէրսի, ուղիղ խելքի դէմ է ըսածս, բայց ես բարեկիր մարդ մ'եմ: Զիս քու առջև նուաստելով ինքզինքս խղճիս առջև կը բարձրացնեմ: Ասի ուրիշ անգամ մ'ալ պատահեցաւ ինձ, բայց ոչ այնքան ցաւալի էր, ոչինչ բան մ'էր այն: Այո, բարեկիր մարդ մ'եմ: Բարեկիր չլիարի ըլլայի, եթէ իմ յանցանքովս շարունակէիր յարդել զիս: Հիմա որ կարճամարհես զիս, բարեկիր եմ: Իմ ճակատաւ զիրս է դողցուած համարում մ'ունենալ միշտ, և այս համարումը ներքնապէս կը նուաստէ և կը ճնշէ զիս, հետեաւ բար ինքզինքս յարդելու համար պէտք է որ ուրիշներէ արհամարհուիմ: Անատեն կուզեմ ինքզինքս: Իր խղճին հնազանդող թիպարաւ մ'եմ: Շատ աղէկ դիտեմ որ անհաւատալի է այս: Բայց ինչ կուզես որ ընեմ. ճշմարտութիւնն այս է: Ինքն իրեն խոստումներ ըրի զոր կը պահեմ: Կան հանդիպումներ որք մարդս պարտուց շաւիղը կը մղեն: Ինչ պէս կը տեսնես, Պ. Բօնմէրսի, կեանքիս մէջ շատ դէպքեր պատահած են ինձ:

Ժան Վալթան անգամ մ'ես լռեց՝ իր լորձուները դժուարութեամբ կըլելով, իբր թէ իր խօսքերը դառն ճաշակի մաշորդ մ'ունենային, և կըլնեց:

— Մարդս երբ իր վրայ այսպիսի սոսկալի բան մ'ունի, իրաւունք չունի զաղտնապէս ուրիշներն ալ մասնակցելու առնոր, իրաւունք չունի իր ժանտախտն անոնց հաղորդելու, իրաւունք չունի առանց նշմարել տալու իր անդունդին մէջ տահեցնելու զանոնք. իրաւունք չունի թող տալու որ անոնք ալ կրեն իր կտրմիր տառտառիլը, իրաւունք չունի շարամուտութեամբ ուրիշին երջանկութիւնը խափանելու իր թշուառութեամբը: Մարդուս համար սոսկալի բան մ'է քաջատողջնութուն մօտիլ և մութին շօշափել զանոնք իր աներեւոյթ խոցովը: Քօշլըվան որքան ալ փոխ տուած ըլլայ ինձ իր անունը, իրաւունք չունիմ գործածելու զայն. Քօշլըվան կրցաւ տալ ինձ այս անունը, այլ ես չկրցայ առնուլ: Անուն մը փնքնութիւն մ'է: Ինչպէս կը տեսնես, պարոն, քիչ մը խորհեցայ, քիչ մը փարդացի թէ և դեղջուկ մ'ըլլամ, և ահա կը գիտես որ պատշաճ կերպով մը կը խօսիմ: Իրերը մանրապէս կը քննեմ: Ինքն իրենս մասնաւոր կըլծութիւն մ'առած եմ: Արդ կը հաստատեմ թէ անուն մը խորել և անոր ներքեւ դուռիչն անպատիւ բան է: Այրէնդ իմ տառերը քսակի կամ ժամացոյցի մը պէս կը նենդունին: Մտէ և ոսկրէ կեղծ ստորագրութիւն մ'ըլլալ, կենդանի կեղծ բանալի մ'ըլլալ, բարեբարոյ մարդերու տունը մտնել անոնց կըպակը խորդաւանելով, բնաւ ուղղակի չնայիլ, միշտ շիլ նայիլ, ներքնապէս անուանարի ըլլալ, չէ, ամենեին, չէ, չէ, չէ: Աւելի աղէկ է տառապիլ, արիւնիլ, լալ, բզոնդներով մարմննին կաշին սկրդել, զիշններն անձկութիւններով պրկուիլ անքուն, փորն և հոդին կրծել: Ահա ասոր համար եկայ և պատմեցի քեզ այս ամենը: Յօժար կամօք, ինչպէս ըսիր:

Շունչ մ'առաւ դժուարաւ, և սա յետին խօսքը նետեց:

— Ապրելու համար ժամանակաւ հաց մը գողցայ. այսօր

ապրելու համար չեմ ուզեր անուն մը դողնալ :

— Ապրելու համար, բնդմիջեց Մարիուս : Ապրելու համար հարկաւորութիւն ունիս այդ անունին :

— Ա՛հ, ես գիտեմ ինչ ըսել կուզեմ, պատասխանեց ժան Վալթան զլուխը բազմիցս և հետ զհետէ վեր ու վար ընելով յամրաբար :

Պահ մը լուծիւն տիրեց : Երկուքնին ալ կը լռէին, իւրաքանչիւր ոք խորհրդածութեանց անպունգի մը մէջ ընկողմած : Մարիուս սեղանի մը քով նստած էր, և բերնին խորշերուն մին իր ծուռած մէկ մատին վրայ կը կռնցուէր :

Ժան Վալթան կերթեկէր : Հայելիի մ'առջև կանկ առաւ և կեցաւ առանց շարժելու : Ապա՝ կարծես ներքին պատճառաբանութեան մը պատասխանելով՝ ըսաւ այն հայելիին նայելով որու մէջ չէր տեսներ ինքզինքը :

— Մինչդեռ հիմա սփոփուած եմ :

Վերստին սկսաւ քայլել և սրահին միւս ծայրը դնաց : Ետին դռնալու միջոցին նշմարեց որ Մարիուս իր քայլիւ կը դիտէր : Անստան անբացատրելի ձայնով մ'ըսաւ Մարիուսին .

— Բիչ մը դժուարաւ կը քայլեմ : Հիմա հասկցար ինչ է պատճառը :

Յետոյ բոլորովին դէպ 'ի Մարիուսին կողմը դարձաւ :

— Եւ հիմա, պարոն, երեւակայէ թէ բան մը չըսելով Պ. Փօշլեւան մնացի՝ ստանդ մէջ իմ անդս ընտրելի, քեզի վերաբերեցայ, սենեկիս մէջն եմ, առտու հողաթափներովս կուգամ նախաճաշելու, գիշերներն երեքնիս միասին թատրոն կերթանք, Տիկին Բօնմէրսիին հետ թիւիլըրի և Արքայական հրապարակը կերթամ, միատեղ ենք, զիս ձեր նմանը կը կարծէք. օր մ'երբ ես և դուք միասին կը խօսակցենք, կը խնդանք, ձայն մը կը լսէք որ ժան Վալթան կը դուռնէ, և ահա զարհուրելի ձեռք մը, ոստիկանութիւնը, մթութեանէն քուրս կեննէ և յանկարծ դիմակս վար կառնուի :

Դարձեալ լռեց. Մարիուս ելած կայնած էր սարսուլով : Ժան Վալթան կրկնեց .

— Ասոր ինչ կըսես :

Մարիուսին լուծիւնը կը պատասխանէր : Ժան Վալթան շարունակեց .

— Կը տեսնես որ իրաւունք ունիմ չլռելու : Գուն երջանակ եղեր, երկինքն եղեր, հրեշտակի մը հրեշտակն եղեր, յարեւու եղեր, և այս երանութեամբ դո՛հ եղեր, և թող անհանգստութիւն չտայ քեզ խեղճ գեհնապարտի մ'ի սիրտը քանալու և պարտքը կատարելու համար բռնած ընթացքը : Պարոն, թշուառ մարդ մ'է առջևդ կեցող մարդը :

Մարիուս սրահին ծայրէն միւս ծայրը դնաց յամրաբար, և ժան Վալթանին քովը հասնելով ձեռքն երկնցուց անոր : Բայց Մարիուս պարտաւորեցաւ երթալ բռնելու այն ձեռքն որ չէր երկնար. ժան Վալթան թող տուաւ որ բռնէ ան իր ձեռքը, և թուեցաւ Մարիուսի թէ սղմած ձեռքը մերմերէ ձեռք մ'էր :

— Մեծ-հայրս բարեկամներ ունի, ըսաւ Մարիուս. թուղթիւնդ պիտի առնուի :

— Անօգուտ է, պատասխանեց ժան Վալթան : Մեռած կը կարծեն զիս. կը բաւէ այս : Մեռելները հսկողութեան չեն ենթարկուիր : Կը կարծեն թէ հանդարտօրէն կը փախն անոնք : Մահն և թողութիւնը մի և նոյն բան է :

Եւ քաշելով ձեռքը զոր Մարիուս կը բռնէր՝ տեսակ մ'անողքի յարժանապատուութեամբ վրայ բերաւ .

— Մանաւանդ թէ ես մէկ բարեկամի կը դիմեմ միայն, որ է պարտքս կատարել, և միայն մէկ թողութեան հարկաւորութիւն ունիմ, որ է խղճիս թողութիւնը :

Նոյն միջոցին՝ արահին միւս ծայրը՝ դուռը կէս մ'է մեղմ միկ բացուելով Գօղթին զլուխն երեցաւ : Միայն իր քաղցր դէմքը կը նշմարուէր. զլուխը բաց էր սքանչելի կերպով մը՝ արտաւանդները տակաւին ուռեցած էին քունէն. Գօղթ զլու-

խը բոյնէն դուրս հանող թռչունի մը շարժումն ընելով նախ էրիկին, ապա ծան Վալթանին նայեցաւ և խնդալով պօռաց անոնց. Գիտող մը կրնար կարծել թէ վարդի մը մէջ ժպիտ մը կը տեսնէ:

— Գրաւ կը գնեմ թէ քաղաքական խնդիրներու վրայ կը խօսիք, փոխանակ իմ հետո ըլլալու, իրաւ որ համ հոտ չունիք:

Ժան Վալթան սարսռեցաւ:

— Գօզէթ, թոթովեց Մարիուս... և կանկ առաւ: Կարծես թէ երկու յանցաւոր էին:

Գօզէթ զուարթագին՝ անոնց կը նայէր տակաւին: Կարծես թէ դրախտային տեսիլներ կային իր աչերուն մէջ:

— Յայտնի յայտնապէս յանցանք դործելնիդ տեսայ, ըսաւ Գօզէթ: Գուռին ետեւէն քիչ մ'առաջ հայրս ֆօշլըվանին ձայնը լսեցի որ կըսէր. Խիղճը... — Իր պարտքը ընել...: Ատի քաղաքական խնդիր է: Ես չեմ ուզեր որ քաղաքականութեան վրայ խօսիք: Այսօրուանէ քաղաքականութեան վրայ խօսիլ պէտք չէ: Իրաւունք չէ այդ:

— Կը սխալիս, Գօզէթ, պատասխանեց Մարիուս: Գործի վրայ կը խօսինք: Վեց հարիւր հազար ֆրանքդ լաւադոյն տեղ մը շահու գնելու միջոցը կը փնտռենք...:

— Չէ, այդ չէ միայն, ընդմիջեց Գօզէթ: Ահա կուգամ: Կուզէք որ ես ալ դամ:

Եւ համարձակապէս դուռը հրելով սրահը մտաւ: Ինքաւոր ծալքով և մեծ թևերով սպիտակ լայն վերարկու մը հագած էր. վզէն մինչև ոտները կիլինար այս վերարկուն: Կօթեայ հին պատկերներու ոսկեգոյն երկնից մէջ հրեշտակ մը ծածկելու յատուկ ասանկ վերարկուներ կան:

Հայելիի մ'առջև յոտից ցղլուխ ինքն իրեն նայեցաւ ակնապիշ, ապա անպատում հիացումով մը դռնեց.

— Ժամանակ մը թաղաւոր և թաղուհի մը կար: Ո՛հ, քանի՞նչ գոհ եմ:

Ատի ըսելէն ետք խոնարհ ձևով մը բարեկեց Մարիուսն և ժան Վալթանը:

— Ահա ես ալ ձեր քովը թիկնաթառի մը վրայ պիտի նստիմ. կէս ժամէն ետք պիտի ճաշենք. ինչ նիւթի վրայ կուզէք խօսեցէք. դիտեմ թէ պէտք է որ մարդիկ խօսին. շատ խելօք պիտի կենամ:

Մարիուս Գօզէթին թևը բռնեց և սիրապէս ըսաւ.

— Գործի վրայ կը խօսինք:

— Աղէկ միտքս եկաւ, պատասխանեց Գօզէթ, պատուհանս բացի, պարտեղը շատ մը ճնճղուկներ եկան: Թռչուններ, բայց դիմակ չունին: Այսօր փակեալ խորան է մեզի, բայց թռչուններուն համար չէ:

— Ըսի քեզ թէ գործի վրայ կը խօսինք, իմ պղտի Գօզէթս, պահ մը մինակ թող մեզ: Թիւերու վրայ կը խօսինք: Այսպիսի խօսակցութիւն ձանձրալի է քեզ:

— Այս առաու սիրուն վիշտը մը դրիր, Մարիուս: Շատ պճնասէր ես, տէր իմ: Ոչ, ձանձրալի չէ ինձ այդպիսի խօսակցութիւն մը:

— Ճշմարիտ կըսեմ թէ ձանձրալի է:

— Ոչ, քանի որ դուք էք: Չպիտի հասկնամ ձեր խօսքը, բայց մտիկ պիտի ընեմ: Մարդ երբ կը լսէ իր սիրած ձայները, պէտք չունի հասկնալու անոնց ըսած խօսքերը: Հոս ձեզի հետ ըլլալ, ահա այս է միայն իմ ուղածս: Ուստի պիտի կենամ:

— Ամենասիրելիդ իմ Գօզէթին, անկարելի բան է:

— Անկարելի է:

— Այո՛:

— Լաւ, կընից Գօզէթ: Լուրեր պիտի տայի քեզի: Պիտի ըսէի թէ մեծ-հայրերնիս կը քնանայ տակաւին. մօրաքոյրդ ժամ գնաց. թէ հօրս ֆօշլըվանին տեսիլն չմոռնան կը ծխէ. թէ Նիկօլէթ ծխան մաքրողը բերել տուաւ, թէ Թուսէն և Նիկօլէթ արդէն սկսան վիճել, թէ Նիկօլէթ կը

Ճաղրէ թուսէնին թոթովախօսութիւնը : Ուրեմն չպիտի իմա՛ն նաւայայ չորերը : Ա՛հ, անկարելի է, ըսիր. ես ալ, պաշտոն, քեզի պէս պիտի ըսեմ. Անկարելի է : Նայինք ո՞վ պիտի զոջայ : Կաղաչեմ, սիրելիդ իմ Մարիուս, թող որ հոս մէնամ ձեր երկուքին քովը :

— Կերգնում թէ պէտք է որ մինակ մնանք :

— Աղէկ, միթէ մարդ մ'եմ ես :

Ժան Վալթան բան մը չէր ըսեր :

Գօզէթ դէպ 'ի Ժան Վալթան դարձաւ :

— Նախ, հայր իմ, կուզեմ որ դաս համբուրես զիս : Ինչո՞ւ հոտ նստեր ես, անշարժ, փոխանակ իմ կողմն բռնե՛լու. առանկ հայրութիւն կը լլայ : Ահա կը տեսնես որ շատ դժբաղդ եմ ամուսնութեանս մէջ : Էրիկս կը ծեծէ զիս : Օ՛հ, համբուրէ՛ զիս շուտ մը :

Ժան Վալթան մօտեցաւ :

Գօզէթ դէպ 'ի Մարիուս դարձաւ :

— Քեզի չկայ. նեղացած եմ քեզի դէմ :

Ապա ճակատը Ժան Վալթանին մօտեցուց :

Ժան Վալթան քայլ մ'առնելով Գօզէթին մօտեցաւ :

Գօզէթ նահանջեց :

— Տօղոյն ես, հայր իմ : Միթէ կը ցաւի թեկդ վէրքը :

— Աղէկցաւ, պատասխանեց Ժան Վալթան :

— Միթէ աղէկ չքնացար :

— Ոչ :

— Միթէ տրտում ես :

— Ոչ :

— Համբուրէ՛ զիս : Եթէ քաջառողջ ես, եթէ լաւ կը քնանաս, եթէ զոհ ես, չպիտի յանդիմանեմ քեզի :

Եւ ճակատը վերստին մօտեցուց անոր :

Ժան Վալթան համբոյր մ'առաւ այս ճակատէն որբու վրայ երկնային ցորում մը կար :

— Ժպտէ՛ :

Հնազանդեցաւ Ժան Վալթան : Ճիւղի մը ժպիտն եղաւ իր ժպիտը :

— Հիմա պաշտպանէ՛ զիս և խօսք հասկցուր սա էրիկիս :

— Գօզէթ... ըսաւ Մարիուս :

— Նեղացիր, հայր իմ : Ըսէ անոր թէ պէտք է որ կենամ : Իմ առջևս կրնաք խօսիլ : Ի՛նչ, միթէ այնքան ապուշ կը կարծէք զիս : Իրաւ այդքան զարմանալի է ձեր այդ խօսակցութիւնը. միթէ այդքան երեւելի բաներ են դործերը, շուհո՞ւ ստակ դնելու ըսած միջոցնիդ : Մարդերը պզտիկ բանը մեծ և զաղանի բանի մը տեղ կը դնեն : Ես կուզեմ հոս մնալ : Այս առտու շատ աղւոր եմ, ինձ չնային, Մարիուս :

Եւ պաշտելի կերպով մ'ուսերը վեր բնելով և չդիմեմ ինչպիսի քնքուշ դժկամակութեամբ մը Մարիուսին նայեցաւ : Կարծես թէ փայլակ մ'եղաւ այս երկու էակներուն մէջ : Երբորդ մը կար իրենց քով, բայց հոգ չըրին :

— Կը սիրեմ՝ զքեզ, ըսաւ Մարիուս :

— Կը պաշտեմ՝ զքեզ, ըսաւ Գօզէթ :

Եւ անդ իմադրելի կերպով մ'իրարու դիրիը նետուեցան :

— Հիմա, ըսաւ Գօզէթ յաղթական կերպով մը դէմքը ծռելով և իր վերարկուն մէկ ծալքը շտկելով, հիմա՝ կը կենամ :

— Ոչ, կենալ չըլլար, պատասխանեց աղետալի ձայնով մը : Լինցունելիք դործ մ'ուսնինք :

— Դարձեալ ոչ :

Մարիուս ծանր ձայնի եղանակաւ մը կրկնեց.

— Ճշմարիտ կրեսեմ՝ թէ անկարելի է, Գօզէթ :

— Ահ, հիմակ ալ առնացի ձայնով կը խօսիք, պարոն, Աղէկ, աղէկ, կերթամ : Գուն ալ, հայր, դուն ալ չպաշտպանեցիր զիս : Պարոն էրիկս, պարոն հայրիկս, երկուքնիդ ալ բռնաւոր էք : Պիտի երթամ ըսեմ մեծ-հայրիս : Կը սխալեք եթէ կը կարծէք թէ մէյ մ'ալ պիտի դամ ինք զինքս առանկ պզտիկ ձգելու համար : Հպարտ եմ ես : Հիմա ձեզի

Հասպատեմ: Պիտի տեսնէք թէ դուք պիտի ձանձրանաք քոզս չըլլալնուդ համար: Կերթամ ահա, աւելի աղէկ:

Եւ Գօղէթ գուրս ելաւ:

Երկու մանրերկրորդէ ետք, դուռը նորէն բացուեցաւ. իր Հարմարեղ եւ անախական գլուխն անդամ մ'ալ երեցաւ, և ահա գոչեց անոնց.

— Ըստ բարկացած եմ:

Դուռը դարձեալ գոցուեցաւ, և խաւարը վերստին տիրեց: Գօղէթին դալ և երթալը նմանեցաւ արեգական ճառագայթի մ'որ մոլորեցնող յանկարծ խաւարէն կանցնի յանդէսս: Մարիութն նախ գիտեց որ աղէկ մը գոցուած էր դուռը:

— Ինչ՞ Գօղէթ, մըմնաց, երբ պիտի իմանայ...

Այս խօսքին վրայ Ժան Ալաթան մարմնովին դողաց, և Մարիութին վրայ յառեց իր մոլորադին նայուածքը:

— Գօղէթ. ո՞հ, այո՛, այո՛, ըսածներս պիտի իմացնես ա՛նոր: Իրաւունք ունիս: Ատի մտքէս անդամ չանցած էր: Մարդ բանի մը համար ոյժ կուեննայ, ուրիշ բանի մը համար չուեննար: Պարոն, կազաչեմ քեզի, պարոն, կազերսեմ քեզ, խոտոացիր ինձ պատուդ վրայ թէ բան մը չպիտի ըսես անոր: Միթէ միայն քու գիտնալդ չըսեր: Ես իւրովի և առանց ստիպուած ըլլալու կրցայ ըսել քեզ այս դաղտանիքը. կրնայի բալոր աշխարհի ըսել, ամենուն ըսել, հոգս անդամ չէր: Բայց անի, բայց Գօղէթ չգիտեր թէ ինչ է այս բանը, և թերեւ զարհուրի: Թիպարտ մը, ինչ է թիպարտ մը. հարկ պիտի ըլլայ բացատրել իրեն ասոր ինչ ըլլալը. ըսել թէ ժամանակաւ թիարանը նստուած մարդ մ'է ան: Օր մը թիպարտներուն շղթային անցնիլը տեսաւ: Ո՛հ, Աստուած իմ Աստուած:

Ժան Ալաթան թիկնաթողի մը վրայ կբեցաւ և երեսն երկու ձեռներովը ծածկեց: Լացը չէր լսուեր, բայց ուտերուն ցնցումէն կը տեսնուէր թէ կուլար նա: Լուին արցունք, սոսկալի արցունք:

Հեծկլտացող մը կը մղձկի միանգամայն: Ժան Ալաթան տեսալ մը ջղաձղութեամբ դրառուելով կարծես շունչ առնելու համար թիկնաթողին յենարանին վրայ ինկաւ կոնակովը, թողնով որ թեւերը կախուին և արտաութով ողորուն դէմքը Մարիութին ցուցունելով. ապա մըմնաց. Ո՛հ, կուզէի մեռնիլ: Այնքան ցած ձայնով մըմնջեց այս խօսքն որ Մարիութն կարծեց թէ անյատակ անգունդէ մը կեղնէր անոր ձայնը:

— Աստա՛հ եղբի, ըսաւ Մարիութն, գաղտնիքդ միայն ինձ պիտի պահեմ:

Եւ թերեւ առանց սաստիկ արգահատանք մը զգալու, թէեւ պարտաւոր էր զգալ, այլ՝ ծամէ մ'ի վեր ստիպուելով զարհուրելի անակնկալի մը հետ ընտանեակու, տեսնելով աստիճանաբար թէ վաղեմի թիպարտ մը Պ. Ֆօշլըվանին վերել կեղնէ, սակաւ առ սակաւ այս սոսկալի իրութենէ դրառուելով, և կացութեան բնական դարուվարէն մղուելով հաստատուելու այն անջրպետն որ երեսն ելած էր այս մարդուն և անոր մէջ, շարայարեց.

— Անկարելի է որ բան մը չըսեմ քեզ այն աւանդին նըկատմամբ զոր այնքան հաւատարմութեամբ և այնքան պարկեշտութեամբ յանձնեցիր: Ուղղասիրութեան գործ մ'է այդ՝ ըրածդ: Արդարութիւնը կը պահանջէ որ վարձատրութիւն մը ըլլայ քեզ: Գու՛մարը դու ինքնին որոշէ, և պիտի համրուի քեզ: Ուղած իդ չափ որոշէ աներկիւղ:

— Ընորհակալ եմ, պարոն, պատասխանեց Ժան Ալաթան քաղցրութեամբ:

Պահ մը կեցաւ խորհուն դէմքով, մեքենայաբար իր ցցամատին ծայրը բթամատին ըղունդին վրայ բերելով, ապա ձայնը հանելով, ըսաւ.

— Ամեն բան գրեթէ լնցաւ: Աերջին բան մը կը մնայ ինձ...

— Ի՛նչ է:

Ժան Ալաթան կարծես յետին ծայր վարանէն ետք, ան-

ձայն, գրեթէ անշունչ և աւելի թոթովելով քանթէ խօսեալով ըսաւ.

— Հիմա որ դիտես, կը կարծես պարոն դուն որ տէրն ես, կը կարծես թէ ալ պէտք չէ ինձ տեսնել Գօղէթը:

— Կարծեմ թէ աւելի աղէկ կըլլայ չտեսնելը, սկստաս խանեց Մարիուս յրոտութեամբ:

— Ալ չպիտի տեսնեմ, միմեաց ծան Վալժան:

Եւ դէպ 'ի դուռն ուղղեցաւ:

Չեոքը պարզունակին գունդին վրայ դրաւ, լեզուակը տեղի տուաւ, դուռը կէս մը բացուեցաւ, ծան Վալժան անցնիլ կարենալու չափ բացաւ զայն, մանրերկրորդ մ'անշարժ կեցաւ, ապա դարձեալ դոյցեց դուռը և Մարիուսին քովը վերադարձաւ:

Հիմալ ալ չէ թէ դալիադէմ, այլ կապարազոյն էր: Աչերուն մէջ ալ արցունք չկար, այլ տեսակ մ'աղետալի բոց: Չայնը տարօրէն հանդարտած էր վերստին:

— Պարոն, ըսաւ, եթէ կուզես, պիտի դամ տեսնելու Գօղէթը: Ճշմարիտ կըսեմ թէ շատ փափաքելի է ինձ այս: Եթէ Գօղէթը չտեսնել կարենայի, չէի խոստովաներ ինչ որ խոստովանեցայ. կը մեկնէի առանց բան մ'ըսելու. բայց ուղեով մնալ ուր որ է Գօղէթ և առաջուան պէս տեսնել, պարտաւորեցայ բարեկրութեամբ ամեն բան ըսել քեզ: Պատաճառաբանութեանս ուշ կը դնես, այնպէս չէ. ըսածս դիւրին է հասկնալ: Ինչպէս դիտես, ինը տարիէ 'ի վեր քովս էր ան: Նախ պուլվարին մէջ այն խարխուլ տունը բնակեցանք, ապա վանքին մէջ, ետքն ալ Վիքսանպուրին քով: Առջի անգամ հոն տեսար զինքը: Կը յիշես հաստ թափէ կապոյտ փեղոյը: Անկից ետք Էնվալիտի թաղը կրուեցանք ուր վանդակ մը և պարտէզ մը կար: Բլիւմէ փողոցը: Փոքր յետնաբակը կը բնակէի ուսկից անոր դաշնակին ձայնը կառնէի: Ահա այս է կենսադրութիւնս: Երբեք չէինք զատուեր իրարմէ: Ինը տարի և չդիտեմ քանի ամիս տեկեց մեր այս կե-

նակցութիւնը: Ես իբր իր հայրն էի, ան ալ զաւակս: Չդիտեմ թէ կը հասկնաս միտքս, Պ. Բօնմէրսի, բայց հիմա մեկնիլը, ալ զան չտեսնելը, բան մը չունենալը դժուարին է: Եթէ չես ահաճիր, մերթ ընդ մերթ պիտի դամ Գօղէթը տեսնելու: Ստէպ չպիտի դամ: Շատ չպիտի կենամ: Կըրնաս ըսել որ զիս վարի պզտիկ սրահն ընդունին: Վարը, դետնայարկը: Ես սիրով տան ետեւի դուռէն կը մտնեմ որ ծառաներուն համար է, բայց կրնայ զարմանալի երևալ անկէ մտնելս: Կարծեմ աւելի աղէկ է ամեն մարդի դուռէն մտնելս: Իրաւ կըսեմ, պարոն: Շատ կը փափաքէի տակաւին տեսնել Գօղէթը: Ուզածիդ չափ քիչ կը տեսնեմ: Իմ տեղս եղիւր, կը հասկնաս. ալ այս է միայն ունեցածս: Մանաւանդ թէ պէտք է զգուշանալ: Եթէ ամենեւին չդալու ըլլամ, դէշ տպաւորութեան մը տեղի տուած կըլլամ, չդալա տարօրինակ պիտի երևայ: Ես, օրինակի աղաղաւ, կրնամ երեկոյեան ժամանակ, մուծը տիրելու միջոցին դալ:

— Ամեն իրիկուն պիտի դաս, ըսաւ Մարիուս, և Գօղէթ քեզ պիտի սպասէ:

— Բարեսիրտ ես, պարոն, ըսաւ ծան Վալժան:

Մարիուս երթաւ բարեւ ըսաւ ծան Վալժանին. երջանկութիւնը մինչև դուռը տարաւ յուսահատութիւնը, և այս երկու մարդերը բաժնուեցան:

ՔԼՈՐԻ Բ.

ԵՐԵՒԱՆ ԵՆՆՈՂ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՄԸ ՄՈՒԹ ԿԵՏԵՐԸ

ՄԱՐԻՈՒՍ տակնուվրայ եղած էր:

Մարիուս՝ ինչպէս դիտե՞ք՝ 'ի բնէ անտի տեսակ մը հաւառակութիւն ունեցած էր միշտ այն մարդուն դէմ որու քով կը տեսնէր Գօղէթը: Այսուհետեւ մեկնուած էր այս հակառակութիւնը: Այս անձին վրայ չդիտեմ ինչ անմեկնելի բան մը կար զոր Մարիուսի բնազդումը կիմացներ իրեն: Այս ան-

մեկնելի բանն էր խայտառակութեանց ամենէն պժղալին, որ է թիապարտութիւնը: Սա Պ. Գօշլըվանը ժան Վալժան անուն վաղեմի թիապարտն է եղեր:

Իր երանութեան մէջ յանկարծ այսպիսի դաղտնիք մը զըտնելը տատրակներու բոյնի մը մէջ կարելի մը պաննելու կը նմանի:

Մարիուսին և Գօշլթին երջանկութիւնն այսուհետեւ դատապարտուած էր այս մերձաւորութեան: Եղած ընկած իրողութիւն մ'էր այս դատապարտութիւնը: Ատարտուած ամուսնութեան անհրաժեշտ հետեւութիւնն էր ընդունիլ նաեւ այս մարդը: Միթէ ալ կարելի չէր բան մ'ընել:

Մարիուս կարգուած էր նաեւ վաղեմի թիապարտին հետ:

Մարդս որքան ալ լուսեղէն և ուրախալի պսակ մը կրէ, որքան ալ կեանքին ծիրանեփայլ մեծ ժամը, այսինքն երջանկաւէտ սէրը վայելէ, այսպիսի ցնցումներ հիացմամբ համակուած հրեշտակասպետն անգամ, իր փառքովը փայլող կիսատուածն անգամ կը բռնադատեն սարսուռով:

Ինչպէս միշտ կը պատահի այս տեսակ ակներեւ փոփոխութեանց մէջ, Մարիուս կը հարցունէր իւրովի թէ արդեօք զինքը յանդիմանելու պատճառներ չունէր: Մարիուս չկրցած էր գուշակութիւն ընել: Վարուած էր անխոհեմութեամբ: Ամուլին չուզած էր խորհիլ: Թերեւս փոքր ինչ: Շրջականերուն նկատմամբ տեղեկութիւն առնելու համար առանց բաւական զգուշութիւն բրած ըլլալու նետուած էր արդեօք այս սիրային ասպարէզն որու հետեւութիւնն եղած էր ամուսնանալ Գօշլթին հետ: Մարիուս կը հաստատէր, — մարդիկ ահա այսպէս հետ զհետէ և յաջորդապէս իրենց ինչ հանգամանք ունենալն իւրովի հաստատելով փոքր ինչ կուղղութիւն իրենց կեանքին մէջ, — Մարիուս կը հաստատէր թէ իր բնաւորութիւնը քիմերական և ցնորական կողմ մ'ունէր, որ շատ կազմութիւններու յատուկ տեսակ մը ներքին ամպ է, որ կրքին և վշտին վերադարձներուն ժամանակ կը տարածուի:

Հոգիին բարեխառնութեան փոփոխութեամբը, և որով մարդս բոլորովին դրաւուելով ալ լոկ մշուշով ողորուն խիղճ մը կըլլայ: Մարիուսի անհատականութեան այս յայտարար տարրը բաղմիցս ցուցուցինք արդէն: Ար յիշէր թէ իր սիրոյն արբշիւ գտնուած ժամանակ Բլիւմէ փողոցը վեց կամ եօթ շաբաթ յաճախած էր հիացմամբ համակուելով՝ և թէ Գօշլթին հետ ամենեւին չիօսակցած էր: Կորպոյի հիւղին այն ողբերգային դէպքին նկատմամբ ուր նահատակը տարօրինակ որոշումով մը կռիւին ժամանակ լուծ և կռիւէն ետքն ալ փախած էր: Ինչու համար այս դէպքին նկատմամբ ամենեւին խօսք մը չըսած էր Գօշլթին, դէպք մ'որ այնքան նոր և այնքան դարձուրելի էր: Ինչպէս եղած էր որ և ոչ իսկ Թերեւս արտիէին անունը չտուէր էր Գօշլթին, մանաւանդ այն օրն որ Էրօնինին հանդիպած էր: Հիմա դրեթէ դժուարութիւն կզգար մեկնելու իր անատենուան լուրթիւնը: Սակայն կը հասկնար այս լուրթեան պատճառը: Ար յիշէր իր ապշուածութիւնը, Գօշլթին նկատմամբ արբշուութիւնը, սէրն որու մէջ կանհեղի ամեն բան, մէկին միւսէն առեւանդիլ և իտէական աշխարհը տարուիլը, և գուցէ նոյնպէս անորոշ և խորին բնազդով մ'որ կարծես հոգիին այս բուռն և զմայլելի վեճակին հետ խառնուած անըմբռնելի և զուղնաքեայ բանաւորութիւն մ'է, բնազդով որով Մարիուս կուզէր իր յիշողութեանը մէջ պահել և ջնջել այս ահարկու արկածն որու կը վախնար մերձենալ, ուր չէր ուզեր որ և է դեր խաղալ, որմէ խոյս կուտար և որու մէջ չէր կրնար ոչ պատմող, ոչ ալ ակնադատել ըլլալ առանց ամբաստանող ըլլալու: Մանաւանդ թէ փայլակի մը պէս անցեր էին այն վեց կամ եօթ շաբաթները: Հազիւ հազ սիրուելու ժամանակ ունեցեր էին: Վերջապէս ամեն բան կըլեւէն, ամեն բան շրջէն, ամեն ինչ քննելէն ետք եթէ Կորպոյի դաւաճանութիւնը Գօշլթին պատմած ըլլար, եթէ Թերեւս արտիէներուն անունը տուած ըլլար, և ասոր հետեւանքն ալ ինչ կուզէր թող ըլլար, եթէ

նաև ժան Վալժանին վաղեմի թիապարտ մ'ըլլալն երևան հա-
նած ըլլար, դարձեալ միթէ ինք՝ Մարիուս՝ պիտի փոխուէր-
նոյնպէս իր սիրուհին՝ Գօզէթ պիտի փոխուէր. ինք՝ Մարի-
ուս պիտի ընկրկէր. միթէ նուազ պիտի պաշտէր Գօզէթը.
միթէ չպիտի ամուսնանար անոր հետ. ոչ: Միթէ այս պատ-
ճառաւ փոփոխութիւն մը կրած պիտի ըլլար ինչ որ եղած
կատարուած էր. ոչ: Ուրեմն ամենեւին պատճառ մը չունէր
ցաւելու կամ ինքզինքը յանդիմանելու: Ամեն բան աղէկ էր:
Աստուած մը կայ այն արբշիւներուն համար որք սիրահար
կանուանին: Մարիուս՝ իբր կոյր՝ ընտրած էր այն ճամբան
ուսկէ դացած պիտի ըլլար իբր կորովատես: Սէրը Մարիու-
սին աչքը կապած էր զան տանելու համար. ո՛ր. Արքայուն:
Բայց այս արքայութիւնն այսուհետեւ դժոխային մերձաւոր-
ութիւն մ'ունէր:

Հիմա սոսկումով կը խառնուէր Մարիուսին հին հակառա-
կութիւնը զոր ունէր այս մարդին դէմ, այս ֆօշլըվանին դէմ,
որ ժան Վալժան եղած էր:

Սակայն այս սոսկումին հետ արդահատանք մը, նաև զար-
մանք մը կը գար:

Այս գողը, այս վերապարտ գողն աւանդ մ'ետ դարձու-
ցած էր: Եւ ինչ աւանդ: Վեց հարիւր հազար ֆրանք: Մի-
այն ինք գիտէր իր քովն այսպիսի աւանդ մ'ունենալը: Կրնար
ամենը պահել, այլ սակայն ամենն ալ ետ դարձուցած էր:

Ասկից 'ի զատ իւրովի երևան հանած էր իր կացութիւնը:
Ոչինչ կտրիպէր զինք այսպիսի գաղտնիք մը յայտնելու: Իբ-
ով ըլլալն ուղեւորն իմացուցած էր: Այսպիսի բան մը
խոստովանին ոչ միայն նուաստութիւնը, այլ նաև վտանգն
ընդունիլ էր: Գատապարտելի մը համար դիմակ մը չէ թէ
դիմակ այլ ապաւէն մ'է: Ժան Վալժան հրաժեշտ տուած
էր այս ապաւէնին: Կեղծ անուն մ'ապահովութիւն է. ժան
Վալժան մերժած էր այս կեղծ անունը: Ան՝ որ թիապարտ
մ'էր, կրնար մշտնջենապէս պահուիլ պատուաւոր ընտանիքի

մը մէջ, բայց դիմադրած էր այս հրապոյրին: Եւ ինչ պատ-
ճառաւ: Խղճէն չտագնապուելու համար, ինչպէս որ ինք
ըսած և բացատրած էր իրութեան անդիմադրելի ճայնովը:
Վերջապէս, ո՛վ կուզէր թող ըլլար այս ժան Վալժանը, ան-
տարակոյս խիղճ մ'էր այն որ կարթննար: Այս մարդուն վրայ
սկսուած չգիտեմ ինչպիսի խորհրդաւոր վերականգնում (re-
habilitation) կար, և խիստ հաւանական կերևար թէ արդէն
երկար ժամանակէ 'ի վեր խղճահարութիւնն այս մարդուն
տէնն էր: Ստորին կազմութիւններու գործը չէն արդարու-
թեան և բարութեան այսպիսի վերադարձները: Խղճին զար-
թումը հոգիի մեծութիւն է:

Ժան Վալժան անկեղծ էր: Այս անկեղծութիւնը, այս
տեսանելի, շոշափելի, անուրանալի և անոր պատճառած
մշտնջենալ իսկ յայտնի անկեղծութիւնը հարկ չէր թողուր աւ-
ղեկութիւններ առնելու և ճշմարտութեամբ կը գրողմէր այս
մարդուն ամեն ըսածները: Հոս՝ Մարիուսին համար՝ կացու-
թիւնները վեր 'ի վայր կը շրջէին տարօրինակ կերպով մը:
Ինչ կարտադրուէր Պ. ֆօշլըվանէն. անվստահութիւն: Ինչ
կարտադրուէր ժան Վալժանէն. վստահութիւն:

Մարիուս՝ խորհուն՝ այս ժան Վալժանին խորհրդաւոր հաշ-
ուեկշիւը շինելով՝ անոր պահանջքը կը դիտէր, պարտքն ալ
կը դիտէր, և կը ջանար հաւաստաւորութիւն մը գտնելու:
Բայց այս ամենը կարծես մերթիկ մը մէջն էր: Մարիուս՝ այս
մարդուն վրայ որոշ գաղափար մ'ունենալու ջանադրելով և
կերպիւ իւրիւր մտքին մէջ ժան Վալժանը հալածելով՝ կը
կորուսէր զան և դարձեալ կը գտնէր աղետաւոր մատախու-
ղի մը մէջ:

Աւանդը հաւատարմութեամբ ետ տալը, ուղղասիրութեամբ
իր գաղտնիքը յայտնելը լաւ էր: Ասով ամպին մէջ լուսա-
ւոր անցք մը կը կազմուէր, ապա վերստին կը սենար ամպը:

Մարիուսի յիշատակներն որքան ալ շփոթ ըլլային, անո-
րոշ կերպով քանի մը բան կը յիշէր:

Ստուգապէս ինչ էր ժողովութի հիւղին այն արկածը : Այս մարդն ոտակալութեան հասած միջոցին փոխանակ զանգաւ տեղու ինչո՞ւ խոյս տուած էր : Մարիուս ասոր պատասխանը կը գտնէր : Վասն զի այս մարդը թիարանէն փախած վաղեմի դատապարտ մ'էր :

Ուրիշ հարցում. Այս մարդն ինչո՞ւ պատնէշն եկած էր : Վասն զի Մարիուս հիմա որոշապէս կը տեսնէր այն յիշատակն որ այս յուզմանց մէջ կերեւար նորէն կրակին մօտենալով երեւան ելնող համակրական թանաքին պէս : Այս մարդը պատնէշին մէջն էր, ուր սակայն չէր կուտեր : Ուրեմն ինչո՞ւ եկած էր : Այս հարցումին առջև ճիւղաւ մը կը կանգնէր և կը պատասխանէր : Ժամէր : Մարիուս կատարելապէս կը յիշէր այն միջոցին ժան Վալթանին աղետաւոր երեւումը, որ ետեւէն քաշելով պատնէշէն դուրս կը տանէր կաշկանդեալ ժամէրը, և տակաւին կը լսուէր Մօնտէթուր փողոցին անկիւնին ետեւէն արձակուող ատրճանակին սոսկալի պայթիւնը : Գրեթէ ստուգապէս կերեւար թէ ատելութիւն կար այն լըրտեսին և այս թիապարտին մէջ : Մին միւսը կը նեղէր : Ժան Վալթան պատնէշն եկած էր վրէժը լուծելու համար : Ուշ եկած էր հոն : Հաւանօրէն գիտէր թէ ժամէր կալանաւոր էր պատնէշին մէջ : Գօրսական վրէժխնդրութիւնը մարդկային ինչ ինչ ստորայատակները թափանցեց, ուր օրէնք մը սեպուած է այն. այս վրէժխնդրութիւնն այնքան բնական է որ զարմանք չպատճառեր. կիսովին դէպ ՚ի բարին դարձած հոգիները և այս սիրտերն այնպիսի կերպով մը կազմուած են որ ասպաշաւել սկսող ոճրագործ մը կրնայ գողութեան նկատմամբ տաղնապիլ իր խղճէն, և չտաղնապիլ վրիժառութեան մասին : Ժան Վալթան մեղացուցած էր ժամէրը : Գէթ յայտնի կերեւար այս :

Վերջապէս յետին հարցում մ'ալ. բայց այս հարցումը պատասխան չունէր : Մարիուս կզգար այս հարցումը՝ արծառնէ մը բռնուիլ զգալու պէս : Ինչպէս եղեր է որ ժան Վալթ

Ժան այնքան ժամանակ Գօղէթին հետ միատեղ ապրած էր : Ինչ էր նախախնամութեան այս տխուր խաղն որ այն մանկուհին այս մարդուն մօտեցուցած էր : Հոն վերը կան ուրեմն նաև երկու կերպով դարձնուած շղթաներ, և Աստուած կը հաճի հրեշտակը սատանային հետ զուգելու : Ոճիր մ'և անմեղութիւն մը՝ թշուառութեանց խորհրդաւոր թիարանին մէջ ուրեմն կրնան եղեր մի և նոյն սենեակը բնակիլ և ընկեր ըլլալ : Գատապարտեալներու կերճէն՝ որ կանուանի մարդկային ճակատագրի՝ կրնան քով քովի անցնիլ երկու ճակատ, մին անմեղ, միւսը զարհուրելի, մին արշալոյսին երկնային սպիտակութիւններովը բոլորովին ողողուն, միւսն ալ յաւիտենական փայլակի մը նշոյլէն մշտնջենապէս տժգոյն : Ո՞վ կըցած էր վճռել այսպիսի անմեղներ զուգութիւն մը : Ինչ կերպով, ինչպիսի հրաշքի մը հետեւութեամբ կըցած էր այն երկնային մանկուհին այս ծեր դեհենապարտին հետ միասին ապրել : Ո՞վ կըցած էր գառնուկը գայլին յարել և՛ որ աւելի անիմանալին է՝ գայլը գառնուկին յարել : Վասն զի գայլը գառնուկը կը սիրէր, վասն զի վայրենաբարոյ էակը տկար էակը կը սիրէր, վասն զի ինը տարի շարունակ հրեշտակին յենարանն եղած էր հրեշը : Այս տձև անձնութիւնը թիւնը պատասպարած էր Գօղէթին մանկութիւնը, չափահասութիւնը, աշխարհք գալը, կուսական աճումը գէպ ՚ի կեանք և լոյս : Հոս հարցումները շատնալով անթիւ հանելուկներ կը կազմէին, անդունդներուն յատակն անդունդներ կը բացուէին, և Մարիուս ալ չէր կրնար ժան Վալթանին վրայ ծուլիլ առանց դառնալու գլուխը :

Ինչ էր ուրեմն այս անդնդաձև մարդը :

Ծննդագործական (génésiacque) հին խորհրդանշանները ցաւիտենական են. արդի մարդկային ընկերութեան մէջ՝ մինչև այն օրն որ աւելի մեծ ճառագայթով մը պիտի փոփոխէ այն երկու մարդ կայ ընդ միշտ. մին վերագոյն, միւսը ստորեւերկրեայ. Արեւն է ան որ բարութեան կողմն է. Ապէլոն

է ան որ չարութեան կողմն է : Ի՞նչ էր այս գորովասիրտ
 պայէնը : Ի՞նչ էր այս աւազակն որ իր բոլոր ուշադրութիւնն
 երկիրդածութեամբ կոյսի մ'առջև երկրպագութիւն ընելու
 տուած , այն կոյսը հսկած , մեծցուցած , պահած , աղնուա-
 ցուցած և՛ ինքը պիղծ մ'ըլլալովը հանդերձ՝ սրբութեան
 ծածկոյթի մը մէջ գրած էր : Ի՞նչ էր այս կոյսնոցն որ այն-
 քան մեծարած էր այն անմեղը՝ առանց ամենափոքր արատ մը
 ձգելու վրան : Ի՞նչ էր Գօղէթին դաստիարակութիւնը տուող
 այս ծան Վալժանը : Ո՞վ և ի՞նչ էր այս խաւարադէմ կեր-
 պարանն որու միակ հոգատարութիւնն եղած էր աստղի մը
 ծագումը պահպանել ամեն տեսակ մթութենէ և ամեն տեսակ
 ամպէ :

Հոս էր ծան Վալժանին դադանիքը՝ հոս էր նաև Աստու-
 ծոյ դադանիքը :

Մարիուս կընկրկէր այս կրկին դադանիքին առջև : Մին կեր-
 պիւ իւրիք միւսին նկատմամբ կը հանդարտէր զան : Այս դէպ-
 քին մէջ ծան Վալժանին պէս Աստուած ալ կերեար : Աս-
 տուած իր գործիններն ունի : Ուզած գործին կը գործածէ :
 Համարատու չէ մարդուս առջև : Գիտե՞նք թէ Աստուած ի՞նչ
 կերպով կը գործէ : Ծան Վալժան Գօղէթը կազմելու համար
 աշխատած էր : Փոքր ինչ կազմեր էր այս հոգին : Անուրա-
 նալի էր այս : Ի՛, ետքը : Գործաւորը սոսկալի էր , բայց
 գործը սքանչելի : Աստուած իր հրաշքներն ուզած կերպովը
 կարտադրէ : Շինած էր այն զմայլելի Գօղէթը , և շինելու
 համար ծան Վալժանը գործածէր էր : Իր սիրտն ուզէր էր
 այս տարօրինակ գործակիցն ընտրել : Կրնանք պատճառը հար-
 ցունել իրեն : Մի՞թէ առաջին անգամն է աղբնոցին վարդը
 ստեղծելու աշխատող դարնան օդնելը :

Մարիուս ինքն իրեն այս պատասխանները կուտար , և կը
 հաստատէր իւրովի թէ լաւ էին անոնք : Մեր այս նշանա-
 կած ամեն կէտերուն նկատմամբ չհամարձակած էր հարցուն-
 քործելու ծան Վալժանը , և ոչ ալ ինքն իրեն խոստովա-
 նած էր թէ համարձակութիւն չունի : Մարիուս կը պաշտէր

Գօղէթը , շքեղապէս անարատ էր Գօղէթ : Այսքանը կը բա-
 լէր իրեն : Մարիուս ինչ լուսաւորութեան հարկաւորութիւն
 ունէր : Գօղէթ լոյս մ'էր : Լոյսը լուսաւորութեան պէտք ու-
 նի : Մարիուս ամեն բան ունէր , ուրիշ ի՞նչ կրնար փափաքիլ-
 ծան Վալժանին անձնական գործերն իրեն չէին վերաբե-
 րէր : Մարիուս այս մարդուն աղետաւոր շուքին վրայ ծուռե-
 լով թշուառին սա հանգիստաւոր խօսքին կը փաթթուէր . Գօ-
 ղէթին հէտը ամենափոքր աղբախանութեան շանի : Ասիկա որս արդէ ա-
 թաղ ածոր էութեան անկէնալը չբխէի :

Ծան Վալժան անցորդ մ'էր : Ինքն էր ըսողը թէ անցորդ
 մ'է : Ուրեմն ահա կանցնէր : Ո՞վ կուզէր թող ըլլար , իր
 պաշտօնը լնցած էր : Այսուհետև Գօղէթին քով նախանա-
 մութեան պաշտօնը կատարելու համար Մարիուս կար : Գօ-
 ղէթ եկած էր երկնից մէջ վերստին գտնելու իր նմանը ,
 սիրահարը , էրիկը , երկնային արուն : Գօղէթ՝ թեւաւոր և
 այլակերպեալ՝ թռչելով իր ետեւը դետինը դատարկ և սոս-
 կալի կը թողուր իր պատենիկը (chrysalide) , ծան Վալժանը :

Բայց ի՞նչ որ ըլլար իր դադափարներուն շրջանը , Մարի-
 ուս միշտ սարսափ մը կզգար ծան Վալժանի նկատմամբ :
 Սարսափ նուիրական թերևս , վասն զի՝ ինչպէս ըսինք պահ
 մ'առաջ՝ կզգար թէ աստուածային բան մ'ունէր այս մար-
 դը : Բայց ինչ որ ալ ընէր ծան Վալժան , որքան ալ մեղ-
 մարար պարագաներ ունենար ան , հարկ էր միշտ հաւանիլ
 թէ վաղեմի թիապարտ մ'է ան , այսինքն այն էակն որ ըն-
 կերային ելարանին վրայ տեղ անգամ չունի , յետին աս-
 տիճանին ստորեւ գտնուելով : Մարդերուն յետինէն ետք
 վաղեմի թիապարտը կուգայ : Վաղեմի թիապարտը թերևս
 կրնայ ըսուիլ թէ ալ կենդանի մարդերու նմանը չէ : Օրէն-
 քը զրկած էր զան այն ամեն մարդութենէ որմէ կրնայ զըր-
 կուիլ մարդ մը : Մարիուս՝ թէև հանրիշխանական՝ բայց
 պատժական խնդիրներու նկատմամբ տակաւին անողորմելի
 դրութեան կողմնակից էր , և օրէնքին բոլոր դադափարներն
 ինքն ալ ունէր այն մարդուն վրայ զոր օրէնքը կը դատա-

պարտէ : Պէտք է ըսել թէ Մարիուս տակաւին ամեն յառաջդիմութիւններն ըրած չէր : Տակաւին չհասած էր այն աստիճանն ուր պիտի կրնար որոշել թէ մարդուս զրածն ինչ է և Աստուծոյ զրածն ինչ է : Ամենեւին քննած և կշռած չէր այն իրաւունքը զոր մարդս կառնու անդառնալիին և անդարմանելիին նկատմամբ հրամայելու : Չէր զայրանար ընկերայն չբխարձանքիս խօսքին վրայ : Բնական բան մը կերեար իրեն դրական օրէնքին հակառակ եղած ինչ ինչ գործերուն մշտնջենական պատիժներով պատուհասիլը , և ընկերային դեհենաս պարտութիւնը կրնգունէր իբր քաղաքակրթութեան միջոց մը : Տակաւին այս էր Մարիուսի յառաջդիմական վիճակը , թէև ետքէն անհրաժեշտաբար պիտի յառաջդիմէր տակաւին , քանի որ իր բնութիւնը լաւ և էապէս թագուն յառաջդիմութեամբ կազմուած էր բոլորովին :

Մարիուսի այս դադափարներու շրջանին մէջ Ժան Վալթան տէև և զգուելի կերեար անոր : Ժան Վալթան գեհենասպարտ մ'էր : Վաղեմի թիապարտ մ'էր : Այս վաղեմի թիապարտ խօսքը դատաստանի օրուան փողին մէկ ձայնին նման խօսք մ'էր Մարիուսին համար , և Ժան Վալթանն երկար ատեն գիտեւ լէն ետք իր վերջին շարժումն եղած էր զլուսը դարձունելով ըսել . Ե՛տ դնա :

Մարիուս թէև այնքան հարցութեամբ ըրած էր Ժան Վալթանն որ սա խոսքովս քանի որ ըսած էր , սակայն պէտք է գիտել , նաև կրկնել թէ Մարիուս երկու կամ երեք վրձնական հարցումներ ըրած չէր անոր : Իրաւ է որ յիշած էր այս հարցումները , բայց վախցած էր անոնցմէ : Հասկա Ժանտրէթին հիւղը . հասկա պատնէշը . հասկա Ժալէրը : Ո՛վ գիտէ թէ մինչև ո՛ւր պիտի երթային Ժան Վալթանին յայտնելը գաղտնիքները : Ժան Վալթան ընկրկող մարդ մը չէր երեար , և Մարիուս զան մղելէն ետք թերևս փափաքէր չթողուլ որ աւելի առաջ երթայ : Վան այնպիսի յետին կարծիքներ որոնց նկատմամբ մարդս հարցում մ'ընէլէն ետք ականջները կը խցէ պատասխանը չլսելու համար . միթէ ամենուս

ալ պատահած չէ այս բանը : Մարդս այս վատութիւնները կունենայ մանաւանդ սիրուհիի մը սիրովը համակուած ժամանակ : Խոհեմութիւն չէ չափազանց հարցութեամբ աղետալի կացութիւնները , երբ մանաւանդ բուն մեր կեանքին անլուծելի կողմն աղետապէս խառնուած է այն կացութեանց հետ : Ժան Վալթանին յուսահատական բացատրութիւններէն կրնար զարհուրելի լոյս մ'եղնել , և թերևս ո՛վ գիտէ՝ այս սոսկալի լոյսը կրնար մինչև Գողէթին վրայ ժայթքիլ : Ո՛վ գիտէ , թերևս այս լոյսէն դժոխային նշոյլ մը պիտի մնար այս հրեշտակին ճակատին վրայ : Վայծակէ մը յայտող փայլալի բեկորն ալ կայծակ մ'է : Ճակատադրին մէջ կան այնպիսի համերաշխութիւններ , ուր դունաւորող ցոլումներու տխուր օրէնքովն անմեղութիւնն անդամ ոճիրին դրոշմը կը կրէ : Ամենէն անարատ գէմքերը կրնան ընդ միշտ պահել սոսկալի մերձաւորութեան մը ցոլումը : Յիրաւի կամ յանիրաւի Մարիուս վախցած էր : Արդէն շատ էր իմացածը : Ա՛լ կաշխատէր լսածները մոռնալ քանի թէ աւելի տեղեկութիւններ առնուլ : Գողէթը գիրկն առած կը տանէր մոլորագին՝ Ժան Վալթանը չտեսնելու համար աչերը դոցելով :

Այս մարդը խաւարին , կենդանի և սարսափելի խաւարին վերաբերող մարդ մ'էր : Ինչպէս կարելի էր անոր յատակը փնտռելու համարձակիլ : Մթութիւնը հարցութեամբ զարհուրանք մ'է : Ո՛վ գիտէ թէ ինչ պիտի պատասխանէ այն : Արշալոյսը կրնար մշտնջենապէս սևիլ այս խաւարէն :

Մարիուս իր մտքին այս կացութեան մէջ կսկծալի տատամսութիւն մ'ունէր խորհելով թէ այս մարդն այսուհետեւ քիչ կամ շատ պիտի մերձենար Գողէթին : Հիմա զրեթէ կը զըղջար չըրած ըլլալուն այն ահարկու հարցումներն որոնց առջև ընկրկած էր և որոնցմէ կրնար անողոքելի և վերջնական որոշում մ'եղնել : Շատ բարի , շատ քաղցր , աւելի ճիշդը խօսելով , շատ տկար կը համարէր ինք գինքը : Այս տկարութեան մղուելով անխոհեմ զիջում մ'ըրած էր : Չկրնալով գիմանալ արդահատանք զգացած էր : Սխալած էր : Պէտք

էր բայց ՚ի բայց և պարզապէս մերժել ժան Վալթանը : Ժան Վալթան Մարիուսի տունին հրդեհիլ սկսած մէկ մասն էր . Մարիուս կը պարտաւորէր կրակին տալ զայն և իր տունն ազատ պահել այս մարդէն : Ինքն իրեն դէմ կը նեղանար , կը բարկանար այն մորմոքներու յորձանքին յանկարծականութեանը դէմ որ զինքը խլցուցած , կուրած և մղած էր : Ինքն իրմէն դժգոհ էր :

Ինչ ընէր հիմա : Ժան Վալթանին այցելութիւնները սատարիկ անախորժ էին իրեն : Այս մարդն ինչ բան ունէր իր տունը . ինչ ընէր զան : Հոս չէր ուզեր խորհիլ , չէր ուզեր փորել , չէր ուզեր խորունկն երթալ , չէր ուզեր ինք զինքը խորաչափել : Խոստացած էր , մղուած էր խոստանալու : Ժան Վալթան իր խոստումն ունէր . մարդ պարտաւոր է կատարելու իր նաև վաղեմի թիպարտի մը , նա մանաւանդ վաղեմի թիպարտի մը տուած խոստումը : Սակայն Մարիուսին առաջին պարտքն էր առ Գօղէթ : Վերջապէս կը զայրացներ զինքը վանողական զօրութիւն մ'որ ամեն բանի կը յաղթէր :

Մարիուս այս ամեն դաղափարները խառնաշփոթ կերպով մ'իւր մտքին մէջ կը շրջէր , մէկէն միւսին անցնելով և ամենէն յուզուելով : Այս պատճառաւ սաստկապէս կը վրդովուէր : Գիւրին չեղաւ Գօղէթէն պահել իր այս վրդովումը , բայց սէրը տաղանդ մ'է , և Մարիուս յաջողեցաւ պահել իր վրդովումը :

Սակայն՝ առանց աներեւոյթ նպատակի մը՝ հարցումներ ըրաւ Գօղէթին որ անարատ էր՝ սպիտակ աղաւնիի մը պէս , և որու միտքէն բնաւ բան մը չէր անցներ : Իր մանկութեանն և պատանութեանը վրայ հարցովորձեր ըրաւ Գօղէթին և համոզուեցաւ թէ մարդու մ'որքան կարելի է բարեսիրաբար , հայրաբար և յարգանքով արուիլ , այնքան վարուած էր Գօղէթին հետ այս վաղեմի եղբունադործը : Մարիուսին ամեն ընդհանրած և ենթադրածները ստոյգ էին : Այն աղետալի եղիձը (Ժան Վալթան) սիրած և պաշտպանած էր այս շուշանը (Գօղէթ) :

ԳԻՐՔ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՎԵՐՋԱԼՈՒՍԱԿԱՆ ՆՈՒՍՁՈՒՄ

ՔԱՌԻՐ ԵՌԱՋԻՅ

ՎԱՐԻ ՍԵՆՆԱԿԸ

ՀԵՏԵՒԵԱԼ օրը՝ զիշերուան մօտ՝ Ժան Վալթան ժիլնօրմանի տունին կառնադուռը կը զարնէր : Պասդ եկաւ և ընդունեց զան : Պասդ ճիշդ նոյն պահուն զաւիթն էր , և կարծես թէ հրամաններ ընդունած էր : Երբեմն կը պատահէր որ տէր մը ծառայի մը կըսէ . Դիտէ՛ այս պարոնը երբ դայ : Պասդ՝ առանց սպասելու որ Ժան Վալթան իրեն դայ՝ ըսաւ .

— Պարոն Պարոնը հրամայեց ինձ հարցունել ձեզ թէ կը փափաքե՞ք վեր ելնել կամ վարը մնալ :

— Վար մնալ , պատասխանեց Ժան Վալթան :

Պասդ բոլորովին յարգական կերպով մը վարի սրահին դուռը բանալէն ետք , ըսաւ .

— Երթամ իմաց տամ տիկնոջ :

Ժան Վալթանին մտած տեղը դետնաշէն , զմբեթաւոր և խոնաւ , ՚ի պահանջել հարկի իբր մառան դորձածուող , փողոցին վրայ նայող սրահ մ'էր կարմիր աղիւսներով յատակուած . երկաթէ վանդակով պատուհան մ'ունէր միայն ուսկէքիչ մը լոյս կառնէր :

Այս սենեակը չէր այն սենեակներու կարգէն զոր աւելը և զայլազուխը կը յոգնեցնեն : Փռնին հանդարտ էր հոն : Սարդերը հալածելու հոգ չէր տարուած : Պատուհանին ապակիներուն մէկին վրայ աղւոր , լայնապէս տարածուած , սեփ սև , նա մանաւանդ մեծած ճանճերով զարդարուն ուս

տայն մը կերևար զեղապանծօրէն : Սրահը փոքր և ցած էր :
 Կահեբն էին անկիւն մը դեղուած շատ մը դատարկ շիշեր :
 Դեղին ներկով ներկուած էին պատերն որոնց ծեփերը կը
 թափէին : Ներսի կողմը սեռով ներկուած փայտէ չմինէա մը
 կար նեղ քիւով : Աջը կրակ կար , ուսկէ կը հասկցուէր թէ
 վստահ էին ծան Վալթանին պատասխանին նկատմամբ որ էր
 Պար Տալ :

Չմինէային երկու կողմն երկու թիկնաթող դրուած էր :
 Թիկնաթողներուն մէջ տեղը՝ իբր օթոց՝ անկողնի հին և թեւ
 լերն երևալու չափ մաշուած ծածկոց մը փռեր էին :

Սենեակը միայն չմինէային կրակով և պատուհանին աղօտ
 լոյսովը կը լուսաւորուէր :

Ժան Վալթան յոգնած էր : Քանի մ'օրէ 'ի վեր ոչ կե-
 րակուր կուտէր , ոչ ալ կը քնանար : Թիկնաթողին մէկին
 վրայ գրեթէ իյնալու պէս նստաւ :

Պասզ նորէն եկաւ , և չմինէային վրայ վառուած մոմ մը
 փնտրելով գնաց : Ժան Վալթան գլուխը ծռած և կզակը կուրծ-
 քին վրայ դրած ըլլալով ոչ Պասզն և ոչ Ջրազը նշմարեց :
 Յանկարծ կանկ առաւ կարծես ցատկելով :

Գօղէթ ետէն էր :

Ժան Վալթան չտեսած , բայց զգացած էր անոր մանեղը :

Ժան Վալթան ետեւը դարձաւ : Գօղէթին նայեցաւ հոգե-
 պիշ : Պաշտելի զեղութեամբ մը զեղեցիկ էր ան : Բայց ծան
 Վալթանին խորին նայուածքով մը նայածն էր չէ թէ անոր
 զեղեցիկութիւնը , այլ հոգին :

— Հայր իմ , հայր , դուք Գօղէթ , զիտէի որ տարօրի-
 նակ սովորութիւններ ունիս , բայց ասի երբէք չէի յուսար
 քեզմէ : Աւսկէ՞ դատար այդ դազափարը : Մարիուս կըսէ թէ
 դու կուզես որ հոս ընդունիմ քեզի :

— Այո՛ , ես ուզեցի :

— Կը կարծէի թէ այդպէս պիտի պատասխանես : Լաւ ,
 բայց զիտնաս որ կոխ պիտի ընեմ հետք : Սիփնք նախ սկիզ-
 քէն : Համբուրէ՛ զիս , հայր :

Եւ այտն երկնցուց :

Ժան Վալթան անշարժ կեցաւ :

— Չես թնտար , ըսաւ Գօղէթ : Յանցաւոր դիրք մ'է այդ ,
 զիտնաս : Բայց հոգ չէ , կը ներեմ : Միւս երեսդ դարձնէր ,
 ըսաւ Յիսուս — Քրիստոս : Ահա միւս երեսս :

Եւ միւս այտն երկնցուց :

Ժան Վալթան չարժեցաւ : Կարծես թէ ոտները քարայա-
 տակին մէջ բեկոռուած էին :

— Կը նայիմ որ կատակի սահմանէն կանցնիս , ըսաւ Գօ-
 ղէթ : Ի՞նչ ըրի քեզ , կը յայտնեմ թէ սրդողած եմ քեզի
 դէմ : Կը պարտաւորիս հաշտուիլ հետս : Մեր հետը պիտի
 ճաշես :

— Ճաշեցի :

— Իրաւ չէ : Պ. Թիլնօրմանին պիտի ըսեմ որ յանդիմա-
 նութիւն տայ քեզի : Մեծ — հայրերուն պաշտօնն է հայրերը
 յանդիմանել : Տէ՛ նայիմ , ելեր հետս եկուր , սրահն ել-
 նենք : Հիմա , անմիջապէս :

— Անկարելի է :

Հոս Գօղէթ փոքր ինչ յաղթուեցաւ : Հրամայելէ դադրե-
 լով սկսաւ հարցումներ ընել :

— Բայց ի՞նչ պատճառաւ : Եւ զիս տեսնելու համար տան
 ամենէն ազեղ սենեակը կը նստես : Սոսկալի սենեակ մ'է այս :

— Արդէն զիտես որ... :

Ժան Վալթան նորէն կրկնեց .

— Արդէն զիտէք , տիկին , որ տարօրինակ եմ : Այլան-
 դակ բաներ խորհելու սովորութիւն ունիմ :

Գօղէթ իր պզտի ձեռները մէկ մէկու զարկաւ :

— Տիկին... զիտէք : Ա՛ռ ուրիշ նոր բան մ'ալ : Ի՞նչ
 կը նշանակեն ատոնք , հայր :

Ժան Վալթան Գօղէթին նայեցաւ այն սրտաճմլիկ ժպիտով
 որու կը դիմէր երբեմնակի :

— Աւզեցիք տիկին ըլլալ . հիմա եղաք :

— Բայց ոչ քեզի համար, հայր :

— Ա՛լ հայր մի կոչէք զիս :

— Ինչո՞ւ համար :

— Պարոն ժան կոչեցէք զիս : Միայն ժան, եթէ կուզէք :

— Ա՛լ հայր չէք : Ա՛լ Գօղէթ չեմ : Պարոն ժան : Ի՞նչ ըսել կուզես : Բայց ատոնք յեղափոխութիւններ են : Ի՞նչ անջաւ, ի՞նչ եղաւ : Երեսն հայէ քիչ մը : Այս չբաւեր, և ահա չես ուզեր մեր հետը բնակիլ, և ահա կը մերժես իմ սենեակս : Ի՞նչ ըրի քեզի : Ուրեմն բան մ'եղած է անշուշտ :

— Բան մը չկայ :

— Ուրե՞մն :

— Ամեն բան սովորականին պէս է :

— Ինչո՞ւ անուն կը փոխես :

— Գուք ալ արդէն անուննիդ փոխեցիր :

Ժան Ալաթան մի և նոյն ժպիտով դարձեալ ժպտելով,
շարայարեց :

— Գանի որ տիկին Բօնմէրսի էք, ես ալ կրնամ Պ. ժան
ըլլալ :

— Այդ խօսքերէդ բան մը չեմ հասկնար : Ի՞նչքի մտքի
դէմ բաներ են ատոնք : Էրիկէս հրաման պիտի առնեմ որ
Պ. ժան ըլլաս : Այլ յուսամ որ չպիտի հաւանի : Շատ կը
ցաւցնես սիրտս : Այլանդակ խորհուրդներ ունիս եղեր, լաւ,
բայց պէտք չէ վշտացնել պղտիկ Գօղէթդ : Աղէկ բան չէ
ատի : Չարասիրտ ըլլալու իրաւունք չունիս, դու որ բարե-
սիրտ ես :

Ժան Ալաթան չդատասխանեց :

Գօղէթ ժան Ալաթանին երկու ձեռները բռնեց ուժգնակի
և անդիմադրելի շարժումով մը դէպ իր երեսը վերցունելով
կըսկին տակը վզին դպցուց և ճնշեց. կաթոյն սիրոյ բոլուն
շարժում մ'է այս :

— Ո՛հ, բարեսիրտ եղիր, ըսաւ Գօղէթ :

Ապա շարունակեց :

— Բարեսիրտ ըլլալն ինծի համար կը նշանակէ. Սիրուն
ըլլալ, դալ հոս բնակիլ ուր թուռններ կան Բլիւմէ փողո-
ցին թուռններուն պէս, մեզի հետ ապրիլ, թողուլ Օմ-Ար-
մէ փողոցին այն պղտիկ ծակը, մեզի հանելուկի պէս խօսքեր
չըսել և դուշակիլ չտալ, ամեն մարդու պէս ըլլալ, մեր
հետը ճաշել, մեր հետը նախաճաշել, հայրս ըլլալ :

Ժան Ալաթան ձեռները քաշելով ըսաւ .

— Ա՛լ հայրի հարկաւորութիւն չունիք. էրիկ մ'ունիք ա՛լ :
Գօղէթ բարկացաւ :

— Ա՛լ հայրի հարկաւորութիւն չունիմ : Քրիստոս որ խելքս
միտքս չհասնիր այդ խօսքերուն : Յիրաւի չլիտեմ թէ ինչ ը-
սել կուզես :

— Եթէ Թուէն ներկայ ըլլար, կրկնեց ժան Ալաթան
խօսքն անցնող պատգամներ փնտռողի և ամեն ոստերու փաթ-
թուղի մը պէս, ամենէն առաջ պիտի հաւանէր ինծի հետ
թէ ստուգիլ միշտ ինծի յատուկ կերպեր ունեցած եմ : Նոր
բան մը չկայ բնաւ : Միշտ սիրած եմ իմ մթին խորշս :

— Բայց ցուրտ է հոս : Լոյս չկայ : Գարշիլի բան մ'է
Պ. ժան ըլլալ ուզելը : Չեմ ուզեր որ հետս դուք ըսելով
խօսիք :

— Քիչ մ'առաջ երբ հոս կուգայի, պատասխանեց ժան
Ալաթան, Սէն-Լուի փողոցն եպենադործի մը քով կահ մը
տեսայ : Եթէ աղւոր կին մ'ըլլայի, ինծի կառնէի այն կահը :
Շատ աղւոր զարդարան մ'էր, արդի տեսակէն՝ այսինքն այն
տեսակէն զոր դուք կարծեմ թէ վարդէ փայտ կանուանէք :
Կճով դրուաղուն, բաւական մեծակալ հայելի մ'էր : Գլորոց-
ներ ունէր : Աղւոր բան մ'էր :

— Ի՛հ, իրաւ որ չար ես եղեր, պատասխանեց Գօղէթ :

Եւ ամենասիրուն ձեռով մ'ախրաները սեղմելով և շուրթերը
մեկուսելով ժան Ալաթանին դէմ փչեց : Կատուէ մ'օրինակ
սառնող շնորհք մ'էր այն :

— Սաստիկ բարկացած եմ, կրկնեց Գօղէթ : Երեկուանէ

ի վեր ամենքնիդ ալ կը կատրեցնէք զիս : Հառ զայրացած եմ : Չեմ հասկնար անցած դացած բաները : Մարիուսին դէմ չեմ պաշտպաներ զիս , Մարիուս քեզի դէմ չպաշտպաներ զիս . մինակ մնացեր եմ : Կոկիկ սենեակ մը կը պատրաստեմ : Եթէ կարենայի Աստուածն ալ տեղաւորել անոր մէջ , պիտի տեղաւորէի : Բայց սենեակս կը մերժուի : Վարձակալս սնանկի ընթացք կը բռնէ հետս : Կիդօլէթին կապսպրեմ որ լաւ ճաշ մը պատրաստէ : Չեր ճաշին հարկաւորութիւն չունին , տիկին : Եւ հայրս ֆօշլովան ալ կուզէ որ Պ. Ժան կոչեմ զինքը , որ ընդունիմ զինքը հին , անշնորհ և միլլոտած մառանի մը մէջ ուր պատերը մօրուս ունին , և ուր բիւրեղեայ դարդերու տեղ զինիի դատարկ շիշեր և վարդաղորի տեղ սարդի ոստայններ կան : Տարօրինակ մարդ մ'ես , զիտեմ , քու սովորութիւնդ է այդ , բայց պէտք է ժամանակ մը մէկ դիթողուլ այդ սովորութիւնները կարդուող մարդկանց նկատմամբ : Պէտք չէր որ նորէն անմիջապէս սկսէիք տարօրինակ ըլլալ : Ըսել է թէ շատ գոհ պիտի ըլլաս քու Օմ-Արմէյի դարձելի փողոցէն , ուր սակայն յուսահատեցայ ես : Ինչ ունիս ինծի դէմ : Հառ ցաւ կուտաս ինձ , հասկցմբ :

Եւ՝ յանկարծ կատակի ձեւը թողլով՝ Ժան Վալժանին նայեցաւ ակնայեռ , և շարայարեց .

— Ուրեմն նեղացեր ես ինծի դէմ՝ երջանիկ ըլլալու համար : Պարզամտութիւնը յանդէտս շատ առաջ կը թափանցէ երբեմն : Այս հարցումը Գօզէթին համար պարզ այլ Ժան Վալժանին համար խորունկ էր : Գօզէթ կեղեքել կուզէր , բայց կը պատառէր :

Ժան Վալժան տժգունեցաւ : Պահ մ'անպատասխան մնաց . ապա անմիկնելի ձայնով մ'ե ինքն իրեն խօսելով , մրմնջեց .

— Իր երանութիւնը կենացս նպատակն էր : Հիմակ Աստուած կրնայ ստորագրել եւթս : Գօզէթ , դու երջանիկ ես , ուրեմն պաշտօնս լրացաւ ար :

— Ա՛հ , դու ըսիր ինձ , զոչեց Գօզէթ :

Եւ Ժան Վալժանին մղին փարեցաւ : Ժան Վալժան անհնարին արիւմով մը համակուած՝ սրտին փրայ սեղմելով , մտորողին համբուրեց Գօզէթը : Գրեթէ անոր վերստին տէրն ըլլալ կարծեց :

— Հնորհակալութիւն , հայր , ըսաւ Գօզէթ :

Քիչ մ'ես , և ահա աւելնը կսկծալի պիտի ըլլար Ժան Վալժանին համար : Կամայ մը քաշուեցաւ Գօզէթին զիրկէն և դիտարկն առաւ :

— Ի՛նչ է այդ , հարցուց Գօզէթ :

Ժան Վալժան պատասխանեց .

— Երբ յաժնուիմ ձեզմէ , տիկին , վասն զի ձեզի կսպասեն : Եւ դուրին շեմէն շարայարեց .

— Դու ըսի ձեզի : Ըսէք ձեզ կողակցին թէ ուրիշ անգամ մ'ալ չպիտի պատահի ինձ այս բանը : Ներեցէք :

Ժան Վալժան դուրս ելաւ , Գօզէթը շուարեցնելով իր այս կիճգալի մնաց բարեկով :

ՎԼՈՐԲ Բ.

ԴԵՊ ԵՏԵՆՆ ԸՌՆՈՐԵԾ ՈՐԻՇ ԲԱՅԼԵՐ

ՀԵՏԵՆՆԱՆ օրը , մի և նոյն ժամուն Ժան Վալժան եկաւ :

Գօզէթ հարցումներ չըբաւ , ալ չգրամացաւ , ալ չսթուաց թէ կը մսի , սրահին խօսքը չըբաւ , զգուշացաւ թէ հայր և թէ Պ. Ժան ըսելէ : Թող տուաւ որ դուք ըսուի իրեն : Թող տուաւ որ տիկին կոչուի : Միայն թէ ուրախութեան նուազում մը կերեալ իր վրայ : Թերեւս արմէր , եթէ արմուռ թիւնը հնարին ըլլար իրեն :

Հաւանական է թէ Գօզէթ Մարիուսին հետ խօսակցութիւն մ'ունեցած էր , այն խօսակցութիւններուն մին . որոնց մէջ քիբուած մարդը կըսէ ինչ որ կը կամի , բան մը չըպատրեր

և դո՛ւ կընէ սիրուած կինը : Սիրահարներուն հետաքրքրու-
թիւնն իրենց սէրէն անդին շատ հեռի չերթար :

Վարի սրահը քիչ մը շտկուած էր : Պատը գինիի շինար-
է և նիզօլէթն ալ սարդի ոստայնները վերցուցած էր :

Ամեն հետեւեալ օրերը մի և նոյն ժամուն ժան Վալժան
եկաւ : Մարիուսին խօսքերը տարբեր նշանակութեամբ հաս-
կնալու կարողութիւնն չունենալով ճիշդ նշանակութեամբը
հասկցաւ և ամեն օր եկաւ : Մարիուս կարգադրութիւն մ'ըրաւ
որով բացակայ կը գտնուէր ժան Վալժանին եկած միջոցին :
Ծան ապաստարները սովորեցան Պ. Ֆօշլըվանին այս նոր ըն-
թացքին : Թուսէն օգնեց այս մասին , Պալմը 'ի քէ անդէս
անկէ և , ըսելով : Մեծ - Հայրը սա վճիռը տուաւ . Այլանդակ
մ'է նա : Եւ ալ հոգ չըրաւ : Մանաւանդ թէ իննսուն տա-
րեկան հասակի մէջ մտերմութիւնն անկարելի է . ամեն ինչ
աւելորդ բեռ մ'է . նորեկ մը նեղութիւն մ'է : Նորանոր սո-
վորութիւններու համար ալ տեղ չկայ . ամեն տեղ բռնուած
է : Պ. Ժիլնօրմանին ուզածն ալ այս էր , այսինքն չափս-
նուիլ Պ. Ֆօշլըվանին , Պ. Թրանշլըվանին հետ : Ասանկ
այլանդակներ շատ կան , վրայ բերաւ ծերունին : Ամեն տե-
սակ այլանդակութիւններ կընեն առանց պատճառ մ'ունենա-
լու : Տը Գանսարը մաքրիզն աւելի գէշ էր : Պալատ մը ծա-
խու առաւ վերնայարկը բնակիլու համար : Տնորական արտա-
քին կերպեր զոր երբեմն կունենան մարդիկ :

Ոչ ոք ընդհանարեց ժան Վալժանին այս արտաքին կերպե-
րուն աղետալի ներքեւ : Մանաւանդ թէ ո՛վ պիտի կրնար
դուշակել այսպիսի բան մը : Ինտիայի մէջ ասանկ ճահիճ-
ներ կան , որոնց ջուրը հով չեղած ժամանակ տարօրինակ
տոնկներէ և սարսուռի կերեայ , և կը յուզուի ուր որ կը
դարձաւորէր հանդարտ ըլլալ : Մարդիկ մակերեւոյթին վրայ
կը նային այս երուսնեքն որոնց պատճառը չգիտեն . չեն նըշ-
մարեր հիշրան որ այն ճահիճներուն յատակը կը տարուբերի-
նայ . Ըստ մարդիկ այսպէս գաղտնի հրէշ մ'ունենին , ախր մը

զոր կը սնեն , վիշապ մ'որմէ կը կրծուին , յուսահատութիւն
մ'որ անոնց խաւարին մէջ կը բնակի : Այսինչ մարդն ու-
րիշ մարդերուն կը նմանի , կերթայ , կուգայ , Զգիտենք թէ
հազարաւոր ակոսներ ունեցող հացկատակ վիշապ մը կը բնակի
այն թշուառին սրտին մէջ և կը մոռցունէ զան : Զգիտենք
թէ վիճ մ'է այն մարդը : Մնայուն է բայց խորունկ : Ժա-
մանակ առ ժամանակ վճին մակերեւոյթին վրայ պղտորութիւն
մը կըլլայ որու պատճառը չենք հասկնար : Խառն գաւոր խոր-
շմ մը կը ծալուի , ապա կանքսնութանայ , ետքը նորէն
կերեայ . օգի պղպշակ մը վեր կեննէ և կը պայթի : Ար կար-
ծենք թէ պղտիկ բան մ'է այս , բայց սոսկալի բան մ'է :
Անծանօթ դաղանին շունչն է այն :

Տեսակ մը տարօրինակ սովորութիւններ , օրինակի աղաղաւ
դալ այն ժամուն ուր միւսները կը մեկնին , անհատիկ միշ-
դեռ ուրիշները կերեան 'ի տես , ամեն պարագաներու մէջ
պահել ինչ որ կրնայ պատկոյն վերաբերուն անուանիլ , ա-
ռանձնական ծառուղին փնտռել , ամայի փողոցը վեր դասել ,
խօսակցութիւններու չխառնուիլ բնաւ , բազմութիւններէն
և հանդէսներէն զոտշանալ , բարեկեաց երեւալ և աղքատ-
րէն ապրիլ , շատ հարուստ ըլլալ և իր բանալին զրպանը ,
ճրագն ալ դռնապանին սենեակն ունենալ , պղտիկ դուռէն
մտնել , դաղաճի սանդուղէն ելնել , այս ամեն անշան այլան-
դակութիւնները , խորշոմները , օգի պղպշակները , մակերեւոյ-
թին վրայ փախտական ծալքերը , շատ անգամ զարհուրելի
յատակէ մը կարտադրին :

Հարաթներ անցան այսպէս : Սակաւ առ սակաւ Գօշէթ
նոր կեանքով մը սկսաւ ապրիլ . ամուսնութենէ հետեւ յա-
րաբերութիւնները , այցելութիւնները , տան հոգը , զուար-
ճութիւնները մեծ գործեր են : Գօշէթին զբօսումները
մեծ ծախքի կարօտ չէին . այս զբօսումները մէկ բանէ կը
բաղկանային , որ էր Մարիուսին հետ ըլլալ : Անոր հետ
դուրս ելնել , անոր հետ մնալ , այս էր ահա իր կեանքին մեծ

գաղափար : Թե՛ ի թե՛ դուրս ելնելը , արեւին , փողոցը յայտնապէս , առանց պահուելու : ամեն մարդու առջեւ , երկուքնին միասին և առանձին ըլլալով քայլելն անոնց համար ամենաշոգ և անհարմարն էր : Գոգէթ դժուարութիւն մը ունեցաւ . Թուսէն չկրցաւ նիղօղէթին հետ հանդատութիւն դնել , ըստ որում երկու պատու աղջիկներու կցումն անհնարին է , և ելաւ գնաց տունէն : Մեծ - հայրը քաջողջապէս կապէր . Մարիուս հոն հոս քանի մը դատ կը վարէր . Ժիլնորման մօրմարդըրը նոր ընտանիքին քով կապէր այն կողմնական կեանքով որ կը բաւէր իրեն : Ժան Ալլաւան ամեն օր կուգար :

Ժան Ալլաւան Գոգէթը գողցելէ դադարելով , և անոր գոքը սեւելով , տիկին ըսելով , ինքզինքն ալ Պ . Ժան ընելով տարբեր մարդ մը կը ըլլար . Գոգէթին առջեւ : Գոգէթն իրմէ դատելու մասին ինքնին ըրած փորձերը կը յաջողէին : Գոգէթին զտարթութիւնն ևս քան զնա կաւելնար , և խանդաղատանքը հետ զհետէ կը նուազէր : Սակայն առաջնուն պէս շատ կը սիրէր Ժան Ալլաւանը , և սա կողմը իր սիրութիւնը : Օր մը Գոգէթ յանկարծ ըսաւ անոր . Հայրս էիր , ալ հայրս չես : Տօրեղբայրս էիր , ալ Տօրեղբայրս չես . Պ . Քաշլովան էիր , հիմա Պ . Ժան ես : Ո՛վ ես ուրեմն : Ես չեմ սիրեր այդ բաները : Եթէ չդիտնայի թէ իմա քարի ես , պիտի վախճայի քեզմէ :

Ժան Ալլաւան միշտ Օմ-Արմէ փողոցը կը բնակէր , վաճառի ղի շէր կրնար որոշել Գոգէթին բնակած թաղէն հեռանալ :

Աւջի ատենները Գոգէթին քով քանի մը ըտպէ կը կենար միայն , ապա կը մեկնէր :

Կամայ կամայ սոցորեցաւ նուազ կարճատեւ ընելու իր այնցեւութիւնները : Ժան Ալլաւան երկնաւ սկողն օրերուն թոյլտուութիւնը կարծես բարեպատեհ առիթ մը կը սեպէր , ուստի սկսաւ աւելի կանուխ գալ և աւելի ուշ երթալ :

Օր մը Գոգէթ անմտադրութեամբ հայր իմ , ըսաւ անոր :

Ուրախութեան փայլիկ մը ծան Ալլաւանին ծերունական տըխուր գէմքը լուսաւորեց : Ժան ըսէք , կրկնեց Ժան Ալլաւան . — Ա՛հ , իրաւ է , Պ . Ժան , պատասխանեց Գոգէթ քահաճ մը ձգելով : — Լաւ , ըսաւ Ժան Ալլաւան , և ետին դարձաւ որպէս զի Գոգէթ չտեսնէ իր աչերուն արցունքը արբելը :

ՔՆՈՒՆԵՐ

ՔՆՈՒՆԵՐ ԳԵՂԵՍԻ ՓՈԳՈՅԻՆ ՊԵՐՏԵՂԸ ԵՐ ՇԵՇԵՆ

ՎԵՐՋԻՆ անդամն էր այս մտերմային տեսութիւնը : Այս վերջին նշոյլէն սկսելով ալ ամեն ինչ մարեցաւ : Ժան Ալլաւան ալ ոչ ընտանութիւն , ոչ համայնքով բարի լոյս ունեցաւ , ոչ ալ բնաւ լսեց այն ամենաքաղցր բառն որ էր հայր իմ : Իր ուղեւորին և բուն իր մեղսակցութեամբը հետ զհետէ զրիւսած էր այս ամեն երանութիւններէն . ուրիշ թշուառութիւն մ'ալ ունէր , այսինքն Գոգէթն օրուան մը մէջ բողբոջի կորուստէն ետք հարկ եղած էր իրեն դարձեալ կորուսել զան մասն առ մասն :

Աչքը հոսկ յետոյ կը սովորի աղօտ լոյսին : Աերջապէս ամեն օր Գոգէթն անդամ մը տեսնելը կը բաւէր Ժան Ալլաւանին : Իր բոլոր կեանքն այն ժամին մէջ կամփոփուէր : Գոգէթին քովը կը նստէր , անոր կը նայէր լոյն , կամ հետը կը խօսէր առջի տարիներուն , անոր մանկութեանը , վաճառի և այն ժամանակուան պղտի բարեկամութեանը մը :

Ահսօրէ մ'ետք , — այսինքն ապրիլի առջի օրերէն օր մ'որ արդէն տար , և տակաւին զով էր և ուր կսկսէր արեւին մեծ պայծառութիւնը , Մարիուսին և Գոգէթին պատու հանձնը շրջաւայ պարտէրները զարթուի յուզմունքն ունէին . սպիտակ դժուր պիտի ծէր . շահարակները իբր աղամանդեայ դարդեր հին պատերուն վրայ սփռուած էին . գոյլի յթնածե վարդայոյն ծաղիկները քարերուն ճեղքերուն մէջ կը յօրանէին , խոտերը մարդարտած աղիկներու և ոսկեծաղիկներու

(bouton d'or) զմայլելի սկզբնաւորութիւն մ'ունէին, տարուան սպիտակ թիթեռները կսկսէին երեւալ, հովը, այն է յաւիտենական հարսանեաց նուագածուն: ծառերուն մէջէն կը փորձէր այն արշալուսական մեծ ներդաշնակութեան առաջին խազերը զոր հին բանաստեղծները դարուն կանուանէին, — կէսօրէ մ'ետք, կըսենք, Մարիուս Գօզէթին ըսաւ. Ըսեր էինք թէ մեր Բլիւմէ փողոցին պարտէզը տեսնելու պիտի երթանք: Երթանք այսօր: Պէտք չէ ապերախտ ըլլալ: — Եւ դէպ 'ի դարունը թուեցան իբր երկու ծիծառներ: Բլիւմէ փողոցին այս պարտէզն արշալոյսի տպաւորութիւն կըներ անոնց վրայ: Արդէն ետեւին կեանքին մէջ բան մ'ունէին որ կարծես իրենց սիրոյն դարունն էր: Բլիւմէ փողոցին տունը վարձու բռնուած ըլլալով տակաւին Գօզէթինն էր: Այս տունը և պարտէզը գացին: Նորէն հոն գտան ինքլինքնին, և հոն մոռցուեցան: Երեկոյեան ժամանակ իր սովորական միջոցին ժան Վալժան ֆիլյ-Տիւ-Գալվէրի փողոցն եկաւ: — Տիկինը Պարոնին հետ դուրս ելաւ և տակաւին չեկաւ, ըսաւ Պառզ: Ժան Վալժան լռելայն նստելով ժամ մը սպասեց: Գօզէթ չեկաւ: Ժան Վալժան գլուխը ծոց և մեկնեցաւ:

Գօզէթ « իրենց պարտէզը » պտուտելու դացած ըլլալուն այնքան արբշիւ և « օր մ'իր անցելոյն մէջ ապրած » ըլլալուն այնքան ուրախ էր որ հետեւեալ օրն ուրիշ բան մը չստեցաւ: Չնշմարեց թէ առջի օրը տեսած չէր ժան Վալժանը:

— Ինչ կերպով դացիք հոն, հարցոյց անոր ժան Վալժան:

— Ուրբով:

— Եւ ինչպէս ետ դարձաք:

— Պզտի կառքով մը:

Քանի մը ժամանակէ 'ի վեր ժան Վալժան կը գիտէր որ նորառի ամուսնէրը խնայասիրութեամբ կապէին: Այս իննայաւսիրութիւնն անսխորժ էր ժան Վալժանին: Մարիուսի իննայաւսիրութիւնը խիստ էր, և այս բառն իր բացարձակ նշանա-

փութիւնն ունէր ժան Վալժանին համար: Ուստի համարձաւ կեցաւ օտ հարցումն ընել Գօզէթին:

— Ինչո՞ւ համար ձեզի յատուկ կառք մը չունիք: Եթէ ապրը հինգ հարիւր ֆրանք ծախս ընէք, աղսոր կառք մը կունենաք: Հարստութիւն ունիք:

— Չեմ գիտեր, պատասխանեց Գօզէթ:

— Թուէնք ալ, կրկնեց ժան Վալժան, մեկնեցաւ ահա քեզն ուրիշ մը չտեսնեցիք: Ինչո՞ւ համար:

— Նիդօլէթ կը բաւէ:

— Սենեկապառուհի մը պէտք է ձեզի:

— Միթէ Մարիուսը չունիմ:

— Պէտք էր որ ձեզի համար մասնաւոր տուն մը, ծառաներ, կառք մը և թատրոնը օթեակ մ'ունենայիք: Ամենէն դեղնիկ բաները վայելելու իրաւունք ունիք: Ինչո՞ւ ձեր հարստութեան յարգը չէք ճանչնար: Հարստութիւն ըսաւած բանն երջանկութիւնը կաւելցունէ:

Գօզէթ պատասխան չտուաւ:

Ժան Վալժանին այցելութիւնները չէին կարճեր: Ընդհակառակն հետ զհետէ կեցկենային: Երբ սիրտն է սահողը, մարդս կանկ չառնուր զաւիվայրին վրայ:

Երբ ժան Վալժան կուգէր շատ կենալ Գօզէթին քով և ծամը մոռցնել, Մարիուսը կը գովէր. կըսէր թէ դեղանքն, աղնիւ, քաջասիրտ, խելացի, պերճախօս, բարի է ան: Գօզէթ ալ աւելի կը գովէր: Ժան Վալժան նորէն կսկսէր գովեստները: Գովեստները հատում չունէին: Մարիուս անունն անսպառելի էր. հատորներ կային այս եօթ տառերուն մէջ. Այս կերպով ժան Վալժան կը յաջողէր երկար առնել կեանքը: Ուրբան քաղցր էր իրեն Գօզէթը տեսնել, և անոր նայու: Ուրբան քաղցր էր իրեն Գօզէթը տեսնել, և անոր նայու: Ուրբան քաղցր էր իրեն Գօզէթը տեսնել, և անոր նայու: Ուրբան քաղցր էր իրեն Գօզէթը տեսնել, և անոր նայու: Ուրբան քաղցր էր իրեն Գօզէթը տեսնել, և անոր նայու:

Այն օրերը ժան Աւլժան խնամ խորհուն կերպարանով կը գառնար իր առունը :

Բոլորովին սուտ չէր ուրեմն այն պատենիկին համեմատութիւնը զոր Յարիուս բրած էր մտապէս : Ժան Աւլժան յամառող և իր թիթեռնին այցելութիւն ընել ուզող պատենիկին էր իրօք :

Օր մ'իւր սովորականէն շատ աւելի կեցաւ Գօղէթին քով : Հետեւեալ օրը նշմարեց որ կրակ չկար չփնէային մէջ : — Ասցըսաւ մտապէս , կրակ չդրեր են : — Եւ ինքնիրեն բացատրութիւն տուաւ . — Խիստ բնական բան է կրակ չվառելնին : Ապրիլի մէջն ենք : Ա՛լ ցուրտ չկայ :

— Սուրբ Աստուած , սրբան ցուրտ է եղեր հոս , գոչեց Գօղէթ ներս մտնելով :

— Բայց չէ , ցուրտ չկայ , բայց ժան Աւլժան :

— Ուրեմն դուն ըսիր Պապին որ կրակ չվառէ :

— Այո : Բիշ օրէն մայիս ամիսը սլիտի մանկնք :

— Բայց մինչև յունիս կրակ կը վառեն : Այս մտաւորին մէջ բոլոր տարին վառել պէտք է :

— Կա՞ծեցի որ անօգուտ է կրակը :

— Աս ալ քու դադարներեքուդ մին է անշուշտ , կրկնեց Գօղէթ :

Հետեւեալ օրը կրակ վառած էին : Բայց երկու թիկնաթուռները սրահին միւս ծայրը , դուռին մօտ դրուած էին : — Ի՞նչ կը նշմարէ՞ այս , բայց մտապէս ժան Աւլժան :

Գիտց թիկնաթուռներն տուաւ , և չմիտային քով իրենց սովորական տեղը դրաւ :

Մահայն կրակին նորէն վառուելը սիրտ տուաւ անոր : Խօսակցութիւնը սովորականէն ալ աւելի աւել տուաւ :

Երբեք մեկնելու համար Գօղէթ ըսաւ .

— Երբի՞ս երբեք դարմանալի բան մ'ըսաւ ինձ :

— Ի՞նչ է ըսածը :

— Գօղէթ , ըսաւ ինձ , երսուն հազար Փրանք եկամուտ

ունինք : Քսանթօթը քուլիդ , երեքն ալ մեծ — հօրս ինձ տուածը : Ընդ ամեն երսուն կընէ , պատասխանեցի : Երեք հազարով ապրելու քաջասրտութիւնը պիտի ունենան , հարցուց ինձ : Այո , նաև ոչինչով , պատասխանեցի : Բաւական է որ քեզի հետ ապրիմ : Ապա բսի . Ինչո՞ւ բերի այդ հարցումը : Գիտնալու համար , պատասխանեց երկուս :

Ժան Աւլժան խօսք մը չդաւաւ : Գօղէթ հաւանական է թէ բացատրութիւն մը կ'ապասէր ժան Աւլժանէն : սա տխուր բուռնութեամբ մը մտիկ ըրաւ Գօղէթին պատմածը : Ելաւ Օմ-Արմէ փողոցը դարձաւ , այնքան մոմարք ունէր որ փոխանակ իր առներ մանկու սխալմամբ դրացիին տունը մտաւ : Մինչև երկու գոտիկոն վեր ելնելէն ետք կրցաւ նշմարել իր սխալելը և նորէն վար իջաւ :

Իր միտքը հազարումէկ ենթադրութիւններով կը ազդնապէր : Յայտնի էր թէ Յարիուս կ'աւանդէր ունէր այլ վեց հարիւր հազար Փրանքին ուսկէ եկած բլաւտուն նկատմամբ : Թէ կը վախնար որ աղտոնի աղակիւ մը գոյացած չըլլայ այն : Թէ գուցէ իմացած էր այն ստակին ժան Աւլժանին վերաբերելը . Թէ կը վարանէր ընդունելու այն կ'աւանդելի հաւատութիւնը , և չէր ուզեր իբր իր սեպհականութիւնն առնուլ զայն , նախապատիւ սեպիտով աղքատ մնալ Գօղէթի հետ քանթէ պղտոր հարստութեամբ մը հարուստ ըլլալ :

Ասկէ զատ ժան Աւլժան անորոշապէս կ'սկսէր զգալ թէ կարաւորութիւն Գ. Ժիշօրմանին տունէն :

Հետեւեալ օրն երբ վարի սրահը մտաւ , կարծես ցնցում մ'ունեցաւ : Թիկնաթուռները վերցուեց ելին : Եւ ոչ իսկ աթոռ մը կար սրահը :

— Բայց ինչ է այս , գոչեց Գօղէթ մտնելով , թիկնաթուռ չկայ եղբ , ո՞ր են թիկնաթուռները :

— Ա՛լ թիկնաթուռ չկայ , պատասխանեց ժան Աւլժան :

— Ահա՛ դարմանալի բան մը :

— Պատճառը :

— Այսօր քանի մը վայրկեան պիտի կենամ փայն :
 — Քիչ կենալն ոտքի վրայ կենալու պատճառ մը չէ :
 — Պարծեմ թէ Պասդ վերի քրահին համար թիկնաթուփ
 հարկաւորութիւն ունէր :

— Ինչո՞ւ համար :

— Հարկաւ հիւր ունիք այս գիշեր :

— Ոչ ոք պիտի գայ այս գիշեր :

Ժան Վալժան չկրցաւ ուրիշ բան մ'ըսել :

Գօզէթ ուսերը վեր ըրաւ :

— Թիկնաթուփները վերցունե՛լ տալ : Անցեալ օրն ալ
 կրակը մարել տուիր : Յիրաւի շատ տարօրինակ էս :

— Մնաս բարեւ, մընջեց Ժան Վալժան :

Մնաս բարեւ, Գօզէթ, չըսաւ : Բայց Մնաս բարեւ, տի-
 կին, ըսելու զօրութիւն ալ չունեցաւ :

Գուրս ելաւ յուսաբեկ :

Այս անգամ հասկցած էր :

Հետեւեալ օրը չեկաւ : Գօզէթ գիշերը փայն նշմարեց թէ
 եկած չէր :

— Վայ, ըսաւ, Պ. Ժան չեկաւ այսօր :

Գօզէթին սիրտը թեթեւ խշխշուք մը զղաց, բայց Մարիու-
 ռին մէկ համբոյրով անմիջապէս զուարթանալով հազիւ հազ
 նշմարեց իր սրտին ցաւը :

Միւս օրն ալ չեկաւ Ժան Վալժան :

Գօզէթ այնքան երջանիկ էր որ բանի տեղ չգրաւ անոր
 չգալը, իր երեկոյթն անցուց սովորական կերպով, գիշերն
 ալ աղէկ քնացաւ սովորականին պէս, և արթննալէն ետք
 փայն փութը բերաւ թէ այն օրն ալ եկած չէր : Ընտ մը
 Նիգօլէթը Պ. Ժանին տունը զրկեց զիտնալու համար թէ
 արդեօք հիւանդ է և թէ ինչո՞ւ եկած չէր առջի օրը : Նիգօ-
 լէթ Պ. Ժանին պատասխանը բերաւ : Պ. Ժան հիւանդ չէր,
 բայց դժո՞ղ ունէր : Պահ մ'ենք պիտի գար : Արցածին չափ
 շուտով պիտի գար : Մանաւանդ որ պզտի ճամբորդութիւն մը

պիտի ընէր : Թէ տիկինը կը պարտաւորէր յիշել թէ իր սո-
 վորութիւնն էր ժամանակ առ ժամանակ ճամբորդութիւններ
 ընելը : Թէ ամենեւին անհանգիստ չըլլան իրեն համար : Թէ
 երբէք չխորհին իր վրայ :

Նիգօլէթ Պ. Ժանին տունը մոնելով իր տիրուհին ըսած
 բառերը ճշգրտապէս կրկնած էր : Ըսած էր թէ տիկինը զինքը
 կը զրկէր զիտնալու համար թէ « Պ. Ժան ինչո՞ւ եկած չէր
 առջի օրը » : — Երկու օրէ 'ի վեր եկած չեմ, ըսաւ Ժան
 Վալժան անուշութեամբ :

Բայց այս գիտողութիւնը Նիգօլէթին վրայէն սահեցաւ :
 Սպասուհին Գօզէթին չիմացուց այն գիտողութիւնը :

ՔԱՌԵԱՌՆԵՐ

ԶԳՈՂՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՅԻՋՈՒԾ.

1833ի զարնան վերջին ամիսներուն և ամառուան առջի
 ամիսներուն մէջ Մարէի թաղին ցանուցիր անցորդները, կըր-
 պակներու խանութպանները, դուռներուն շեմերուն վրայ նըս-
 տող անպործները մաքուր սև զգեստներ հագած ծերունի մը
 կը նշմարէին որ ամեն օր, երեկոյեան միջոցին, մի և նոյն
 ժամին Օմ-Արմէ փողոցէն կեւնէր Սէնթ-Գրուա-Տը-Լա-
 Պրըթօնրի փողոցին կողմն զալով, Պլան-Մանթօյի առջեւ
 կանցնէր, Գիւլթիւր-Սէնթ-Գաթէրին փողոցը կուգար, և՛
 Տը-Լեշարը փողոցը հասնելով ձախ կողմն կը դառնար և
 Սէն-Լուի փողոցը կը մտնէր :

Հոն յամրաբար կը քայլէր զլուխը դէպ առջեւ ծռած,
 բան մը չտեսնելով, բան մը չըսելով, անփոփոխ կերպով մը
 միշտ մէկ անդ նայելով ակնայեւ, անդ մ'որ աստեղզադարձ
 կերևար և որ ոչ այլ ինչ էր եթէ ոչ Ֆիլլ-Տիւ-Գալլէր
 փողոցին անկիւնը : Քանի որ կը մտնէր այն փողոցին անկիւ-
 նին, ևս աւելի կը փալթէր իր աչքը, անսակ մ'աւերախու-

թիւն՝ իբր ներքին արշալոյս մը կը լուսաւորէր անոր բիթը։ շրջաժ և գուծը շարժած կերեւաւ։ շուրթերն անորոշ շարժումներ կընէին իբր թէ խօսէր այնպիսի մէկու մը հետ զոր չէր տեսնէր, անյայտապէս կը ժպտէր և կըրցածին չափ յամբարար կը քայլէր։ Տեսնողը կարծէր թերևս թէ ան կը փափաքէր հասնիլ ու միանդամայն կը վախճար այն բոսկէն ուր խիստ մօտեցած պիտի ըլլար։ Երբ ան միայն քանի մը տուն կը մնար իր և այն փողոցին անկիւնին մէջ տեղը որ կարծես իրեն կը քաշէր զան, ծերունին այնքան կամաց կը քայլէր որ տեսնողը կրնար կարծել թէ ան չքայլէր։ Իր գլուխին երբեմն և բիբին անշարժութիւնը դիտող մ'իր բեռը փրկաւոր սլաքը կը բերէր միտքը։ Որքան ալ ուզէր ուշ հասնիլ, պէտք էր վերջապէս հասնիլ։ Ծերունին կը հասնէր Ֆիլլ-Տիւ-Գալլէր փողոցը։ անտեսն կանկ կառնուր, կը դողար, տեսակ մը ակուր վեհերոտութեամբ գլուխը վերջին տունին անկիւնէն անդին կանցանէր և այն փողոցը կը նայէր։ այս աղիւղորմ նայուածքին մէջ բան մը կար որ ան հնարինն շրջումին և զոյգ դրախտի մը յորումին կը նմանէր։ Ապա կաթիլ մ'արցունք որ սակաւ առ սակաւ արտանունքին խորշը հաւքուած էր, խորշոնալով կիյնար, այսին վրայէն կը սահէր, և երբեմն բերնին քով կանկ կառնուր։ Ծերունին այս արտօսքին դառն համը կզգար։ Այսպէս քանի մը բոսկէ կը կենար իբր թէ քարաշէն ըլլար ինք, ապա մի և նոյն ճամբէն և մի և նոյն քայլով ետ կը դառնար, և քանի որ կը հեռանար, իր նայուածքը կը շիջանէր։

Սակաւ առ սակաւ այս ծերունին դադարեցաւ մինչև Ֆիլլ-Տիւ-Գալլէրի փողոցին անկիւնն ելթալէ։ Մէն-Լուի փողոցը հասնելով կէն ճամբան կանկ կառնուր։ Երբեմն քիչ մ'աւելի մօտ կենալով։ Օր մը Գիւլթիւր-Մէնթ-Գաթէրին փողոցին անկիւնը կեցաւ և Ֆիլլ-Տիւ-Գալլէր փողոցը նայեցաւ հեռուէն։ Ապա գլուխն աջ կողմէն ձախ կողմը օրեց իբր թէ ինքն իրեն բան մը մերժէր, և ետ դարձաւ։

Քիչ մ'ատենէ ետք ան և ոչ իսկ մինչև Մէն-Լուի փողոցն եկաւ։ Մինչև Բալէ փողոցը կուգար, ճակատը կօրէր, և ապա ետ կերթար։ անկից ետք ան Տէ-Թրուա-Բալլիյեօնին փողոցէն անդին չղնայ։ քիչ մ'աւել, և ահա Լէ Պլան-Մանթո փողոցէն անդին չանցաւ։ Կարծես թէ ան չարուող ժամացոյց մ'էր որու ճօճումները կը նուազին մինչև որ բոլորովին դադարին։

Ամեն օր ծերունին իր տունէն կենէր մի և նոյն ժամուն, մի և նոյն ճամբէն կուգար, բայց ան չէր լնցունէր ճամբան և թերևս առանց իր դիտակցութեան՝ անդադար կը կարճէր զայն։ Իր բոլոր գէմքէն սա միակ զաղափարը կարտայայտէր։ Ինչ օրուա ունի։ Բիրը մարած էր։ ան չէր ճառագայթէր։ Արցունքն ալ չորցած էր։ արցունքն ալ չէր հաւքուէր արտանունքին խորշը։ չոր էր այս խորհուն աչքը։ Ծերունին գլուխը ճիշդ գէպ առաջ ձգուած էր։ կզակը կը շարժէր երբեմնակի։ նիհար վզին ծալքերը դժուարութիւն կուտային։ Երբեմն, երբ գէշ կըլլար օդը, թևին տակ անձրևոյ մը կունենար զոր չէր բանար։ Բաղին բարեմիտ կեները, անմեղ մ'է ան, կըսէին։ Մանուկներն ետէն կերթային խնդալով։

ՅԵՏԻՆ ՄԹՈՒԹԻՒՆ, ՅԵՏԻՆ ԱՐՇԱԼՈՅՍ

ԳԼՈՐԹ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԹՈՒԹԻՒՆ ԳԹՐԱՂԳՆԵՐՈՒ, ԲԵՅՑ ՆԵՐԱՂԱՄՏՈՒԹԻՒՆ ԵՐՁԱՆԻԿՆԵՐԱՒ ՀԵՄԵՐ

ՍՈՍՏԱՆԻ բան մ'է երջանիկ ըլլալը : Մարդս ինչպէ՞ս գոհ կըլլայ անով : Ինչպէ՞ս կը կարծէ թէ կը բաւէ այն : Կեանքին կեղծ նպատակը, այսինքն երջանկութիւնը վայելելու ինչպէ՞ս կը մոռնայ ճշմարիտը որ է պարտաւորութիւնը : Կը պարտաւորինք ըսել սակայն թէ անիրաւութիւն է Մարիուսն ամբաստանելը :

Ինչպէ՞ս ըսինք արդէն, Մարիուս կարգուելէն առաջ՝ Պ. Քօշլըվանին հարցումներ չըրած էր, և կարգուելէն հաքն ուլ վախցած էր հարցութիւններ ծան վալժանը : Չղջացած էր տուած ըլլալուն այն խոստումը զոր ըրած էր ինքնին մղուելով : Հատ և շատ անգամ ըսած էր իւրովի թէ յանցաւոր էր յուսահատութեան այսպիսի շնորհ մ'ընելովը : Բաւական սեպած էր կամայ կամայ իր տունէն հեռացնել ծան վալժանը և կարելի եղածին չափ Գօզէթին մտքէն ջնջել զան : Կերպիւ իւրիք Գօզէթին և ծան վալժանին մէջ տեղը մտած էր միշտ, ապահով ըլլալով թէ Գօզէթ այս կերպով չպիտի նշմարէ ծան վալժանը և նալ պիտի մոռնայ : Չէ թէ ջնջում, այլ խաւարում մ'էր այս :

Մարիուս կընէր ինչ որ հարկաւոր և օրինաւոր կը դատէր : Ծան վալժանը առանց տմարդութեան այլ առանց տկարութեան

թեան հեռացնելու ծանր պատճառներ ունենալ կը կարծէր : այն պատճառները զոր արդէն տեսանք և ուրիշ պատճառներ ալ զոր ետքէն պիտի տեսնենք : Մարիուս դատ մը վարելով այն դատին առթիւ պատահաբար հանդիպած էր Լաֆիթ սեղանաւորին գործակալներէն մէկին, և այս առթիւ առանց ուղեյու գաղտնի տեղեկութիւններ առած էր զոր՝ Ճիշդը խօսելով՝ չկցած էր լաւ մը քննել և ստուգել, նախ վասն զի խոստացեր էր պահել այս գաղտնիքը, երկրորդ վասն զի խոհմութիւն էր զգուշութիւն ընելը ծան վալժանին վտանգաւոր կացութեան համար : Ճիշդ այն միջոցին կը կարծէր թէ ծանր պարտք մ'ունէր կատարելու, այսինքն վից հարիւր հազար ֆրանքը կարելի եղածին չափ գողուցնել թեամբ ետ յանձնել մէկու մը գոր կը փնտռէր : Եւ այժմ կողուչանար դըպնալու այս ստակին :

Իսկ Գօզէթ այս գաղտնիքներուն և ոչ մին գիտէր : Բայց շատ դառն պիտի ըլլար Գօզէթն ալ դատապարտել :

Մարիուսէն առ Գօզէթ ամենազօրաւոր մաքնխտականութիւն մը կար որ քնադգումով և գրեթէ մեքենայաբար ընել կուտար Գօզէթին ինչ որ փափաքելի էր Մարիուսին : Գօզէթ « Պ. Ծանին կողմէն » Մարիուսի կամք մը կզգար, և այս կամքին համեմատ կը վարուէր : Իրիկն անոր բան մ'ըսելու հարկ չունեցած էր : Գօզէթ անոր լին դիտաւորութեանց անիմանալի բայց յայտնի ճնշումը կը կրէր և կուրօրէն կը հնազանդէր : Իր օրոյր հնազանդութիւնն էր չիշել ինչ որ Մարիուս կը մոռնար : Այս հնազանդութեան համար ամենեւին ջանադրութիւն մ'ընելու չէր ստիպուեր : Առանց ինքն ալ գիտնալու պատճառը, և առանց յանցանք մ'ունենալու այս մասին, Գօզէթի հոգին այնքան իր ամուսնոյն հոգիին փոխուած էր որ Մարիուսի մտքին մէջ ինչ որ մթութեամբ կը ծածկուէր, նաև Գօզէթին մտքին մէջ կը մթաղնէր :

Սակայն շատ հեռի չերթանք. ծան վալժան Գօզէթին մըքէն առեքեղոյթ կերպով միայն ելած և ջնջուած էր : Գօզէթ

այսչա՞ծ էր աւելի քան թէ մտայիլա՞ծ : Ի ներքուստ շատ կը սիրէր այն անձը զոր իր հայրը կոչած էր այնքան տարիներէ ի վեր : Բայց էրիկն աւելի կը սիրէր : Ահա այդ պատճառաւ փոքր ինչ աւրուած էր այս սրտին իշխան որ միայն մէկ կողմ կը ծնուէր :

Երբեմն Գօղէթ Ժան Վալժանին վրայ կը խօսէր և կը զոր մտնար : Անտեն Մարիուս կը հանդարտէր զինքը : Կարծեմ բացակայ է , կըսէր : Զըսած էր թէ ճամբորդութեամբ համար կը մեկնի : — Իրաւ է , կըսէր Գօղէթ մտապէս : Անի սովորութիւն ունէր այսպէս աներևոյթ ըլլալու : Բայց ոչ այսքան շատ : Երկու կամ երեք անգամ Նիդօլէթն Օմ-Արմէ փողոցը զտկեց հասկնալու համար թէ արդեօք Պ. Ժան ետ դարձեր է իր ճամբորդութենէ : Ժան Վալժանն ոչ պատասխանել տուաւ :

Գօղէթ աւելի տեղեկութիւն չուզեց առնուլ , վասն զի աշխարհիս վրայ իր միակ հարկաւորութիւնն էր Մարիուս :

Ըսե՛նք նաեւ թէ Մարիուս և Գօղէթ ևս բացակայ եղեր էին : Վերսնս դացեր էին : Մարիուս իր հօրը դերեզմանը տարած էր Գօղէթը :

Մարիուս սակաւ առ ոսկաւ Գօղէթը դատած էր Ժան Վալժանէն : Գօղէթ առանց գիմադրութեան զատուած էր :

Սակայն ինչ որ քանի մը պարագաներու մէջ կարի խըստութեամբ զնամկոյց տակաւիտութիւնը կանուանի : Կարծուածին չափ ստորադասի քան մը չէ միշտ : Բնութեան ապերախութիւնն է այն : Ինչպէս ըսինք տրիշտեղ , բնութիւնը « իր առջեւ կը նայի » , և ետեւ կը մտնայ : Բնութիւնը կենդանի էակները երկու մասի կը բաժնէ . մին է երկողները , միւսն է մեկնողները : Մեկնողները դէպ ի միտութիւն կը դառնան , իսկ երկողները դէպ ի լոյս : Ասկէ կը հետեւի շեղում մը . շեղում աղետալի երբ ձեռք բերուի կողմնէն է այն , շեղում անգամայն երբ երկրասարդներու կողմնէն է այն : Այս շեղումն որ ի սկզբան անզգալի է , յամբար կը շատ

նայ ստորու աճն բաժանու մեկուն պէս : Ոստերը՝ կը հեռանան կռճղէն՝ առանց սակայն դատուելու անկէ : Յանցանքն իրենցը չէ : Երկասարգութիւնը կերթայ ուր որ է ուրառութիւնը , կերթայ ուր որ էն հանդեսներ , պայծառ լոյսերն և սիրային առարկաները : Երկրութիւնը կերթայ ուր որ է վախճանը : Տեսնուի՞ չեն զագրիւր , բայց ալ չեն զրկուիր : Երկասարգները կեանքին ցուրտը կզղան , ծերերն ալ դերեզմանին ցուրտը : Զամբաստանե՛նք այս խելճ պատանիները :

ՔԱՌԵՔ Բ.

ԵՂԸ ՀԱՏԱԾ ԺՐԱԳԻ ՄԸ ՅԵՏԻՆ ԵՐԵՐՈՒՄՆԵՐԸ

Օր մը Ժան Վալժան իր սանդուղէն վար իջաւ , երեք քայլ առաւ փողոցը , քարի մը վրայ նստաւ , ճիշդ այն քարին վրայ ուր յունիսի Ֆին դիշերը կախուց զտած էր զինք երբ կը խորհէր : Հոն քանի մը բողբոջ կիցաւ , ապա վեր ելաւ նորէն : Ժամացոյցին յետին ճօճումն եղաւ այս : Հետեւեալ օրը դուրս չելաւ առնէն : Միւս օրն ալ անկողնէն չելաւ :

Իր դռնապանուհին որ անոր ազաղուն բնիկքը կը պատրասէր , այսինքն քանի մը կաղամբ կամ քանի մը գետնախնձոր փոքր ինչ խողի ճարպով՝ թխոյն հողէ պնակին մէջ նայելով դռնէն :

- Բայց երեկ բան մը չկերիւր էք , խեղճ սիրելի :
- Ահայ , պատասխանեց Ժան Վալժան :
- Պնակը բոլորովին լի է :
- Զուրին փորջն նայէ՛ որ պարպւած է :
- Ասկէ կը հաստատուի թէ ջուր խմած էք , բայց առիկ երակաւ կերած բլաշիկը չապացուցանի :
- Է՛ , ինչ ընէի , քանի որ լի ջուրի անօթութիւն ունեցայ :

— Ծարաւ կանուանի այդ, և երբ մի և նոյն ժամանակ
կերակուր չուտուի, ջերմ կանուանի:

— Վաղը պիտի ուտեմ:

— Կամ երբորդ ութեան տօնին օրը: Ինչո՞ւ այսօր չէք ու-
տեր: Մի՞թէ վաղը պիտի ուտեմ կրսին: Պետիս թ զո՞ւր ա-
ռանց ձեռք դպցնելու: Պատուական կերակուրիս ելեալը չե-
նայի:

Ժան Վալժան պտտաւ կնիկին ձեռքերը բռնեց:

— Կը խոստանամ ուտել այդ կերակուրը, ըսաւ իր բա-
րեսիրական ձայնովը:

— Գոհ չեմ ձեզմէ, պատասխանեց դոնադանուհին:

Ժան Վալժան այս բարեմիտ կիներն ի զատ մարդկային
էակ չէր տեսներ դրեթէ: Բարեկի մը կան փողոցներ ուտիկի
ոչ ոք կանցնի, կան առներ ուր ոչ ոք կուգայ: Ժան Վալժ-
ան ահա այս փողոցներուն մէկին և այս առանքուն մէկին
մը կը բնակէր:

Երբ տակաւին դուրս կեցնէր, քանի մը սուտալով պղնձ-
ձալործէ մը պղնձեայ պղտի խաչելութիւն մ'առած և իր ան-
կողնին գիւնդը բեռնէ մը կախած էր: Այս կախառը անս-
նել բարի է միշտ:

Ժան Վալժան շարաթ մը շարունակ քայլ մ'անդամ շա-
ռաւ իր սենեկին մը: Միշտ պտտկած կը կենար: Դոնադա-
նուհին իր երկիւն կըսէր. Վերի ծերունին ալ չիցնէր, ոչ ալ
կուտէ. շատ չպիտի ապրի խեղճը: Վերտեր ունի այդ ձե-
րուկը: Ինչ կուգես ըւէ, ես համոզուած եմ թէ աղէկ տեղ
չտուած է աղջիկը:

Դոնադանն այրական վիհապետութեան յատուկ ձայնով մը
պատասխանեց.

— Եթէ հարուստ է, թող բժիշկ մ'ունենայ, եթէ չէ
հարուստ, թող չունենայ: Եթէ բժիշկ չունենայ, պիտի
մեռնի:

— Եւ եթէ բժիշկ մ'ունենայ:

— Պիտի մեռնի, բոաւ դոնադանը:

Դոնադանուհին հին դանակով մը սկսաւ խոտ հանել, որ
իր բարդյառակը անուանած տեղը կը բուսնէր. խոտերը կը
քաշէ, ու միանգամայն տկուանքով կը միմար:

— Բե՛ղբ: Ծերունի մ'որ այնքան մաքուր է: Վառելի
մը պէս ձերմակ է խեղճը:

Դոնադանուհին լնդին բժիշկներէն մին տեսաւ որ փողո-
ցին ծայրէն կ'աչնէր. իր կողմէն գնաց աղաչեց բժիշկը որ
դայ նայի ծերունիին:

— Երկրորդ դասիկունն է, բոաւ բժիշկին: Անմիջապէս
տեսեալը կը մտնէր: Ծերունին ամենին չտրո՛ւր տեղէն, այս
պատճառաւ բանալին դուռն փակն է միշտ:

Բժիշկը տեսաւ ժան Վալժանը և խօսեցաւ հետը.

Երբ վաղ իջաւ, դոնադանուհին հարցուց անոր.

— Է՛, ինչպէս գտաք, պարոն բժիշկ:

— Հիւանդդ շատ հիւանդ է:

— Ի՞նչ ունի:

— Ամեն բան և ոչինչ: Այս մարդը յայտնապէս կերեայ թէ
տիրի ի անձ մը կորուսած է: Այսպիսի կորուստ մ'ընող կը
մեռնի:

— Ի՞նչ բոաւ ձեզ:

— Ըսաւ թէ քաջող է ինք:

— Կարեն պիտի գաք, պարոն բժիշկ:

— Այո՛, պատասխանեց բժիշկը: Բայց պէտք է որ իմ
տեղս տրիշ մը դայ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԴՐՈՉ ՄԸ ԺԱՆԻ ԿՈՒԳՆՑ ՈՐՈՒ ՈՐ ՓՅՈՂԱԿԵՆՆԵՐ ԿԵՐԵՔ ԿԸ ՎԵՐՑՈՒՆԵՐ

ԳԻՇԼԻՐ մը ժան Վալժան դժուարութիւն կրեց տրուել
կին վրայ կախնելու համար. ինքն իր ձեռքը բռնեց երակը

զննելու համար, և տեսաւ որ զարկ չունէր երակը: Ընչա՜
բուծիւնը կարճ էր և մերթ րնդ մերթ կանկ կառնուր: հաս-
կցաւ թէ առջի օրէն աւելի տկար է: Անասնն՝ անշուշտ յե-
տին մոտաւորութենէ մը ստիպուելով ջանք մ'ըրաւ, ելաւ
նստաւ և հազուեցաւ: Իր բանուորի հին զգեստը հաղաւ:
Ա՛լ դուրս չեղնելուն համար նորէն սկսած էր այս զգեստը
հաղնիլ, և միւսներէն վեր կը դասէր զաշն: Պարտաւորեցաւ
քանի մ'անգամ րնդհատիլ հազուելու ժամանակ: Միայն
բաճկոնակին թևերը ձեռներուն անցունելու ատեն ճակա-
տէն քրտինք կը հոսէր:

Մինակ մնալէն՝ ի վեր անկողինը նախասենեակը դրած էր
կարիշի եղածին չափ նուազ բնակելու համար այս ամայի
բնակարանը:

Պայուսակը բացաւ և Գօղէթին սուղի զղեստները հանեց
մէջէն:

Անկողնին վրայ տարածեց զանոնք:

Եպիսկոպոսին աշտանակները չփնէւային վրայ իրենց տեղն
էին: Գզրոցէ մ'երկու մոմ տուաւ և աշտանակներուն վրայ
տնկեց: Ապա վառեց մամեր, թէև՝ ամառ րլլալով՝ դեռ ցո-
րեկ էր: Երբեմն ցորեկը վառուած ասանկ աշտանակներ կը
տեսնուին մեռելի սենակներու մէջ:

Կոհէ մ'ուրիշ կահ երթալու համար ամեն մէկ քայլ առ-
նելուն սատակի յոգնելով կը նստէր: Այս յոգնութիւնը չէր
այն սովորական յոգնութիւնը որ ոյժը կը վասնէ վերանորո-
գելու համար, այլ յետին շարժումներուն մնացորդն էր: այն
մաշուած կիանքն էր զոր շիթ առ շիթ կտպուեն յոգնաութի
ջանադրութիւնները, ջանադրութիւններ որք վերատին չպիտի
սկսին:

Ամուսներուն մին՝ որու վրայ ինչալու պէս նստաւ Ժան
Վալժան՝ հայելին առջևը կը կենար, այն հայելին առջև
որ իրեն համար այնքան աղիտարի, և Մարիուսին համար
այնքան նախախնամակա՛ն էր, և ուր ծծատետրին վրայ Գօղէ-

թին հակաձև դիրք կարգացած էր: Այն հայելին նայեցաւ
և չճանցաւ ինքզինքը: Ժան Վալժան ութսուն տարեկան էր:
Մարիուսին ամուսնութենէն առաջ հազիւ թէ յիսուն տա-
րեկան կերևար: Ըսել է թէ մէկ տարին երսուն տարի
տեղ բռնած էր: Ճակատին վրայ ունեցած էր չէ թէ ձե-
րութեան խորշոմը, այլ մահուան խորհրդաւոր նշանը: Կրգ-
զայիր թէ անդուծ եղունդը պեղած էր այն ճակատը: Այ-
տերը կը կախուէին. երեսին կաշին ունէր այն զոյնը զոր
տեսնող մը կը կարծէր թէ արդէն հող կայ վրան. բերնին
երկու խորշը կը կքէին ինչպէս կը կքին այն դիմակին
վրայ զոր հին ժամանակի մարդիկ՝ դերեզմաններուն վրայ կը
քանդակէին: Ժան Վալժան յանդիմանելու կերպարանով մը
դատարկութեան կը նայէր. կարծես այն աղետակիր մեծ է-
ակներուն մին էր որք մէկի մը դէմ դանդաղանք ունին:

Ժան Վալժան հասած էր այն վիճակին որ տկարութեան
վերջին կերպարանքն է և ուր վիշտն ալ չհոսիր. կրնայ ըս-
ուիլ թէ կը թանձրանայ այն. հոգիին վրայ կարծես թէ յու-
սահատութեան թանձր մածուն մը կայ:

Գիշերն եղած էր: Ժան Վալժան մեծ դժուարութեամբ
չմինէային քով քաշեց սեղան մը և հին թիկնաթուղ, և սե-
ղանին վրայ գրիչ մը, թանաք և թուղթ դրաւ:

Դնելէն ետք նուաղեցաւ: Երբ սթափեցաւ, ծարաւի էր:
Չկրնալով վերցունել ջուրին փարջը, դէպ իր բերանը ծռեց
զայն և քիչ մը ջուր խմեց:

Ապա դէպ անկողինը դարձաւ և առանց ելնելու նստած
տեղէն՝ վասն զի չէր կրնար ոտքի վրայ կենալ՝ Գօղէթին բո-
ւան և միւս ամեն սիրելի բաները նայեցաւ:

Այս հոգեպիշ նայումքը ժամերով կը անէ, ժամեր որք
բոպէներ կերևան: Յանկարծ սարսուռ մ'ունեցաւ. զգաց թէ
ցուրտ կուգար վրան. արմուկովը սեղանին կ'ընկնցաւ զոր ե-
պիսկոպոսին աշտանակները կը լուսաւորէին, և զրին առաւ:

Թէ գրիչը, և թէ մեկանն երկար ատենէ՛ ի վեր չդորձած

տաճ ըլլալով, գրէին ծայրը ծառած, մերանն ալ չորացած էր: Հարկ եղաւ երեսը և քանի մը կաթիլ ջուր գրեւ կաղաւ մարը: Այս գործը կատարելու համար երկու կամ երեք անգամ ստիպուեցաւ կանի առնելու և նստելու, և բռնադատուեցաւ գրէին կանակին կողմովը գրելու: Ժամանակ առ ժամանակ ճակատար կը սրբէր:

Զեռքը կերկրոր: Յամբարար քանի մը առող գրեց զոր ահա կը նշանակենք:

«Յօդհեմ գրեց, Գօղէթ: Ահա բացատրեմ: Էրիկդ իրաւունք ունէր հատկցնելու ինչ թէ կը պարտաւորէի մեկ իւր սակայն քիչ մը սխալ կալ իր բոսած կարծիքներուն մէջ: Բայց իրաւունք ունի: Պատասխան մարդ մ'է: Մեռնելու ետք սիւնը զան սրտային: Պարսն լօնձրթի, սիրելէք միշտ իմ ամենասիրելի զուգիւ: Գօղէթ, այս թուղթս պիտի գտնուի: ահա քիչիլ բոսիքք: Թիւեր պիտի աւանդու եթէ զանոնք լի: շէլու այժմ ունիմ, աղէկ մտիկ բրէ, այն ստակը քուկդ է: Ահա պատմեմ բոլոր իրողութիւնը: Ճերմակ սալը հարկէ կիսալէն կողպայ, սեն Անդ լիպէն, սե ուլունքն ալ Ամանիտալէն: Սալն աւելի թիւն, աւելի յարդի, աւելի սուղ է: Նմանաշինութիւններ կրնան ըլլալ, ինչպէս Արմանիայի նոյն, պէս և Քրանսայի մէջ: Երկու քառակուսի բլմամաթի մեծութեամբ սալ մը և մոմը կակղիլու համար գինիի սղիով վառող ճրագ մը պէտք է: Առաջները մոմը ուտինով և մալիսն սեւացուլը կը շինուէր և ամեն մի լիպրան չորս Քրանքի կիւրէր: Ես հարմար մը գտայ, այն մոմը դոճով և բեկիկ խիմով շինեցի, որու լիպրային ալ երեսուն սու ծախս կըլլայ, և որ այս մոմէն լաւագոյն է: Օգիւրը մանիշադոյն (violet) ասղակիով մը կը շինուին որ այս մոմով կը փակչի սեւ երկաթէ պղտի չղանակի մը վրայ: Եղակին երկաթէ զարգելու համար մանիշադոյն և սկիւէ զարդերուն համար սեւ ըլլալ պէտք է: Սպանիան շատ կը գնէ այս զարդերէն: Սալի կըրկին է այն որ...»

Շոն Ժան Ալթման կանկ առաւ, գրիւ մատերէն ինկաւ: Թխաւ հեծկլաւ ալն յուսահատական հեծկլաւով որ երբեմն իր էութեան անգունդներէն կիւրէր: Խեղճ մարդը ձեռնեցովը գլուխը բռնեց և խորհեցաւ:

— Ո՛հ, կը գոչէր ինքն իր սրտին մէջէն (ողորմելի աղաւղտիկը զոր Աստուած կը լսէ միայն) ալ լինցաւ գործս: Ալ չպիտի տեսնեմ Գօղէթը: Ժպիտ մ'է այն որ վրայէս անցաւ: Ահա օրտի մեռնիմ աւանդ և ոչ իսկ տեսնելու զան: Ո՛հ, բայէ մը, վաղիկան մը, իր ձայնը լսեմ, բոլորն բռնեմ, իրեն նայիմ, հրեշտակիս նայիմ, և ապա մեռնիմ: Մեռնիլը բան մը չէ: Գօղէթն աւանդ տեսնելու մեռնիլն է սոսկալի: Գօղէթ կը ժպտէր, խօսք մը կըսէր ինչ անշուշտ, եթէ տեսնէի գիւրքը: Սիւնէ միւս մը ֆեսս կուտայ տեսնելու: Ոչ, ալ լինցաւ, ալ մշտնջենապէս լինցաւ: Ահա բոլորովին միտակեմ, Լաստաւած իմ Աստուած, պիտի չտեսնեմ արդեօք զինքը: Նոյն պահուն իր սենեկին գուռը զարնուեցաւ:

ԳԼՈՒԹ Գ.

ՄԵԼԸՆԻ ՇԻՃ ՄՈՐ ԼՈՒ ԿՄՊԻՆԸԿԷ

ՆՈՅՆ օրը կամ լաւ ևս է բոսել նոյն իրիկուն Մարի: Ուս սեղանէն ելնելով երբ իր սենեակը քաշուեցաւ գառի մը վերաբերեալ թուղթի քննելու համար, Պասկ նամակ մը յանձնեց անոր, ըսելով, այս նամակը գրող անձը նախաւ տեսնակն է:

Գօղէթ մեծ-հօրը թեւը մանելով պարտէզին մէջ քրտոյտ մը կըրէր:

Նամակ մը՝ մարդու մը պէն՝ կրնայ յոռի ձեւ ունենալ: Թուղթը հասաւ, ծալքն ալ անշուրհ էր: Վերջապէս կան տեսակ մը նամակներ որք մի միայն տեսնուելով շին հաւնութիւն: Պասկին քերածն ահա այս տեսակ նամակ մ'էր:

Մարիուս առաւ նամակը , որ ծուխն հոտ ունէր : Չիայ բան մ'որ հոտի մը չափ դիւրութեամբ արժնցունէ մարդուս յիշողութիւնը : Մարիուս ճանչցաւ այս ծուխին հոտը : Հասցէն նայեցաւ . Աս Պարոն , Պարոն Պարոն Բժժէքսի : Իսկ աս բանը : Ծուխը ճանչնալովը նաեւ գիրը ճանչցաւ : Կրնայ ըսուիլ թէ զարմանքը փայլակներ ունի : Կարծես թէ Մարիուս այսպիսի փայլակով մը լուսաւորեցաւ :

Հոտը , իր յիշողութեանը օգնող խորհրդաւոր նամակն ամբողջ աշխարհ մը բերաւ իր մարին առջև : Թուղթը , ծալքին ձեւը , մելանին գեղին գոյնը , գիրը , մանաւանդ ծուխը Մարիուսին ծանօթ էին : Ժօնտրէթի սենեակը կերեւոր իրեն :

Այս պէս ահա երկու հեռաքերտն մին զոր այնքան փնտռած էր , այն որու համար դեռ վերջին օրերն սխբան ջանք ըրած էր և զոր մշտնջենապէս կորստած կը կարծէր , ինքնին գալով կը ներկայանար Մարիուսին . Ինչ տարօրինակ հաջուած գիպումին :

Մարիուս տեսնաւ թացաւ նամակը և կարդաց .

« Պարոն Պարոն ,

« Էթէ Գերագոյն Էակը տուած ըլլար ինձ այն յատկութիւնները որոնց կը կորստիմ , կրնայի Պարոն Թեմարն ըլլալ , նաեւ Գիտութեանց Ճեմարանի անդամ , բայց չեմ : Միայն աւոր հետ մի և նոյն անունը կը կրեմ , երջանիկ սեպեւով ինքզինքս եթէ այս յիշատակով ձեր բարութեանց պատուակաւ նութեանը յանձնուիմ : Փախադարձ պիտի ըլլայ այն բարեգործութիւնը որով պիտի պատուեք զիս : Անհատի մը նկատմամբ զազտիք մը պիտեմ : Ձեզ կը վերաբերի այս անհատը : Ձեզ օգտակար ըլլալու պատիւն ունենալ փափաքելով պատրաստ եմ յայտնելու ձեզ այս զազանիքը : Ձեզի պարզ միջոց մը պիտի տամ որով պիտի արտաքսէք ձեր տունէն այն անհատը որ իրաւունք չունի հոն կենալու , վասն զի աիկին պարոնուհին ազնուական զերդաստանի դուստր մ'է : Աւաքի-

նութեան խորանը չկրնար ոճիրին հետ աւելի երկար ժամանակ բնակցիլ աւանդ հրաժարելու իր իշխանութեւնէ :

« Նախասենեկին մէջ Մեծապատիւ Պարոնիդ հրամանացը կսպասեմ :

« Մնամ յարգանք .

« Թեմար »

Կեղծ չէր այս ստորագրութիւնը : Միայն թէ փոքր ինչ համառօտուած էր :

Մանաւանդ թէ Մարիուս նամակին ծաղրալի խօսքերէն և (բնագրին) ուղղադրական սխալներէն կատարելապէս ճանչցաւ ստորագրողին ո՞վ ըլլալը : Ծննդեան վկայագիրն անթերի էր Ծարակուսին անկարելի էր :

Մարիուս սաստիկապէս յուզուեցաւ : Զարմացման շարժումն ետք երանութեան շարժում մ'ունեցաւ : Հիմակ եթէ գտնէր նաեւ միւս փնտռած մարդը , այն որ ազատած էր զինքը , ա՛լ ուրիշ փափաք չպիտի ունենար :

Իր արկղին զգրոյցներուն մին բացաւ , քանի մը դրամատոմս առաւ , զօրեց արկղը և հնչալը շարժեց : Պատկէս մը բացաւ դուռը :

— Ներս հրամայուր , ըսաւ Մարիուս :

— Պարոն Թեմարը , ըսաւ Պատկէս մարդին հետ դալով :

Մարդ մը ներս մտաւ :

Մարիուս նորէն զարմացաւ . Բոլորովին անծանօթ էր իրեն ներս մտնող մարդը :

Մարդը ծեր էր . քիթը խոշոր , կղակն ալ վզնոցին մէջն էր . աչերուն վրայ կանաչ մետաքսէ կրկին լուսարդելով կանաչ ակնոց մը կար . մազերը յղկուած և ճակատին վրայ ունեքերուն հարթութեամբը տափակուած էին մեծատուններու անդլիացի կառապանաց կեղծամին պէս : Մարդուն մազերն ալեւոր էին . յոտից ցլուխ սև զլեւստներ հալած էր , ըզգեստներ որք խիստ մաշուած այլ մաքուր էին . ժամացոյցի

ճանաչել և ուրիշ մանր զարդեր դուրս կերնէին զդպանէն և
կարծել կուտայն թէ ժամացոյց մը կայ գրգռանք : Հին գրե-
խարի մը բռնած էր ձեռքը : Ծառերով կը քայլէր , և կրու-
նակին ծառերուն անոր խոնարհական ձեւերով կ'աւելնար :

Ամեն բանէ առաջ Գարիբալտին ուշադրութիւնը գրաւող
բանն էր այս անձին թիկնոյն որ շատ լայն էր և որ՝ զոռ-
շութեամբ կ'աճկուած ըլլալով հանքիւրձ՝ կերնար թէ անոր
համար կայուած թիկնոց մը չէր : Հաս կը պարտաւորէր քիչ
ինչ չեղիլ մեր խօսքէն :

Այն ժամանակները Բարիդի մ.ջ. Արտիսի քով Պօ-
թիլիէի փողոցը մըն և հին շէնքի մը մ.ջ. վարդապետի
հրէայ մը կար սրտ պաշտօնն էր տատաւար մարդու փոխել
անդամ մը , բայց երկար ժամանակ չէր տեսեր այս ծրու-
ածքը : Բայց որով կրնար նեղութիւն պատճառել անդամ
մըն : Անդամը յայտնապէս չէր կամ երկու օրուան համար
օն երսուն սու վարձք տալով և ամեն բարեկիր մարդու հա-
ղատարն կարելի եղածին չափ նման հաղատաւ մը կը փոխ-
ուէր : Աս հաղատա վարձողը Փիւրը կ'անուանէր : Բարի մը
զողիքը առեր էին անոր այս անունը և չդիտէին հրէային
ուրիշ անուն մ'անենար : Սա բառական անթիկի զոռաւա-
րան մ'անէր : Գրեթէ կրնային հաղուիլ այն ամեն հինու-
փուտ զոռաւորը որոնցով կը հաղուեցնէր մարդերը : Ամեն
տեսակ և ամեն դատու անձանց համար զոռաւորն ունէր : Իր
վաճառատունին ամեն մէկ բեռնէն մաշուած և պատառուն
բնիկային վիճակ մը կը կախուէր : Հաս դատաւորի թիկնո-
ցն , հոն ժողովրդապետի թիկնոցը , աւել մը տեղանաւորի
թիկնոցը , անիւն մը ծառայութեան քաղաքի զօրակառի լղ-
ղեալը , ուրիշ տեղ մը գրադարի թիկնոցը , աւելի հեռի
պետական մարդու թիկնոցը կիւեար : Այս անձը խաբար
զողիքուն Բարիդի մ.ջ. ներկայած անբաւ թառեղ պատկան
հանդերձապետն էր : Թատրոնին խորն էր իր ոջն ուսկէ
զոռութիւնը կեցնէր և ուր կը մանէր խաղախութիւնը : Կր-

տամբի արիկայ մ'այս զոռաւորանը կուգար , երսուն սու կու-
տար , և այն օրն իր խաղալու դերին համեմատ կրնայէր իրեն
յարմար զոռաւոր , և սանդուղէն իջնիւն ետք ուրիշան
մարդ մը կը լլար : Հետեւալ օրը զոռաւորն հաւատարմա-
պէս ետ կը բերուէին , և բան մը չէր զոռուներ Գիտողն որ
ամեն բան կը վստահէր զոռուներն : Այս զոռաւորն անպա-
տի համարն մ'անէին . « չէին երթար » . հաղնիլ ուղղուն-
բուն համար շինուած չէին , հետեւաւոր այսինչին վրան կը
փակէին , այսինչին վրայ կը ծփային , և ոչ ամեք կը յար-
մայէին : Այն դուռն որու հասակը միջին փաթութեանէ կամ
մեծութեանէ աւելի էր դժուարաւ կրնար հաղուիլ Փիւրըն
հանդերձարանը : Հարկ էր ոչ շատ գէր , ոչ ալ շատ նի-
հար ըլլար : Փիւրը միայն սովորական մարդերու զոռաւորն
նախապատրաստած էր : Ասին անգամ ոչ անձայ , ոչ բա-
րակ , ոչ մեծ , ոչ ալ սղարիկ անտակ մը գտած և անոր
ձեւին համեմատ զոռաւորն չափն տած էր : Այս պատճառաւ
երբեմն դժուարաւ կը յարմարէին զոռաւորն , որոնցով
Փիւրըն յաճախորդները կըցածնուն չափ կը տեսնէին իրենց
զորքը : Եթէ այս պատճառաւ չարիլ պէտք է , թող բա-
ցատու թիկնոցները զջարին : Օրինակի աղապա , պետական մար-
դու թիկնոցն որ վերէն վար սե և հետեւաւոր յարմար է՝
Բիթին թիկնոցն շատ լայն և Գաթին Զիպային շատ նեղ
դար թիկնոցն : Պէտքաւ ճարտար հաղուաւոր Փիւրըն ցանկին
մ.ջ. յետագայ կ'ըսէր շահաւորած էր . ահա կ'որինակէր .
« Սե չափայիլ թիկնոց մը , սե բուրդէ բանձալն մը , մե-
տաքեռայ միւրէ մը , կօխիկներ և ճիւղիկներ » . Լուսանցքին
վրայ դրուած էր . Պէտքէ քէպան , և ծանոթացու թիկնոց մ'ալ
զոր նշանակէ կ'որինակէր հաս . « Հաս առափի մը մ.ջ. մարտ-
կէկ հիստուած կեցած մը , կանաչ ակնոց մը , ժամացոյցի
մանր զարդեր , և բամբակով փաթկուած փթամառի մը չափ
նկայն երկու փետուրի պզտի խողովակներ » : Այս ամենը կը
վերաբերէր վաղեմի դեպքանին , պետական մարդին . Փիւր-

զին բոլոր զգեստները յողնարկ էին, եթէ ներքին է այսպէս ըսել, կտրեր կո ճերմկին. արմուկներուն մէկին վրայ անորոշ կոճկարան մը կը բացուէր. ասկից 'ի զատ թիկնոյն կուրծքին վրային կոճկաներուն մին կը պահէր. բայց պղախ բան մ'է այս. պետական մարդուն ձեռքը պարտաւոր ըլլալով միշտ թիկնոյն մէջն է սրտին վրայ ըլլալ, բացակայ կոճակը պահելու պաշտօնն ունէր:

Եթէ Մարիուս Բարիդին զազանի հիմնադրութեանց նկատմամբ տեղեկութիւններ ունենար, անմիջապէս պիտի դիտէր թէ Պաստիրն ներս մտնուցած մարդին կունակի թիկնոցը Փոխողին հանդերձարանին բեռներէն առնուած պետական մարդի թիկնոց մ'էր:

Մարիուս տեսնելով թէ իր սպասածը չէր ներս մտնողը, զժողովութիւն մը զգաց, որ նորեկին համար տհաճութեան փոխուեցաւ: Յետից ցլլուխ քննեց մարդը, մինչդեռ սա տարապայման կերպով մը կը խոնարհէր և կարճ ձայնով մը հարցուց անոր.

— Ի՞նչ կուզէք:

Մարդը սիրուն խնդումով մը պատասխանեց, խնդում որուն նկատմամբ կոկորդիլոսի մը զգուշական ժպիտը թերեւս զաղափար մը տար:

— Անհնարին կը թուի ինձ թէ արդէն ձեր յարդութիւնը ընկերութեանց մէջ տեսնելու պատիւն ունեցած չըլլամ: Կարծեմ թէ ասկէ քանի մը տարի առաջ մասնաւորապէս տիկին Պակոասիօն իշխանուհիին տունը և Ֆրանսայի ամենակալ Տամպլէյ դերկամսին մեծապատուութեան սրահներուն մէջ հանդիպած եմ ձեզի:

Սրկիպայութեան մէջ միշտ օգտակար վարպետութիւն մ'է իրեն անձանօթ մարդ մ'արդէն ճանչնալ ձեռքնելը:

Մարիուս այս մարդուն խօսուածքին ուշադրութիւն կընէր: Անոր արտասանութիւնը և ձեւերը կը դիտէր զաշնանապէս, բայց իր տհաճութիւնը կաւեւնար տեսնելով որ յոյսն 'ի

գերե կենէր. ընդայն արտասանութիւն մ'էր այն, և բոլորովին տարբեր այն ձայնի կծու և ցամաք արտասանութիւնէ զոր կը յուսար: Բոլորովին պարապն ելած էր իր անկալութիւնը:

— Ոչ տիկին Պակոասիօնը կը ճանչնամ, ըսաւ, ոչ ալ Պարոն Տամպլէյը: Կենացս մէջ ոչ մէկին տունը, ոչ ալ միւսին տունը մտած եմ:

Խիտ էր պատասխանը: Մարդը որ կուզէր քաղցր ըլլալ շարունակ, պնդեց.

— Ապա ուրեմն Հաթոպրիանին տունը տեսած պիտի ըլլամ ձեր յարդութիւնը: Հատ աղէկ կը ճանչնամ Հաթոպրիանը: Հեղաբարդ է: Երբեմն կրտէ ինձ: Թենար, բարեկամի իմ... մի՞թէ զինի մը չէս խմբ հիտս:

Մարիուսի ճակատն ևս քան զէս խտացաւ:

— Երբեք Պարոն Հաթոպրիանին տունն ընդգոնուելու պատիւը չունեցայ: Կարճ կապենք: Ի՞նչ կուզէք:

Մարդն այս աւելի խիստ ձայնը լսելով աւելի ցածէն բարեւ տուաւ:

— Պարոն Պարոն, բարեհաճեցէք մտիկ ընելու ինձ: Ամերիկայի մէջ, Բանամայի կողմերը դաւադիր մը մէջ Լա Ժոյա անունով դիւղ մը կայ: Այս դիւղը միայն մէկ տունով կը բաղկանայ: Քառակուսի և եռալարի մեծ տուն մը, որ աղիւսաշէն է և որու աղիւսներն արեւին եփած են. քառակուսիին ամեն մէկ կողմը հինգ հարիւր ոտք երկայն, ամեն մէկ դռան կանն իբր առանձին բնակարան տասներկու ոտք բարձր է ըստորին գոտիներէն, և այնպիսի կերպով մը շինուած որ տունին բոլորաթիւր դարձող դարաւոր մը կը ներկայէ մարդուս առջեւ, մէջ տեղը ներքին դռնի մ'ուր հն պաշարներն և միջինները, պատուհան չունի, այլ պատերուն վրայ լինող նօթի համար ծակեր, դուռ չունի, այլ ելարաններ, ելարաններ զնանէն առաջին դարաւորին, առաջինէն երկրորդը, երկրորդէն երրորդն ելնելու համար. ելարաններ ներքին

դաւիթն իջնելու համար. սենեակները դուռ չունին, կափառ
ուիչ ունին միայն, սենեակները սանդուղ չունին, ելարան
ունին միայն. դիշերը կափառ չեն, կը դպցուն, ելարան
ները կը քաշուն, ընդամենի ծակերէն լայնարեւան հրա-
քաններ և դարպակներ կուղղուն դուռ. կաշի չէ ներս
մանը. ցորեկը տուն մ'է, դիշերը բերդաքաղաք մը, ութ
հարկեր բնակիչ կայ մէջը. ահա այս է այն դիշը: Ինչո՞ւ
այդքան զգուշանումն ենք. վասն զի վառարանը է այն երկի-
րը. մարդակերներով լի է: Աւրեմ ինչո՞ւ հան կերվան. վասն
զի հրաշայի է այն երկիրը. ոսկի կը դառնուի հող:

— Ի՞նչ բան կուղեք, բնակչաց Մարիուս որո՞ւ ահա
ճութիւնը անհամբերութեան կը փոխուէր:

— Ըսել կուզեմ. Մեծապատիւ Պարոն, թէ վաղի մի և
յոյնացի դիւան մ'եմ: Էին քաղաքով ըստ իման ախարհը
սաստիկ յոյնացուց զիս. կուղէի վայրենիները փորձել:

— Եւ որ:

— Յարկի Պարոն, ետեւիցն տշխարհիս օրէնքն է: Օ-
րոշէ՞քով բանող դիւանի ուսման հին ետեր կը դառնայ եբբ
կաքը կանցնի. դաշտը բանող դիւանի ուսման հին ետեր
չգառնար: Աշխարհն շուր հարուստին ետեր կը հաշէ, հա-
րուստին շուն ալ աղքատին ետեր կը հաշէ: Ամեն մարդ
ինքնիքին համար: Մարդերուն նպատակը շահն է: Մագ-
նէտն ոսկին է:

— Եւ որ, հետեւեցե՞ք:

— Կուղէի երթալ և Լա ծօղա դիւղը բնակիլ: Ետեք հո-
ղի ետք: Ես, տիկինս և օրիորդս. աղջիկ մ'որ խիստ դիւա-
նի է: Ճամբորդութիւնն երկար է և շատ ծախսի կարօտ:
Քիչ մը ստակ պէտք է ինձ:

— Ինձ ի՞նչ կը վերաբերի ձեր ստակի պէտք ունենալը,
հարցուց Մարիուս:

Անձանձուն իր վշտոյնն դուրս հանեց վիղը. շարժում որ
անդին յայտնէ է, և ժպտան աւելցան լով սպասախանեց:

— Մի՞թէ Պարոն Պարոնը չկարգաց նամակ:

Գրեթէ իրաւ էր այս: Ստուգիւ Մարիուս մոռցած էր նա-
մակին պարունակութիւնը: Աւելի գրին ուշադրութեւն լրաց
էր քանթէ պարունակութեանը. զոր հազիւ հաշ կը յիշէր:
Սակայն վայրկեան մ'ի վեր ուրիշ բան մ'ալ իր ուշադրու-
թիւնը կը դրուէր: Անձանձոր Տիկինն, օրիորդս լրաց էր
իր կնոջ և աղջկին համար: Մարիուս գիտած էր այս կէտը:
Թափանցող նայածքով մը կը նայէր անձանձորին: Քանիչ
դատար մ'աւելի աղէկ չէր կրնար նայիլ: Մարիուս գիտէ
դադարնապէս կը դիտէր անձանձորը: Այդ սա սպասախանը
միայն տուաւ անոր:

— Ը էք. ի՞նչ կուղեք:

Անձանձորն իր երկու ձեռները երկու գրպանները դրաւ:
Վեր լրաւ դուրս, առանց վեր լնելու նաեւ իր ունեւորներ,
բայ ինքն ալ Մարիուսը զննելով իր անոցին կանաչ նայ-
ածքովը:

— Լաւ, պարոն, ահա ըսեմ ըսելիքս: Գաղանիք մ'աւ-
նիմ ձեզի ծախելու համար:

— Գաղանիք մը:

— Գաղանիք մը:

— Ինձի վերաբերող:

— Քիչ մը:

— Ինչ է այդ գաղանիքը:

Մարիուս մակի ընկելով հանդերձ ևս քան ընկ կը զննէր
մարդը:

— Զրի կ'ըսիմ, բաւաւ աճանձոր: Պիտի անսնէք որ հե-
տաքորական բաներ պիտի խախտէ:

— Խոսեցե՞ք:

— Պարոն Պարոն, դուք ձեր տունը դող և մարդաստան
մ'ունիք:

Մարիուս սաբաւեցաւ:

— Իմ տունս. ո՞չ, ըսաւ:

Անձանոթն առանց խռովելու գլխարկին փոշիները հանեց արմուկովը, և շարայտրեց:

— Մարդասպան և գող: Գիտեցէք, Պարոն Պարոն, որ ես չեմ խօսիր այնպիսի հին, անցեալ և խախտա իրողութիւններու վրայ որք ժամանակին անցումսն օրէնքին առջև և զղջումով Աստուծոյ առջև կրնան ջնջուիլ: Ես նոր իրողութիւններու, արդի իրողութիւններու վրայ կը խօսիմ, իրողութիւններ զոր այս վայրկեանս իշխանութիւնը չգիտեր: Կը շարունակեմ: Այս մարդը կեղծ անունով մը ձեր վտապահութիւնը գրաւելու և զլիթէ ձեր բնականաց ծոցը սարգելու յաջողեցաւ: Ըսեմ ձեզ իր բուն անունը. ըսեմ ձերիս բար:

— Մտիկ կընեմ:

— Ժան Վալթան է անունը:

— Գիտեմ:

— Ձերիս բար ըսեմ նաև թէ ո՛վ է ան:

— Ըսէք:

— Վաղեմի թիապարտ մ'է:

— Գիտեմ:

— Հիմա գիտեք, քանի որ ձեզի ըսելու պատիւն ունեցայ:

— Ոչ: Յետագայ գիտէի:

Մարիուսին անապրիտի ձայնը, երկու անգամ քիֆէս պատասխանելու, տրամախօսութեան հետա լակտիանութիւնն անձանոթին սրտին մէջ զաղանի բայկութիւն մը զրգռեցին: Մարդը կատաղի նայուածքով մը զաղանապէս Մարիուսին նայեցաւ անգամ մը, նայուածք որ անփնտապէս դադարեցաւ: Թէև արագ եղաւ նայուածքը, բայց այն նայուածքներու կարգէն էր որք կը ճանչարին երբ արդէն անգամ մը տեսնուած են: Մարիուս նշմարեց այս նայուածքը: Կոն տեսնաւ մը փայլատակունիւնը ուր տեսնաւ մը հողիւնիէ միայն կրնան գալ: Բերը, մաքին այս երգը, կը բորբոքի այն փայլատակունիւն. ակնոցը բան մը չպահէր, և միթէ կարելի է ապակիով մը քոյնել դժուարը:

Անձանոթը ժպտելով կրկնեց.

— Ձեմ համարձակիւր ձեր խօսքը սուտ կարծելու: Բայց ինչ և է, կը պարտաւորիք գիտել թէ ճիշդ են առած տեղեկութիւններս: Հիմա ձեզի յայտնելիքս միայն ինծի ծանօթ գաղանիք մ'է, գաղանիք որ աիկին Պարոնուհին հարստութեան նկատմամբ կարեւորութիւն ունի: Արտաքոյ կարգի գաղանիք մ'է այս: Ծախու է: Նախ ձեզ կառաջարկեմ զնեւ զայն: Շատ չեմ ուզեր: Քսան հազար ֆրանք:

— Միւսներուն պէս այդ գաղանիքն ալ գիտեմ, ըսաւ Մարիուս:

Մարդն իր գինը քիչ մ'իջեցնելու հարկը զղաց:

— Պարոն Պարոն, տաս հազար ֆրանք տուէք, և ըսեմ:

— Կը կրկնեմ թէ ինծի համար նոր բան մը չէ ըսելիք. նիդ: Գիտեմ ինչ որ կուզէք ըսել ինձ:

Մարդուն աչքէն նոր փայլակ մ'եւ անցաւ: Անձանոթը զոչեց.

— Այլ սակայն պէտք է որ ճաշեմ այսօր: Արտաքոյ կարգի գաղանիք մ'է ըսելիքս, կըսեմ: Պարոն Պարոն, պիտի խօսիմ: Ահա կը խօսիմ: Քսան ֆրանք տուէք ինձ:

Մարիուս ուղղակի անձանոթին նայելէն ետք, ըսաւ.

— Գիտեմ այդ արտաքոյ կարգի գաղանիքը, ինչպէս որ գիտէի Ժան Վալթանին անունը, ինչպէս որ ձեր անունն ալ գիտեմ:

— Անունս:

— Այո:

— Գժուարին չէ գիտնալը, Պարոն Պարոն: Արդէն պիտի ունեցայ ձեզ զրեւու և ըսելու թէ անունս է Թենար:

— Տիէ:

— Ի՞նչ:

— Թենարաիէ:

— Ո՞վ է ատի:

Վտանգի մէջ խողովը մազերը կը տնկէ, մաշկաթե մի-

ջատը մեռած կը ձևանայ, հին պահակները դումարտակ կը կազմեն, իսկ այս մարդը սկսաւ խնդալ:

Ապա պոռոգ մը տալով թիկնոցին թեին վրայէն փոշի մը հանեց:

Մարիուս շարունակեց.

— Նաև բանուոր ծօնտրէթը, կատակերդու ֆապանթուն, բանաստեղծ ծանփօն, Սպանիացի Տօն Ալվարէզը և Պալէ-դար կիներն էք դուք:

— Կիներն է:

— Եւ Մօնֆերմէյլի մէջ խոհատուն մը բանեցուցիք:

— Խոհատուն մը: Ամենին:

— Եւ կը կրկնեմ թէ Թենարտիէն էք դուք:

— Կուրանամ:

— Նաև նենդաւոր մ'էք: Նա առէք:

Եւ Մարիուս գրպանէն գրամատոմս մը հանելով անոր եւրեսին նետեց:

— Հնորհակալութիւն, ներեցէ՛ք. հինգ հարիւր ֆրանք, տէր իմ Պարոն:

Եւ մարդը խռովելով, բարեկրով գրամատոմսը առաւ և քննեց:

— Հինգ հարիւր ֆրանք, կրկնեց ապուշ կրթելով: Եւ կէս ձայնով թոթովեց. Անխարդախ գրամատոմս մ'է:

Ապա յանկարծ,

— Լաւ, թող այնպէս ըլլայ, գոչեց: Ուրեմն հանդիստ և համարձակ ըլլամ:

Եւ կապիկի արագութեամբ մ'իւր մաղերը ետեւը նետելով, ակնոցը հանելով, քիթէն ալ քաշելով և վարպետութեամբ մը հանելով երկու փետրային խողովակները որոնց վրայ քիչ մ'առաջ խօսեցանք և որք այս դրքին ուրիշ մէկ երեսն արդէն տեսնուեցան (Մօնբարնասի ակնարկութիւն), երեսը բացաւ զլսարկը հանելով զլուխը բանալու պէս:

Աչքը վառեցաւ. երևան ելաւ իւր անհաւասար, փոսաւոր,

դերփուկ ճակատն որու վերի կողմը խորշոմներ կային. քիթը կտուցի մը պէս սրածայր եղաւ վերստին. զիշակեր մարդուն անագորոյն և կորովամիտ կիսադէմքն երեցաւ:

— Մեծապատիւ Պարոնն անվրիպելի է, ըսաւ յստակ ձայնով մ'որ ռնդախօսի մը ձայնին չէր նմաներ ալ, այո, Թենարտիէն եմ:

Եւ իւր ծուռ կունակը ուղղեց:

Թենարտիէ, վասն զի իրօք ինքն էր, տարօրէն կը զարմանար. անշուշտ պիտի խռովուէր եթէ կարենար խռովիլ: Եկած էր զարմանք տալու, բայց ինքն էր զարմացողը: Այս նուաստութեան փոխարէն հինգ հարիւր ֆրանք կընդունէր և ինչ կուգէր ըլլար՝ կընդունէր այս դումարը. բայց և այնպէս ոչ նուազ շուարած էր:

Կենացը մէջ առաջին անգամն էր այս Պ. Բօնմէրսին տեսնելը, և այս Պ. Բօնմէրսին կը ճանչնար զինքը թէև ինք ծպտած էր, մանաւանդ թէ կատարելապէս կը ճանչնար. և այս պարոնը կերեւար թէ ոչ միայն իւր ուլ և ինչ ըլլալը, այլ նաև ծան Պալմանին ուլ և ինչ ըլլալը գիտէր:

Ուլ էր այս զրեթէ անմօրուս երիտասարդը, խիստ անտարբեր և խիստ առատաձեռն երիտասարդն որ մարդկանց անունները գիտէր, որ անոնց ամեն անունները գիտէր, որ քսակը կը բանար անոնց, որ խաբէբաները խտուր կը կըշտամբեր իբր գատաւոր մը և որ իբր միամիտ մը ստակ կուտար անոնց:

Ինչպէս կը յիշէնք, Թենարտիէ թէև Մարիուսին դրացին եղած էր, սակայն բնաւ տեսած չէր զան, ինչպէս Բարիզի մէջ ստէպ կը պատահէր այս. ժամանակաւ Թենարտիէ աղջիկներուն իր տունը բնակող Մարիուս անուն խիստ աղքատ եւ ըրիտասարդի մը խօսքը ընելին լսած էր աղօտապէս: Առանց ճանչնալու Մարիուսը զրած էր այն նամակը զոր կը յիշէր ընթերցողը: Թենարտիէ չէր կրնար բնաւ մերձաւորութիւն մ'ենթագրել այն Մարիուսին և Պ. Պարոն Բօնմէրսին մէջ:

Սակայն իր աղջիկին՝ Աղէլմային շնորհիւ զոր փետրվարի 16ին հարսնիքին ետեւէն ղրկած էր, և անձնական խուզարկութիւններովը կրցած էր շատ բան իմանալ, և իր խառըին անդունդէն յաջողած էր շատ մը դադարներ թեւեր բռնելու:

Յաջողակութեամբ կամ գէթ հետեւաբանութիւններով դուշակած էր թէ ո՛վ է այն մարդն որո՞ւ օր մը հանդիպած էր Մեծ կոյուղիին մէջ: Մարդին ո՛վ ըլլալը գուշակելէն ետք դիւրութեամբ գտած էր անունը: Գիտէր թէ Գօղէթն էր տիկին Բօնմէրսի Պարոնուհին: Բայց այս մասին միտքը դրած էր դադարնապահ ըլլալ: Ո՛վ էր Գօղէթ: Ճշդապէս ինքն ալ չէր գիտեր թէ ո՛վ է: Իրաւ է որ պիտակութիւն մը կընդհմարէր, Քանթինին պատմութիւնը միշտ կ'աւանդէր երեւցած էր իրեն. բայց ինչ օգուտ ունէր ասոր վրայ խօսիլ. ընթերցանք փոխարէն ստակ առնելու համար: Բայց ինք անկէ լաւագոյն ծախու բան մ'ունէր կամ ունենալ կը կարծէր: Մանաւանդ որ եթէ առանց ապացոյցի դար և Պ. Բօնմէրսիին Ձեք կնիք պէտքէն յիշէր, ըսէր, շատ հաւանական էր թէ իր վարձատրութիւնը պիտի ըլլար Գօղէթի էրիկին կօշիկներուն ներքեւ մնալ և իր աղիքը ճղմուծի:

Թեւարտիէ այնպէս կը կարծէր թէ Մարիուսին հետ իր խօսակցութիւնը տակաւին չսկսած էր: Պարտաւորած էր նահանջել, իր ուղղադիտութիւնը փոփոխել, դիւր մը թողուլ, ճակատ փոխել. բայց ամենեւին էական բան մը գեռ վտանգի դրած չէր, և զրպանը հինգ հարիւր ֆրանք ունէր: Մանաւանդ թէ վճռական բան մ'ունէր ըսելու, և ինքզինքը զօրաւոր կը կարծէր նաեւ այն Պ. Բօնմէրսիին դէմ որ այնքան ճշդապէս տեղեակ և այնքան քաջաբար գիտնուած էր: Թեւարտիէի բնաւորութեան տէր մարդերու համար ամեն տրամաբանութիւն կուի մ'է: Պահ մ'ետք սկսելիք կուիին մէջ ինչ էր իր գիրքը: Թեւարտիէ որո՞ւ հետ խօսիլը չէր գիտեր, բայց գիտէր ինչ բանի վրայ խօսիլը: Արագօրէն և ներքնապէս զննեց իր գօրութիւնը, և, Թեւարտիէն ետեւ, ըսելէն ետք սպասեց:

Մարիուս սկսած էր մտմտութիւն երթալ: Ալ վերջապէս բռնած էր Թեւարտիէն: Իր առջևն էր այն մարդը զոր այնքան փափաքած էր գտնել: Հիմակ ուրեմն պիտի կրնար յարգել զնդապետ Բօնմէրսիին յանձնարարութիւնը: Նուաստութիւն կը սեպէր իրեն այն դիւցազնին այս աւազակին բան մը պարտաւորիլը և գերեզմանին մէջէն հօրն իր վրայ քաշած փոխանակադրին մինչև այն օր բողբոջուած մնալը: Մարիուս՝ իր մտքին խառնաշփոթ կայութեան մէջ ուր կը գտնուէր Թեւարտիէի նկատմամբ՝ կը կարծէր նաեւ թէ հարկ էր գընդապետին այսպիսի անզգամէ մ'ազատուած ըլլալուն դժբաղդութեան վրէժը լուծել: Ինչ և իցէ, Մարիուս գոհ էր: Հիմա վերջապէս այս անարժան պարտաւորէն պիտի փրկէր զնդապետին շուքը, և կը թուէր իրեն թէ հօրը յիշատակը պարտապաններու բանտէն պիտի հանէր ալ:

Այս պարտաւորութեան հետ ուրիշ մ'ալ ունէր, որ էր Գօղէթի հարստութեան աղբիւրն իմանալ եթէ կարելի էր: Պերեաթ թէ առիթը կը ներկայանար: Թեւարտիէ թերեւ բան մը գիտէր: Պրնար օգտակար ըլլալ այս մարդուն ներսը տեսնելը: Ուստի անկէ սկսաւ:

Թեւարտիէ իր զրպանին մէջն աներևոյթ ըրած էր «անխարզախ դրամատոմսը» և Մարիուսին կը նայէր գրեթէ դուրովալի քաղցրութեամբ մը:

Մարիուս լուրթիւնը խղեց.

— Թեւարտիէ, անունդ ըսի քեզ: Հիմա կուզէս որ ըսեմ նաեւ զաղանիքդ, ինչ որ եկար յայտնելու ինձ: Ես ալ տեղեկութիւններ առած եմ: Պիտի տեսնես որ ես քեզմէ աւելի տեղեակ եմ: Ժան Վալթան, ինչպէս ըսիր, մարդասպան և զոդ մ'է: Գոդ մ'է վասն զի հարուստ տարազագործ պան և զոդ մ'է: Գոդ մ'է վասն զի հարուստ տարազագործ մը կողոպտելով անանկեց, այսինքն Պ. Մատրէնը: Մարդասպան մը, վասն զի ոստիկանութեան տեսուչ ծափէրը ըսպանեց:

— Ձեմ հասկնար թէ ինչ կըսէք, Պ. Պարոն, ըսաւ Թեւարտիէ:

— Հիմա կը հասկնանք: Մտիկ ըրէ՛: 1822ի միջոցներուն Բա-տը-Գալէի նահանգներուն մէկին մէջ մարդ մը կար որ ժամանակաւ իշխանութեան հետ կռիւ մ'ունեցած էր, և որ Պ. Մատրէնի անունն առնելով վերականգնուած էր: Այս մարդն արդար մ'եղած էր բառին բոլոր դժուրութեամբը: Հնա-րադիտութեամբ մը, որ է սե ուրուքի շինութիւնը, ամբողջ քաղքի մը հարստութեան պատճառն եղած էր: Ինքն իր հարստութիւնն ալ կազմէր էր, բայց երկրորդական կերպով և կրնայ ըսուիլ թէ պատահաբար: Աղքատներուն սնունդա-տու հայրն էր: Հիւանդանոցներ կը հիմնէր, դպրոցներ կը բանար, հիւանդներուն այցելութիւն կընէր, աղջիկները կօծ-տէր (doter), այլի կիները կը պաշտպանէր, որքերը կոր-դեղրէր, կարծես երկրին խնամակալն էր: Խաչի նշանը մեր-ժած էր. քաղաքացեալ կարգեր էին դիները: Ազատագիր թիա-պարտ մը դիտէր ժամանակաւ այս մարդուն պատիժ քաջած ըլլալը: Մատնեց և բռնել տուաւ զան, և անոր ձեռքակա-լութիւնը պատեհ առիթ սեպելով Բարիդ եկաւ և լաֆիթ սեղանաւորէն, — նոյն իսկ գանձապետը պատմած էր ինձ այս իրողութիւնները, — կեղծ ստորագրութեան մը շնորհիւ կէս միլիոնէն աւելի գումար մ'առաւ որ Պ. Մատրէնինն էր: Պ. Մատրէնինն այս հարստութիւնը դողցող թիապարտն է ժան Վալժան: Միւս եղելութեան մասին ալ ինձի հա-մար նոր բան մը չունիս իմացնելու: Ժան Վալժան ոստիկա-նութեան գործակալ ժամկէրը մեռցուց. ատրճանակ մը նե-տելով մեռցուց: Ես՝ որ կը խօսիմ հետգ՝ ներկայ էի երբ մեռցուց:

Թեհարաթի անգամ մը Մարիուսին նայեցաւ ճիշդ այնպի-սի մարդու պէս որ յաղթուելէն ետք կսկսի յաղթել և որ իր կորուսած ռազմական դիրքերը վայրկեանի մը մէջ ետ առած է: Բայց նորէն ժպտեցաւ շուտ մը. ստորին մարդուն վերա-դոյն մարդու մ'առջև տարած յաղթանակը պէտք է որ առ-եքնայթս խոնարհասէր ըլլայ. ուստի Թեհարաթի լոկ յետա-գայ խօսքն ըսաւ.

— Միտալ ճամբէ կերթանք, Պարոն Պարոն:

Եւ ներազծեց այս խօսքը զրպանէն կախուած ժամացոյցի խաղալիկներուն խուրճը յայտարար կերպով մը դարձունելով:

— Ի՛նչ, կրկնեց Մարիուս, չէ՞ս հաւատար ըսածներուս: Իրողութիւններ են ասոնք:

— Ցնորք են ասոնք: Չեր մեծապատուութեան ինձ ցու-ցուցած վատահումութիւնը պարտ կը դնէ իմ վրայ ըսելու թէ յիրաւի ցնորք են ասոնք: Ամեն բանէ առաջ ճշմարտութիւ-նը և արդարութիւնը: Չեմ ախորժիր երբ կը տեսնեմ մար-դուն յանիրաւի ամբաստանուիլը: Պարոն Պարոն, ժան Վալ-ժան Պ. Մատրէնինն ստակը չդողցաւ. և ժան Վալժան ժա-մկէրը չմեռցուց:

— Զարմանալի բան: Ուսկէ՞ դիտես:

— Երկու պատճառաւ:

— Ի՛նչ են այդ պատճառները. խօսէ՛:

— Ահա առաջինը. ժան Վալժան Պ. Մատրէնինն ստակը չդողցաւ, ըստ որում ժան Վալժան ինքն է Պ. Մատրէնի:

— Ո՞վ ըսաւ, ուսկէ՞ դիտես այդպէս ըլլալը:

— Եւ ահա երկրորդն ալ. ժան Վալժան չսպաննեց ժա-մկէրը, ըստ որում ժամկէրը մեռցնողը նոյն ինքն ժամկէրն է:

— Ի՛նչ ըսել կուզես:

— Ըսել կուզեմ թէ ժամկէր ինքզինքը սպաննեց:

— Ապացոյցը, ապացոյցը, դուքեց Մարիուս այլ յայլէ ըլլալով:

Թեհարաթի հին ալեքսանտրեան ժամունջի մը կերպով իբ խօսքը չափելով կրկնեց.

— Ոստիկանութեան-գործակալ-ժամկէր-Բօնթ-օ-Շանթ-Կամուրջին-քով-նաւակի-մը-տակ-խղ-դուած-դտ-նու-ե-ցաւ:

— Բայց ապացոյցը, ո՞ր է ապացոյցը, դուքեց Մարիուս:

Թեհարաթի քովի զրպանէն գորշոյն թղթէ լայն պահա-րան մը հանեց որու մէջ կը կարծուէր թէ զանազան մեծու-թիւններով ծալուած թուղթեր կային:

— Ահա թուղթերս , ըսաւ հանգարտօրէն :

Եւ շարայարեց .

— Տէր իմ Պարոն , ձեր շահուն համար ուղեցի լաւ մը ճանչնալ ծան Վալժանը : Կըսեմ թէ ծան Վալժան և Մատըն մի և նոյն մարդն է , և կըսեմ թէ ծավէրին մարդասպանը նոյն ինքն ծավէրն է , և երբ կը խօսիմ , ապացոյց 'ի ձեռին կը խօսիմ : Չէ թէ ձեռադրուած ապացոյցներ , ըստ որում գիրը կասկածելի , գիրը կամակատար է , այլ տպուած ապացոյցներ :

Թեհնարտիէ կը խօսէր ու միանդամայն պահարանէն դեմնած , թօշնած և բոլորովին ծխաբոյր երկու լրագիր կը հանէր : Այս երկու լրագիրներուն մին որու բոլոր ծալքերը պատառուած էին և քառակուսի կտորներու բաժնուելով կիյնային , միւսէն շատ աւելի հին կերեւար :

— Երկու իրողութիւն , երկու ապացոյց , ըսաւ Թեհնարտիէ : Եւ երկու լրագիրները բանալով Մարիուսին երկնցուց :

Ընթերցողը կը ճանչնայ այս երկու լրագիրները : Մին , ամենէն հինն է Տրաքս Պլան լրագրին 25 յուլիս 1823ին թիւ 4ը որու բնագիրը այս գրքին երրորդ հատորին մէջ տեսնուեցաւ և որ Պ. Մատընին և ծան Վալժանին մի և նոյն անձն ըլլալը կը հաստատէր : Միւսը 15 յունիս 1832ին Մօնթէօթի թիւն էր որ ծավէրին ինքնասպանութիւնը կը հաստատէր , շարայարելով թէ ծավէրին առ ոստիկանութեան պաշտօնեայն բանիւ բերանոյ տուած տեղեկութեան համեմատ ինքը՝ ծավէր՝ Տը Լա Զանվրորի փողոցին պատնէշին մէջ կաշնաւոր ըլլալէն ետք մահուանէ աղատեր է շնորհիւ ապստամբի ժը որ զան ատրճանակին տակ բռնելով փոխանակ դէպ անոր ուղեղը պարպելու դէպ օդն արձակէր է ատրճանակը :

Մարիուս կարդաց լրագիրները : Ակներեութիւն , թուական , անհերքելի ապացոյց կար . այս երկու լրագիրները յատկապէս տպուած չէին Թեհնարտիէին ըսածները հաստատելու

համար . Մօնթէօթիին հրատարակած յօդուածը ոստիկանութեան կողմէն պաշտօնապէս հաղորդուած էր : Մարիուս չէր կրնար տարակուսիլ : Լաֆիթի գանձապետին տեղեկութիւնները սուտ էին , և Մարիուս ինքն ալ խաբուած էր : Ծան Վալժան յանկարծ մեծնալով ամպէն կելնէր : Մարիուս չկրցաւ զսպել սա ուրախութեան ազդակը .

— Ապա ուրեմն այս թշուառը սքանչելի մարդ մ'է , այն ամեն հարստութիւնն իրն էր : Մատընէնն է , ամբողջ երկրի մը նախախնամութիւնն է , ծան Վալժանն է , ծավէրի ազատիչն է , դիւցազն մ'է , սո՛ւրբ մ'է ան :

— Ոչ սուրբ մ'է , ոչ ալ դիւցազն մ'է , ըսաւ Թեհնարտիէ : Մարդասպան և զոդ մ'է ան :

Եւ իշխանութիւն մ'ունենալը զղացող մարդու պէս հանելով ձայնը , շարայարեց .

— Հանգարտի՛նք :

Իբր սառնային փռալ մը Մարիուսին վրայ ինկան այս զոդ և մարդասպան բառերն որք աներևոյթ եղած կերեւային իրեն և որք վերստին կերեւային :

— Դա՛րձեալ , հարցուց :

— Միշտ , պատասխանեց Թեհնարտիէ : Ծան Վալժան Մատընէնին հարստութիւնը չգողցաւ , բայց զոդ մ'է ան : Չմոցուց ծավէրը , բայց մարդասպան մ'է նա :

— Մի՛թէ կահնարկես այն քառսուն տարի առաջուան չընչին զոդութեան որ՝ նոյն իսկ լրագիրներուդ համեմատ քառուած է կենսատե ապաշխարանքով , անձնուրացութեամբ և առաքինութիւններով :

— Մարդասպանութիւն և զոդութիւն , կըսեմ , Մեծապատիւ Պարոն և կը կրկնեմ թէ նոր իրողութեանց վրայ է խօսքս : Բոլորովին անծանօթ է ինչ որ պիտի յայտնեմ ձեզ : Անտիպ է ըսելիքս : Եւ թերեւ անկէ պիտի իմանաք ծան Վալժանին վարպետութեամբ մը տիկին պարոնուհին նուիրած հարստութեան աղբիւրը : Վարպետութեամբ , կըսեմ , փասն

զի այս տեսակ պարզեատրութեամբ մը սպրդիլ պատուաւոր
տուն մ'որու գիւրակեցութեան պիտի մասնակցի, և մի և նոյն
պարզեատրութեան շնորհիւ իր ոճիրը պահէլ, իր դողը
թիւնը վայելել, անունը պահէլ և ընտանիք մը կազմել մեծ
անմատութիւն մը չէ:

— Հոս կրնայի խօսքդ կտրել, բայց շարունակէ, ըսաւ
Մարիուս:

— Մեծապատիւ տէր, ամեն բան պիտի ըսեմ, վարձատրու-
թիւնը ձեր առատաձեռնութեանը թողլով: Այս դադանիքը
ծանրաբեռն ոսկիի արծէքն ունի: Թերեւս ըսէք ինձ թէ ինչու
Ժան Վալթանին չգիտնեցի: Ամենապարզ պատճառի մը հա-
մար. գիտեմ որ ձեռքէն հանեց զողջած դումարը, ձեռքէն
հանեց ձեզի համար նպաստաւոր կերպով մը, և այս կարգա-
դրութիւնը հանձարալի կերեայ ինձ. բայց ալ ստակ մ'ան-
գամ չունի. դատարի ձեռները պիտի ցուցունէր ինձ, և ու-
րովհետեւ Լա Ժոյա ճամբորդելու համար դումարի մը պէտք
ունիմ, նախապատիւ էք ինձ գուր որ ամեն բան ունիք, բան
թէ ան որ փուլ մը չունի: Քիչ մը յոգնած եմ. ներքեցէք
որ աթոռի մը վրայ նստիմ:

Մարիուս նստաւ, և նշան բռաւ անոր որ ինքն ալ նստի:

Թենարտիէ խոշոր մետաքսով ծածկուած աթոռի մը վրայ
տեղաւորեցաւ, ետ առաւ երկու լրացիւնները, պահարանը
դրաւ, և ըզունդը Տրաֆօ Պլանէն զարնելով մըմռաց. Ասի գըտ-
նելու համար փորձանք կրեցի: Ապա ոտները վրայ վրայի
դրաւ, աթոռին կաթնցուց կոնակը, զիւրք մ'որ իրենց ըսե-
լիքին նկատմամբ անկասկած մարդկանց յատուկ է, ետքը
սկսաւ պատմել ծանրութեամբ և բառերուն վրայ կոթնելով:

— Պարոն Պարոն, ասկից գրեթէ տարի մ'առաջ, 1832
յունիս 6ին, ապստամբութեան օրը Բարիզի Մեծ-կոյուղիին
մէջ մարդ մը կար, ճիշդ այն կողմն ուսկէ կոյուղիին Ին-
վալիտի կամուրջին և Իէնայի կամուրջին մէջ տեղը Սէն Գե-
տիէն հետ կը միանայ:

Մարիուս յանկարծ իր աթոռը Թենարտիէին աթոռին մե-
տեցուց: Թենարտիէ գիտեց այս շարժումը և յամբարար շա-
րունակեց այնպիսի ասենաբանի մը պէս որ իր ունկնդիրը կը
դրաւ և որ իր խօսքերուն ներքեւ իր հակառակորդին սրտի
բաղեւմենքը կը գայ:

— Այս մարդը՝ այլ և այլ պատճառներով որք սակայն
քաղաքականութեան չեն վերաբերիր՝ ստիպուած ըլլալով
պահուելու, կոյուղին իրեն բնակարան ընտրած և անոր մէկ
բանալին իր քովն առած էր: Ինչպէս ըսի, յունիսի 6ն էր
այն օրը. երեկոյեան ժամն ութը կար: Մարդը կոյուղիին
մէջ ձայն լսեց և արմանալով զարմանալով տեղ մը կը կըլտա-
ուեցաւ և լռելեայն գիտեց: Չայնն ոտքի ձայն էր. մութին
մէջ քայլող և գէպ իր կողմն եկող կար: Չարմանալի բան,
կոյուղիին մէջ իրմէ զատ ուրիշ մարդ մ'ալ կար: Կոյուղիին
ելքի վանդակը հեռի չէր: Այս վանդակէն եկող քիչ մը
լոյսին շնորհիւ մարդը կրցաւ ճանչնալ նորեկը և տեսնել
թէ շալակը բան մ'առած էր ան: Նորեկը ծռուելով կը քայ-
լէր: Ծռուելով քայլող մարդը վաղեմի թիապարտ մ'էր, և
շալիւս բանն ալ գիտի մ'էր: Ասկից աւելի բացայայտ մար-
դապառնութիւն չկրնար ըլլալ: Իսկ զոգութիւնն ինքնին յայտ-
նի է: Մարդ ձրիապէս չմեղուներ մարդ մը: Թիապարտը
գիտիլը դետը նետելու կերթար: Նշանակելու արժանի բան
մը կայ. այս թիապարտը՝ որ կոյուղիին ներսերէն կուգար՝
ելքին վանդակը հասնելէն առաջ հարկաւ հանդիպած էր զար-
հուրելի խրուտի մ'ուր կերեայ թէ կրնար թողուլ գիտիլ.
սակայն հետեւեալ օրը կոյուղի մաքրողները խրուտը լեցունե-
լու և զօցելու ժամանակ կրնային սպաննուած մարդը դըտ-
նել, մարդասպանին հաշիւին չէր դար այս գիւտը: Աւելի
աղէկ սեպած էր իր բեռովը խրուտէն անցնիլ անշուշտ զար-
հուրելի ջանադրութիւններէ ետք. իր կեանքն ասկից մեծ
վտանգի մը չէր կրնար ենթարկիլ, չեմ գիտեր թէ ինչպէս
կենդանի ելած էր անկէ:

Մարիուսին ամոռն ևս աւելի մօտեցաւ : Թե՛նարտիէ այս ամօթիւ պատեհութիւն ունեցաւ երկայնապէս շնչելու : Ապա շարայարեց :

— Պարոն Պարոն, կոյուղի մ'Արէսեան Գաշտ մը չէ : Մարդ կոյուղի մը մէջ բան մը, և ոչ իսկ տեղ կը դառնէ : Երբ երկու մարդ կը գտնուին անոր մէջ, հարկաւորապէս իրարու կը հանդիպին : Եւ ահա իրօք հանդիպեցան այն երկու մարդերը : Բնակողն և անցորդը ստիպուեցան բարձրիկուն ըսելու իրարու, երկուքն ալ ակամայ : Անցորդը բնակողին ըսաւ. — Կը գտնուիք ինչ և չալիս : Պէտք է որ դուրս ելնէ՛ք, բանալի ունիք դուռն, որո՞ւք, քիչ բանալի : Այս թիապարտ սոսկալի ոյժ ունէր : Կերելի չէր մերժելը : Սակայն բանալին ունեցողը միայն ժամանակ չահելու համար խօսակցեցաւ : Բնեց մարդուն կոնակի մեռելը, տեսաւ որ երիտասարդ, լաւ հագուած, հարուստի մը նմանող, և դէմքն արիւնով ծածկուած մարդ մ'էր ան, բայց ասկից աւելի բան մը չտեսաւ : Խօսակցելու միջոցին՝ առանց նշմարուելու մարդասպանէն՝ բանալին ունեցողն ետեէն կերպիւ մը յաջողեցաւ սպաննուած մարդուն թիկնոցին մէկ կտորը պատռելու և քաշելով առնելու : Ինչպէս կը հասկնաք անշուշտ, համոզեցուցիչ վկայաւ կան մը կրնար ըլլալ թիկնոցին այն կտորը. կրնար իրերու հետքը դառնելու և ոճրագործին ոճիրը ապացուցանելու միջոց մ'ըլլալ : Բնակողը զրպանը դրաւ վկայականը, ապա վանդաւ կը բանալով դուրս հանեց մարդը իր կոնակին բեռովը, վեւրտին դոցեց վանդակը և խոյս տուաւ, վասն զի ամենեին չէր ուզեր իրողութեան խառնուիլ, մանաւանդ չէր ուզեր որ մարդասպանն իր առջեւ զետը նետէ սպաննուած մարդը : Հիմա հասկցաք անշուշտ : Դիակը շալկողը Ժան Վալթանն էր. բանալին ունեցողն ալ հիմա ձեզի հետ խօսողն է, և թիկնոցին կտորն ալ... :

Թե՛նարտիէ խօսքը լնցուց՝ զրպանէն սև չուխայի կտոր մը հանելով. մինչև աչերը վերցունելով բռնեց այս չուխայի

կտորը որ լի էր մթին արատներով և զոր կը ճգմէր երկու բթամատերուն և երկու ջցամատերուն մէջը :

Մարիուս օտքի վրայ ելած էր, և տղուներով, հազիւ հազ շունչ առնելով, սև չուխայի կտորին նայելով ակնաշեւ, և առանց բառ մ'արտասանելու, առանց այս քուրջը գիտելէ դագրելու ետ ետ կերթար դէպ 'ի պատը և՛ աջ ձեռքովը զոր ետեւը երկնցուցած էր՝ պատին վրայ առ խառխափս բանալի մը կը փնտռէր որ չփնէային քով պահարանի կղպակին վրան էր : Գտաւ բանալին, բացաւ պահարանը, ձեռքը ներս խօթեց առանց նայելու և առանց իր մոլորակին նայուածքը հեռացնելու չուխայի քուրջէն զոր Թե՛նարտիէ բանալով բռնած էր ձեռքը :

Սակայն Թե՛նարտիէ կը շարունակէր.

— Պարոն Պարոն, ամենազօրաւոր պատճառներ կստիպեն ղիս հաւատալու թէ սպաննուած երիտասարդը մեծահարուստ օտարական մ'էր, և թէ Ժան Վալթան անոր ահագին դուռ մար մ'ունենալը զիտնալով թակարդի մը մէջ ձգած էր զան :

— Երիտասարդն ես եմ, և թիկնոցն ալ ահա այս է, զոչեց Մարիուս, և տախտակամածին վրայ հին սև թիկնոց մը նետեց որ բոլորովին արիւնաթաթաւ էր :

Ապա չուխային կտորը Թե՛նարտիէին ձեռքէն քաշելով թիկնոցին վրայ կ'ձիւռեցաւ և խզուած կտորը թիկնոցին պատռուած ծայրին մօտեցուց : Թիկնոցին և կտորին խզուած կողմերը ճշգրտապէս կը յարմարէին և թիկնոցը չուխային կտորովը կամրոջմանար :

Թե՛նարտիէ քար կտրելով ըսաւ մտապէս. Ոտքիս մէկը կտրեցաւ :

Մարիուս կանկ առաւ սարսուելով, յուսահատութեամբ և փողկոպուամով :

Գրպանը խառնեց, և կտաղի բարկութեամբ Թե՛նարտիէին վրան վազեց հինգ հարիւրնոց և հազար ֆրանքնոց զրամաւ տոմսներով լի ձեռքն անոր երկնցունելով և զրեթէ երեսին վրայ կ'ընջնելով :

— Գո՛ւ վատանուն մարդ մ'ես, ստախոս մ'ես, զրպար տիչ մ'ես, չարագործ մ'ես : Եկար ամբաստանելու այս մարդը, բայց արդարացուցիր, եկար կորուսելու զան, բայց ոչ այլ ինչ կրցար ընել թէ ոչ փառաւորել : Գողը դո՛ւն ես : Մարդասպանը դո՛ւն ես : Թե՛նարտիէ՛ Ժօնտրէ՛թ, զխնաս որ տեսած եմ քեզի Օբիթալի պուլվարին այն որջին մէջ : Բու վրադ այնքան բաներ դիտեմ որ կրնամ քեզի մինչև թիարանը զրկել, և աւելի հեռի իսկ եթէ ուզէի : Նա, ահա քեզի հազար ֆրանք, անօրէնդ դու :

Եւ հազար ֆրանքնոց դրամատոմս մը նետեց Թե՛նարտիէին :

— Ա՛հ, Ժօնտրէ՛թ Թե՛նարտիէ, վատք անառակ : Թող քեզի դաս մ'ըլլայ այս, քեզի՛ որ անոր ասոր դաղտնիքը կը փոխանակես, դաղտնիք կը ծախես, խաւարը կը խուղարկես, ապիրատդ դու : Ա՛ռ սա հինգ հարիւր ֆրանքը, և դուրս կորսուէ ասկէ : Վաթերլոյն է պաշապանդ :

— Վաթերլոյն, մրմռաց Թե՛նարտիէ հինգ հարիւր ֆրանքը հազար ֆրանքին հետ գրպանելով :

— Այո՛, մարդասպան, Վաթերլոյի մէջ գնդապետի մը կեանքն ազատեցիր... :

— Զօրապետի մը, ըսաւ Թե՛նարտիէ գլուխը վեր ընելով :

— Գնդապետի մը, կրկնեց Մարիուս բարկութեամբ : Փուլ մ'անգամ չէի տար զօրապետի մը համար : Եւ հոս եկար խայտառակութիւններ ընելու : Արեսմ քեզ թէ ամեն ոճիրները դործած ես : Մեկնէ՛, աներևոյթ եղիր : Միայն թէ երջանիկ եղիր, այս է իմ բոլոր փափաքս : Ա՛հ, հրէշդ դու, ահա երեք հազար ֆրանք ևս, առ : Վաղուանէ պիտի մեկնիս, Ամերիկա պիտի երթամ աղջկիդ հետ, վասն զի կինդ մեռած է, դարչելի՛ ստախոս : Պիտի դիտեմ մեկնիլդ, աւազակ, և մեկնելու միջոցիդ քսան հազար ֆրանք ևս պիտի համբեմ քեզ : Գնա՛ ուրիշ տեղ ելի՛ր կախաղանք :

— Պարոն Պարոն, պատասխանեց Թե՛նարտիէ մինչև դեռ ինը խոնարհելով, յաւիտենական երախտագրութիւն :

Եւ Թե՛նարտիէ դուրս ելաւ շուարելով և յափշտակուելով զինքը քաղցրութեամբ խորտակող ոսկիի քսակներէն և գլուխին վրայ իյնող դրամատոմսէ ահագին կայծակէն, և առանց հասկնալու թէ ինչ կը նշանակէր այս ամենը :

Թե՛նարտիէ շանթահարուած էր, բայց նաև դոհ, և շետակը շատ պիտի նեղանար իր սիրտն եթէ շանթարդեւ մը ունեցած ըլլար այսպիսի շանթի մը գէմ :

Հուշով քանի մը բան ևս ըսենք այս մարդուն վրայ մէկ մ'ալ իր խօսքը չընելու համար : Մեր պատմած այս դէպքերէն երկու օր ետք Թե՛նարտիէ Մարիուսին շնորհիւր՝ կեղծ անցագիր մ'առնելով Ամերիկա գնաց իր աղջկին Ազէլմային հետ, Նիու-Եօրքի վրայ քաշուած քսան հազար ֆրանքի փոխանակադրով մը : Անդարմանելի էր Թե՛նարտիէի բարոյական թշուառութիւնը, Թե՛նարտիէի որ չկրցած էր քաղաքաւոր մը ըլլալ, ինչ որ էր Եւրոպայի մէջ, նոյնն եղաւ Ամերիկայի մէջ ալ : Զարասիրտ մարդու մը յարաբերութիւնը երբեմն բաւական է բարեգործ մը փնտռելու և անկէ յոռի գործ մը արտագրելու համար : Թե՛նարտիէ Մարիուսին ստակովը դեռեւմաճառ եղաւ :

Երբ դուրս ելաւ Թե՛նարտիէ, Մարիուս անմիջապէս պարտէզը վազեց ուր տակաւին կը պտըտէր Գօզէթ :

— Գօզէթ, Գօզէթ, գոչեց, եկու՛ր, շուտ եկու՛ր : Երթանք : Պատգ, կանք մը : Եկու՛ր, Գօզէթ : Ա՛հ, Աստուած իմ Աստուած, ա՛ն է եղեր զիս ազատողը : Հալդ առ :

Գօզէթ կարծեց թէ խն է Մարիուս, և հնազանդեցաւ : Մարիուս չէր շնչեր. ձեռքը սրտին վրայ կը դնէր անոր բաղնուկները զսպելու համար : Մեծաքայլ կերթեակէր, Գօզէթը կը համբուրէր :

— Ա՛հ, թշուա՛ռ մ'եմ, Գօզէթ, կըսէր Մարիուս : Մարիուս մնեղին խուլութեամբ մը համակուած էր : Կըսէր չդիտեմ ինչպիսի վսեմ և տխուր կերպարանք մ'ընդունաւ ի ծան Վալթան : Անուր առաքինութիւն մը կը

ներկայանար անոր առջև, մեծ և քաղցր, անբաւ այլ խոնարհ առաքինութիւն մը: Թիապարտն այլակերպելով Քրիստոս կը լլար: Այս հրաշքին փողփողումէն կը շանար Մարիուս: Ճշգրտապէս չէր գիտեր թէ ինչ է տեսածը, բայց գիտէր թէ վեհ էր այն:

Վայրկենի մը մէջ կառք մ'եկաւ դուռին առջև:

Մարիուս Գօղէթը մտցունելէն ետք ինքն ալ մէջը նետուեցաւ:

— Կառապան, ըսաւ, Օմ-Արմէ փողոցը, թիւ 7ը:

Կառքը մեկնեցաւ:

— Ո՛հ, ինչ երանութիւն, Օմ-Արմէ փողոցը կերթանք, դռնը Գօղէթ: Ա՛լ չէի համարձակեր իր վրայ խօսիլ հետդ: Պ. Ժանը պիտի տեսնենք հիմա:

— Հայրդ, Գօղէթ, մշտնջենապէս հայրդ պիտի տեսնենք: Կը դուռակեմ, Գօղէթ: Ըսեր էիր ինձ թէ բնաւ չընդունեցար Կալքոռնի հետ քեզի զրկած նամակս: Նամակը հօրդ ձեռքն անցեր է: Պատահեց զիս ազատելու համար, Գօղէթ: Եւ ըստ որում հրեշտակ մ'ըլլալն իր պիտոյքն է, այն առթիւ ուրիշներ ալ ազատեց. ծաղկէրը ազատեց: Զիս այն անդունդէն հանեց քեզի տալու համար: Զիս շալկելով այն զարհուրելի կոյուղիէն անցաւ: Ա՛հ, հրեշտակ ապերախտ մ'եմ: Գօղէթ, քու նախախնամութիւնդ ըլլալէն ետք նաեւ իմն եղաւ: Երեւակայէ անդամ մը. զարհուրելի խրուս մը կար, որու մէջ հարիւր անդամ խղճուիլը, աղմկն մէջ խղճուիլը բան մը չէր: Զիս այն խրուսէն անցուց, Գօղէթ: Նուաղած էի. բան մը չէի տեսներ. բան մը չէի լսեր. չէի կրնար և ոչ իսկ բուն իմ արկածիս նկատմամբ բան մը գիտնալ: Երթանք աունը բերենք զան, մեր հետը առնենք, ուղի չուղի, մեզի չպիտի բաժնուի ալ: Բաւական է որ տունը ըլլայ: Բաւական է որ գտնենք զինքը: Մինչև մահս պիտի մեծարեմ զինքը: Այո, աս ասանկ եղած պիտի ըլլայ, կը հասկնամ, Գօղէթ: Կալքոռն անոր յանձնած է անշուշտ նա-

մակս: Հիմակ ամեն բան կը մեկնուի: Հասկցար անշուշտ:

Գօղէթ առանց բան մը հասկնալու, ըսաւ.

— Իրաւունք ունիս, Մարիուս:

Սակայն կառքը կը զլրբէր:

ՔԱՌԱՐ Ե.

ԳՐԵՐ ՈՐՈՒ ԵՏԵԻՔ ՅՈՐԵՆ Է

ԺԱՆ Վալժան դուռին զարնուիլը լսելով ետեւ դարձաւ:

— Հրամեցէք, ըսաւ տկար կերպով:

Բացուեցաւ դուռը: Գօղէթ և Մարիուս երեցան: Գօղէթ սենեակը մտաւ շտապաւ:

Մարիուս սեմին վրայ կայնած էեցաւ դուռին սիւնին կողմէն:

— Գօղէթ, ըսաւ Ժան Վալժան, և կանգ առաւ իր աթոռին վրայ, բազուկները բաց և երերուն, կերպարանք վայրենատիպ, տեղայն, աղետակիր, աչերն ալ անբաւ ուրախութեամբ մը համակուած:

Գօղէթ անհնարին յուզումով լի Ժան Վալժանին կուրծքին վրայ իյնալով,

— Հայր իմ, ըսաւ:

Ժան Վալժան խոռվելով կը թոթովէր.

— Գօղէթն է. ան է. դժբ հոս, տիկին. դժբ հոս, Գօղէթ: Ո՛հ, Աստուած իմ:

Եւ Գօղէթին գիրկը սեղմուած գոչեց.

— Դժբ ես, իրօք դժբ ես եղեր: Արեմն ահա՛ կը ներես ինձ:

Մարիուս արտասքին հոսիլը արդիւնելու համար արտեւանունքը վար ընելով քայլ մ'առաւ, և հեծկտանքը կեցնելու համար իր ամփոփ շուրթերովը մրմնջեց ջղաձգային սարսուռ մը զգալով:

— Հայր իմ:

— Գո՛ւք ևս կը ներէք ինձ, ըսաւ Ժան Վալժան :
Մարիուս չկրցաւ խօսք մը գտնել, և Ժան Վալժան շա՛
րայարեց :

— Շնորհակալութիւն :

Գօղէթ շալը հանեց և գլխարկն ալ անկողնին վրան նետեց :

— Սվո՛նք կը նեղեն զիս, ըսաւ :

Եւ ծերունիին ծունդերուն վրայ նստելով պաշտելի շարժումով մ'անդին ըրաւ անոր սպիտակ մազերը և ճակատը պազաւ :

Ժան Վալժան՝ մոլորադին՝ կը թողուր որ Գօղէթ զգուէ՛
զինքը :

Գօղէթ՝ աղօտապէս միայն հասկնալով իրողութիւնը՝ կը
կրկնապատկէր իր զգուանքը, իբր թէ ուզէր Մարիուսին
պարտքը վճարել :

Ժան Վալժան կը թռթռէր :

— Ո՛րքան ապուշ է մարդս : Կը կարծէի թէ ալ չպիտի
տեսնէի Գօղէթը : Երեւակայեցէք անգամ մը, Պ. Բօնմէրսի,
երբ ներս մտաք, իւրովի կըսէի թէ ալ լնացաւ : Ահա իր
պղտիկ րօպան. թշուառ մարդ մ'եմ, ալ Գօղէթը չպիտի
տեսնեմ, այսպէս կը խօսէի իւրովի ճիշդ այն պահուն որ սանձ
դուզէն վեր կենէիք : Ապուշ էի : Ահա մարդս ապուշ կըլ-
լայ ասանկ : Վասն զի չեն վստահիր ողորմած Աստուծոյ :
Ողորմածն Աստուած կըսէ. Կերեակայես թէ պիտի լքանին,
ապուշ : Ոչ, ատի չկրնար այդպէս ըլլալ : Օ՛ն, սա տեղ
խեղճ ծերուկ մը կայ որ հրեշտակի մը պէտք ունի : Եւ հրեշ-
տակը կուգայ : Եւ ծերուկն իր Գօղէթը կը տեսնէ, և ծե-
րուկն իր Գօղէթիկը կը տեսնէ : Ա՛հ, շատ թշուառ էի :

Պահ մը չկրցաւ խօսիլ, ապա շարայարեց :

— Ստուգիւ պէտք ունէի ժամանակ առ ժամանակ քիչ մը
տեսնելու Գօղէթը : Սիրտ ըսուած բանն ոսկր մը կուզէ կըր-
ծելու համար : Սակայն կզգայի թէ աւելորդ էի ես : Ինքնի-
քենս պառճառաբանելով կըսէի. քեզի պէտք չունին. տեղդ

կեցիր. մարդս իրաւունք չունի մշտնջենական ըլլալու : Ո՛հ,
օրհնեալ ըլլաս, Տէր իմ, ահա կը տեսնեմ Գօղէթս : Գօ-
ղէթ, զիտե՛ս որ խիստ դեղանի է Էրիկդ : Ո՛հ, ի՛նչ աղ-
ւոր ասղնակերտ վղնոց մ'է այդ. ապրիս : Կը սիրեմ այդ
նկարը : Էրիկդ հաւանձ է ասի, այնպէս չէ : Բայց պէտք է
զաշմիրներ ալ առնուլ քեզի : Պ. Բօնմէրսի, թող տուէք որ
դուդեմ զինքը : Շատ չպիտի տեսնէ այս :

Եւ Գօղէթ կը կրկնէր :

— Իրաւ որ չարասրտութիւն մ'էր մեզմէ ատանկ բաժնուի-
լը : Բայց ո՛ւր դացիր, ինչո՞ւ այսքան ուշացար : Առաջները
երեք կամ չորս օրէն աւելի չէին տեսեր ճամբորդութիւն
ներդ : Նիգօղէթը դրկեցի. բացակայ է, պատասխանեցին ի-
րեն միշտ : Ե՛րբ եկար : Ինչո՞ւ չիմացուցիր մեզ վերադարձդ :
Գիտե՛ս որ շատ փոխուած ես : Ա՛հ, չարասրտ հայր. հի-
ւանդութիւն քաշէր է, և մենք բան մը չիմացանք : Վայ,
նայէ, Մարիուս, ո՛րքան ցուրտ է եղեր ձեռքը :

— Այսպէս ահա կը տեսնեմ ձեզի : Ուրեմն ներեցէ՛ք ինձ,
Պ. Բօնմէրսի, կրկնեց Ժան Վալժան :

Երբ Ժան Վալժան ըսաւ այս խօսքը, ինչ որ Մարիուսի
սրտին մէջ կուռէր՝ ելք մը գտնելով դուրս յարձակեցաւ
ուժգնակի :

— Կը լսե՛ս, Գօղէթ, տակաւին հոյն բանը կը կրկնէ,
ներումն կը խնդրէ իզմէ : Եւ ինչ ըրաւ ինձի, զիտե՛ս ար-
դեօք, Գօղէթ : Կեանքս ազատեց, և՛ որ աւելին է՝ ինձ
տուաւ քեզի : Եւ զիս աղատեղէն ետք, և քեզի ալ ինձի
տալէն ետք ինքզինքը զոհեց : Ահա մարդը : Ե՛ւ հիմա շնոր-
հակալ կըլլայ իզմէ, իզմէ՛ որ ապերախ եմ, իզմէ՛ որ մոռ-
ցկոտ մ'եմ, իզմէ՛ որ անգութ մ'եմ, իզմէ՛ որ յանցաւոր
մ'եմ : Գօղէթ, բոլոր կեանքս այս մարդուն ոտներուն քոփ
անցնելու ըլլամ, դարձեալ քիչ է : Այն պատնէչէն, կո-
յուղիէն, հնոցէն, կոյանոցէն անցաւ ինձի համար, քեզի
համար, Գօղէթ : Առաւ տարաւ զիս ամեն տեսակ մահերէ

որոնցմէ կազաւեր զիս և զոր իրեն համար կընդունէր : Անձինս ամեն քաջութիւնները , ամեն առաքինութիւնները , ամեն դիւցազնութիւնները , ամեն առաքինութիւնները : Գօզէթ , այս մարդը հրեշտակ մ'է :

— Լուռ լիւր , լուռ , ըսաւ կամայ մը Ժան Վալժան : Ինչ հարկէ կայ ատոնք ըսելու :

— Բայց դժուար , դոչեց Մարիուս : պատկառանք լի բարկութեամբ մը , ինչո՞ւ դուք չըսիք ինձի : Դուք ալ յանցանք ունիք : Անոր ասոր կեանքը կազաւեք , և բան մը չէք ըսեր : Այս չքաւեր , և ահա ձեր դիմակը հանելու պատրուակաւ ինքզինքնիդ կը զրպարտեք : Սոսկալի բան մ'է այդ :

— Ճշմարտութիւնը ըսի , պատասխանեց Ժան Վալժան :

— Ա՛յ , կրկնեց Մարիուս , Ճշմարտութիւնը Ճշմարտութիւն է երբ ամբողջ է , և դուք չըսիք ինձ Ճշմարտութիւնը , դուք Պ . Մատրէնէն էիք : ինչո՞ւ չըսիք : Ժամէրը ազատեցիք , ինչո՞ւ չըսիք : Կեանքս ձեզի կը պարտաւորէի , ինչո՞ւ չիմացուցիք :

— Վասն զի ձեզի պէս կը մտածէի : Կը կարծէի թէ Բաւուռնք ունէիք : Պէտք էր որ մեկնէի : Եթէ զիտցած ըլլաւ յիշ այդ կոյուղիին դորձը , զիս ձեր քովը պիտի առնէիք : Աստի կը պարտաւորէի լռել : Եթէ ըսած ըլլայի , ամեն ինչ անհասկիստ պիտի ըլլար իմ պատճառաւ :

— Ի՛նչ անհանդիստ պիտի ըլլար , ո՞վ անհանդիստ պիտի ըլլար , կրկնեց Մարիուս : Մի՛թէ կը կարծէք թէ ա՛լ հոս պիտի մնաք : Պիտի տանինք ձեզի : Ա՛յ , Տէր իմ Աստուած , ե՛րբ կը մտածեմ թէ լուի դիպուածով մ'իմացայ այս ամեն բաները : Պիտի տանինք ձեզի : Դուք մեր մէկ մասն էք : Անոր և իմ հայրս էք : Ա՛լ և ոչ իսկ օր մը պիտի անցունե՞ք այս տունը : Մի՛ կարծէք թէ վաղը հոս պիտի ըլլաք :

— Վաղը , ըսաւ Ժան Վալժան , հոս չպիտի ըլլամ , բայց ձեր տունն ալ չպիտի ըլլամ :

— Ի՛նչ ըսել կուզէք , կրկնեց Մարիուս : Նայեցէք ինչ Պրքեմ , ա՛լ չենք թողուր որ ճամբորդութիւն ընէք : Ա՛լ չպի-

տի հեռանաք մեր քովէն : Մերն էք ա՛լ : Ա՛լ չենք ձգեր ձեզի :

— Այս անգամ չպիտի պրծիս , վրայ բերաւ Գօզէթ : Վարը կառք մ'ունինք : Կառեանդեմ քեզի : Եթէ պէտք ըլլայ , բռնութեամբ :

Եւ խնդարով ձերունին գիրկովը վեր վերցունելու շարժումն ըրաւ :

— Սենեակդ միշտ պատրաստ կը կենայ մեր տունը , շաքայրեց Գօզէթ : Եթէ զիտնայիր թէ պարտէզն ո՞րքան տղւոր է այս միջոցիս : Հաւամբդ ինքերը շատ տղէկ կուզան պարտէզին : Ծառուղիները դեռի աւազով հարթուած են . մանիշակոյն պզտի խեցիներ կան : Ելագնեղէս պիտի ուտես : Ես կը ջրեմ զանոնք . և ա՛լ ոչ տիկին , ոչ ալ Պ . Ժան կայ : Հանրապետական իշխանութիւն ունիս . ամեն մարդ որ կը սէ մէկ մէկու , այնպէս չէ , Մարիուս : Հիմնադիրը (programme) փոխուեցաւ : Հայր իմ , չգիտես թէ ինչ վիշաք ջաշեցի . կարմրալանջ թռչուն մը կար որ պատին վրայ ծակի մը մէջ իր բոյնը շինած էր . սոսկալի կատու մը կերաւ թռչունս : Իմ փեղձ ազուրիկ թռչնիկս որ գլուխը պատուհանէն դուրս կը հանէր և որ ինձ կը նայէր : Ապի իր վրայ : Եթէ կարելի ըլլար , պիտի մեղցնէի կատուն : Բայց հիմակ ա՛լ ոչ որ կուլայ : Ամեն մարդ կը խնդայ . ամեն մարդ երջանիկ է : Մեր հետը պիտի դաս : Մեծ-հայրս ո՞րքան գոհ պիտի ըլլայ : Պարտէզին մէջ քեզի յատուկ ածու մը պիտի ունենաս , պիտի մշակես , և նայինք քու ելագնեղէ ալ խմիններուս պէս գեղեցիկ պիտի ըլլան : Եւ ինչ որ ուզես պիտի ընեմ , գուցէ ալ ինչ որ ըսեմ պիտի ընես , պիտի հնազանդիս փնձ :

Ժան Վալժան Գօզէթին խօսքերը մտիկ կընէր առանց լսելու : Անոր ձայնին երած շտուկութիւնը կը լսէր աւելի քան թէ խօսքերուն իմաստը . արտասուքի կայլակ մը , այն կայլակն , որուն մին որք հոգիին մարդրիտներն են , յամրաբար կը ծէք Ժան Վալժանին աչքին մէջ :

Ժան Վալժան մըմնջեց .

— Աստուած բարի է, և ասոր պապոյցն ահա Գողէթին հոս ըլլալն է:

— Հայր իմ, ըսաւ Գողէթ:

Ժան Ալալժան շարունակեց:

— Ստուգիւ զմայելի բան մը կը ըլլար միասին ապրիլը: Ծառերուն վրայ լի թռչուններ ունին: Գողէթին հետ պիտի պարտէի: Քաղցր է ըլլալ այն անձերու հետ որք կապրին, բարի լոյս կըսեն իրարու, մէկըմէկ կը կանչեն սարտէզին մէջ: Առաւօտէն սկսելով կը տեսնուին: Ամեն մէկերնիս խորշ մը կը մշակէ: Գողէթ իր ելաղները կը կերցունէր ինձ, ես ալ իրեն վարդերս ժողովել կուտայի: Զմայելի բան մը կը ըլլար այս: Միայն թէ...

Խօսքը կտրեց, և ըսաւ մեղմիկ.

— Մեղք:

Արտօսը չինկաւ, ներս մտաւ, և ժան Ալալժան արտօսին տեղ ժպիտ մ'ունեցաւ:

Գողէթ ծերունիին երկու ձեռները իր ձեռներուն մէջ առաւ:

— Աստուած իմ, ըսաւ Գողէթ, ձեռքդ հիմակ աւելի ցուրտ է: Միթէ հիւսնդ ես: Միթէ ցաւ մ'ունիս:

— Ե՞ս, ոչ, պատասխանեց ժան Ալալժան. շատ աղէկ եմ: Միայն թէ...

Կեցաւ:

— Միայն թէ ինչ:

— Պահ մ'ետք պիտի մեռնիք:

Գողէթ և Մարիուս սարսուռեցան:

— Մեռնի՛լ, զոչեց Մարիուս:

— Այո՛, բայց բան մը չէ մեռնիլը, ըսաւ ժան Ալալժան. Զունչ առաւ, ժպտեցաւ և ասպ կրկնեց.

— Գողէթ, ինձ կը խօսէիր, շարունակէ, դարձեալ խօսէ, ուրեմն պզտիկ թռչնիկ մեռաւ, խօսէ որ ձայնդ լսեմ:

Մարիուս քար կտրած կը նայէր ծերունիին:

Գողէթ կսկծալի աղաղակ մը հանեց:

— Հայր, հայր իմ, պիտի ապրիս: Ա՛լ պիտի ապրիս: Այուզեմ որ ապրիս, լսեցիր:

Ժան Ալալժան զլուխը դէպ 'ի Գողէթ վերցուց պաշտումով:

— Լաւ կըսես, այժմ, արդիլէ՛ զիս մեռնելու: Ա՛լ զիտէ. թերևս պիտի հնազանդիմ: Մեռնելու վրայ էի երբ հոս ելաք: Ձեր գալուստը կեցուց զիս: Վարձեցի թէ վերստին կը ծնէի:

— Տակաւին առոյգ և քաջող էք, զոչեց Մարիուս: Միթէ կերակայէք թէ մարդս կը մեռնի ատանի շուտ մը: Ախտ ունեցաք, բայց այսուհետեւ չպիտի ունենաք: Ձեզմէ ե՛ս ներում կը խնդրեմ, և ծուներ կրկնելով կը խնդրեմ: Ա՛լ պիտի ապրիք, և մեղի հետ պիտի ապրիք: Պիտի առնենք ձեզի: Այսուհետեւ մեր երկուքին միակ մտածումը ձեր երանութիւնը պիտի ըլլայ:

— Ինչպէս լսեցիր, ահա Մարիուս կըսէ թէ չպիտի մեռնիս, կրկնեց Գողէթ արտասուելով:

Ժան Ալալժան իր ժպիտը շարունակելով, ըսաւ.

— Պարոն Բօնմէրսի, եթէ զիս ձեր հետն առնուք, միթէ այս պատճառաւ զիս պիտի արդիլէք ըլլալու ինչ որ եմ: Ոչ. Աստուած ձեզի և ինձի պէս մտածեց, և իր կարծիքը չփոխեք. իմ այս աշխարհէ մեկնիլս օգտակար է: Մահը լաւ կարգադրութիւն մ'է: Աստուած մեզմէ աղէկ զիտէ ինչ որ պէտք է մեղի: Թող երջանիկ ըլլաք դուք, թող Պ. Բօնմէրսին Գողէթին ունենայ, թող երիտասարդութիւնն առաւօտին հետ ամուսնանայ, թող ձեր բոլորտիքը, որդեակներս, վարդեր և սոխակներ ըլլան, թող ձեր կեանքն արեւին հետ գեղեցիկ մարդագետին մ'ըլլայ, թող երկնից բոլոր ուրախութիւնները ձեր հոգին զբաւեն և թող ես ալ մեռնիմ հիմակ որ ամենեւին օդուտ մը չունիմ, անտարակոյս քարի է այս ամենը: Արդարութեամբ խօսինք, ինչպէս կը տեսնէք, հիմակ թէ անկարելի է ամեն բան. կատարելապէս կըզամ թէ ա՛յ

լինցաւ : Ժամ մ'առաջ նուազեցայ : Մանաւանդ թէ այս դի-
շեր սա փարջին բոլոր ջուրը խմեցի : Ո՛րքան բարի է էրիկդ,
Գօղէթ : Անոր հետ շատ աւելի աղէկ ես քան թէ ինձի հետ :

Գուռէն ձայն մ'եկաւ : Բժիշկն էր եկողը :

— Բարիբրկուն և մնաք բարեաւ, տօքթոր, ըսաւ Ժան
Վալժան : Ահա իմ գաւակներս :

Մարիուս բժիշկին մօտեցաւ և միայն սա բառը ուղղեց ա-
նոր. Գարոն... : Բայց այս բառը արտաքանելուն հերպին
մէջ ամբողջ հարցում մը կար :

Բժիշկը յայտարար նայուածքով մը պատասխանեց հար-
ցումին :

— Իրերուն անախորժ ըլլալը, ըսաւ Ժան Վալժան, Աս-
տուծոյ նկատմամբ անիրաւ ըլլալու պարծառ մը չէ :

Պահ մը լուսթիւն եղաւ : Ամեն սիրտերը բռնուած էին :
Ժան Վալժան դէպ 'ի Գօղէթ գարձաւ : Սկսաւ հոգեպիշ
նայիլ անոր, իբր թէ ուղէր անոր մէկ մասը քանուլ յաւի-
տենութեան համար : Ժան Վալժան Գօղէթին նայելով կը-
նար հիանալ նաև խաւարին անդունդէն ուր իջած էր ինք :
Այն քաղցր գէժքին ցոլումն իր տժգոյն երեսը կը լուսաւո-
րէր : Գերեզմանն ալ կրնայ շլանալ :

Բժիշկը ծերունիին երակին դարկը քննեց :

— Ա՛հ, ձեզի պէտք ունի եղեր, մրմուսց Գօղէթին և
Մարիուսին նայելով :

Եւ Մարիուսին ականջին ծռուելով խիստ կամաց մ'ըսաւ.

— Ըստ ուշ :

Ժան Վալժան՝ Գօղէթին նայելէ դրեթէ առանց դադրելու
Մարիուսին և բժիշկին նայեցաւ հանդարտութեամբ : Իր բեք-
նէն սա խօսքն իլլաւ հազիւ հազ արտաքանուելով :

— Բան մը չէ մոռնիլը. բայց սոսկալի բան է չապրիլը :

Յանկարծ ելաւ կայնեցաւ : Այս ոյժի վերադարձներն եր-
բեմն հոգեվարութեան բուն նշանն են : Հաստատուն կերպով
մը քայլելով պատին մօտեցաւ, մէկ դի ըրաւ Մարիուսը և

բժիշկը որք կուզէին օղնել իրեն, պատին վրայ կախուած
պղնձեայ սղարի խալելութիւնը առաւ, քաջառողջութեան շար-
ժուով անթերի աղատութեամբ տեղը գտնալով նորէն նըս-
տաւ, և խաչելութիւնը սեղանին վրայ դնելով ըսաւ բար-
ձրաձայն.

— Ահա մեծ մարտիրոսը :

Ապա կուրծքը կքեցաւ, դուխն երերում մ'առնեցաւ իբր
թէ գերեզմանին գինովութիւնը տիրէր իր վրայ, և իր եր-
կու ձեռները՝ զոր ծունդերուն վրայ գրած էր՝ սկսան ըլլուն,
դով իր բանձալոնին կտաւ փորել :

Գօղէթ ուսերէն կը բռնէր ծերունին, կը հեծկլտար, և
կը ջանար խօսիլ անոր առանց կարենալու խօսիլ : Արցուն-
քին հետն եկող աղետալի լորձուքին հետ խօսքեր կը խառ-
նուին. այս խօսքերուն մէջ հետեւեալները կը լսուէին որո-
շակի. — Հայր, մի թողուր մեզի : Կարելի է որ քեզի նորէն
գտած ըլլանք ալ բոլորովին կորուսելու համար :

Կրնայ ըսուիլ թէ հոգեվարութիւնն օձապէս կերթեկէ :
Կերթայ, կուգայ, դէպ 'ի գերեզմանը կը նետուի, և դէպ
'ի կենդանութիւն կը վերադառնայ : Մեռնելու գործողութեան
մէջ խարխափում կայ :

Ժան Վալժան այս կէտ թալկացումէն ետք նորէն ոյժ ա-
ռաւ, ճակարը ցնցեց կարծես անոր վրայի խաւարը թօթա-
փելու համար, և դրեթէ բոլորովին ուշաբրեցաւ. Գօղէթին
թեզանիին մէկ ծայրը բռնեց և համբուրեց :

— Ահա կուշաբրի՛, տօքթոր, կուշաբրի՛, դուչեց Մարիուս :

— Երկուքնիդ ալ բարեսիրտ էք, ըսաւ Ժան Վալժան :
Ըսեմ հիմա ձեզ թէ ինչ բան ցաւ տուաւ ինձ : Պ. Բօն-
մէրսի, ինձ ցաւ տուող բանն է այն ստակին դպնալ չու-
զելի : Այն ստակն օրինաւորապէս ձեր կնոջն է : Բացատրեմ
ձեզ իրողութիւնը, որդեակներս, ասոր համար մանաւանդ
դո՛հ եմ ձեզի տեսնելու : Սե սաթը Անգլիայէն կուգայ :
Բարեալ սաթն ալ նորվէկիայէն : Այս ամեն տեղեկութիւնն

ները դրուած են սա թուղթին մէջ զոր պիտի կարդաք : Ապարանջաններու նկատմամբ բան մը հնարեցի որ է կցուած թիթեղէ օղերու տեղ մօտեցած թիթեղէ օղեր դորձածել : Այսպէս շինուած պարանջան մ'աւելի աղւոր , լաւագոյն և նուաղ սուղ է : Կը հասկնաք թէ որքան ստակ կարելի է վասակիլ այս կերպով : Արդ Գօղէթին հարստութիւնն օրինաւորապէս իրն է : Այս մանր պարագաները ըսի ձեզի որպէս զի հանգարտ ըլլայ ձեր միտքը :

Գունապանուհին վեր ելած էր և կիսաբաց դռնէն ներս կը նայէր : Բժիշկը ճամբեց զան , բայց բարեմիտ և ջերմ առնդ կ'ընէր անեղնոյթ ըլլալէն առաջ մահաձիգ ծերունիին զոչեց , ազազակ զոր բժիշկը չկրցաւ արդիւնել :

— Քահանայ մը կուգէք :

— Քահանայ ունիմ ես , պատասխանեց Ժան Ապլժան :

Եւ՝ մատուցել կարծես զլուսին վերեւ տեղ մը ցուցուց ուր թերեւ մէկը կը տեսնէր :

Հաւանական է թէ իրօք Պիէնվընիւ եպիսկոպոսը ներկայ էր Ժան Ապլժանին հոգեվարքին :

Գօղէթ կամաց մը բարձ մը դրաւ ծերունիին փոքին տակը : Ժան Ապլժան կրկնեց .

— Պ. Բօնմէրսի , կաղաչեմ , մի վախնաք : Անց հարիւր հազար ֆրանքը Գօղէթին սեպհականութիւնն է : Ուրեմն կեանքս փմռ տեղը անցուցած պիտի ըլլամ եթէ չվայելէք այս գուժմարը : Յաջողեր էինք շատ աղէկ շինելու այն ապակեղէն զարդերը : Կը մըցէինք այն իրերու հետ որք Պէրլինի չքնաղ զարդերը կանուանին : Օրինակի ազազաւ կարելի չէ Ալմանիայի սեւ ապակիին նմանը շինել : Միայն երեք ֆրանքի կելնէ տասներկու երկոտասանը որ շատ լաւ կտրուած հազար երկու հարիւր սաթ կը պարունակէ :

Երբ մեզի սիրելի էակը մահուան դուռը կը հասնի , կը նայինք այնպիսի նայուածքով մ'որ անոր կը փարի և որ կուսէ բռնել զան : Գօղէթ և Մարիուս ձեռք ձեռքի առած

անոր առջև ոտքի վրայ կը կենային վշտաբեկ և անմուռն , չկրնալով բան մ'ըսել մահուան , յուսահատելով և դողալով :

Բոպէ առ բոպէ Ժան Ապլժան կը ծռուէր , կիջներ , տըխուր հորիզոնին կը մօտէր : Հիմակ ալ մերթ ընդ մերթ կառնէր շունչը , և շնչելու ատեն նաև կը հոնչէր փոքր ինչ : Գժուարաւ կը շարժէր բազուկները , ոտներն ալ շարժում չունէին , և մինչդեռ անդամներուն հիքութիւնը և մարմնոյն ճնշումը կաւելնար , հոգիին բոլոր վեհութիւնը դուրս կելնէր և անոր ճակտին վրայ կը ծաւալէր : Անձանօթ աշխարհին ըյսն արդէն տեսանելի էր իր աչքին մէջ :

Գէմքը կը տժգունէր ու միանգամայն կը ժպտէր : Ալ կենսականութիւն չունէր ան , ուրիշ բան ունէր : Հունչը կը նուազէր , նայուածքը կաւելնար : Գիակ մ'էր , բայց կզգայիր թէ թեւեր ունեցող գիակ մ'էր ան :

Նշան ըրաւ Գօղէթին , ապա նաև Մարիուսին որ մօտեւ նան . անշուշտ յետին ժամին յետին վայրկեանը հասած էր , և սկսաւ խօսիլ անոնց այնքան տկար ձայնով որ կարծես թէ հեռուէն կուգար այն ձայնը և թէ իրենց և անոր մէջ արդէն պատ մը կայ :

— Մօտեցիր , երկուքնիդ ալ մօտեցէք : Կը սիրեմ զձեզ յոյժ : Ո՛հ , այսպէս մեռնիլ բարի է : Գուցէ ալ զիս կը սիրեն , իմ Գօղէթ : Աղէկ գիտէի թէ միշտ սէր ունէիր քու խեղճ ծերուկիդ վրայ : Ո՛րքան աղնիւ ես որ հոգ տարիր սա բարձը փորիս տակը դնելու : Քիչ մը պիտի լաս վրաս , այնպէս չէ : Բայց շատ մի լար : Չեմ ուզեր որ ճշմարիտ վիշտեր ունենաս : Պէտք է որ շատ զուարճանաք , սիրելի զաւակներս : Մոռցայ ըսել ձեզ թէ առանց սլաքի օղերը ամենէն աւելի շահ կը բերէին : Տասներկու երկոտասանը տաս ֆրանքի կելնէր և վաթսուս ֆրանքի կը ծախուէր : Ստուգիւ շահաւէտ առուուոր մ'էր այն : Ուրեմն մի զարմանաք վեց հարիւր հազար ֆրանքին համար , Պարոն Բօնմէրսի : Պատաւաւոր կերպով վաստկուած քսակ է այն : Կրնաք հարուստ

ըլլալ հանդարտութեամբ : Պէտք է կառք մը , ժամանակ տա
 ժամանակ թատրոնը օթեակ մը , պարահանդէսի զեղեցիկ
 պաճառճանք ունենալ , իմն Գօզէթ , և ձեր բարեկամներուն
 ընտիր սեղաններ տալ , շատ երջանիկ ըլլալ : Քիչ մ'առաջ
 նամակ մը կը գրէի Գօզէթին : Գօզէթ պիտի գտնէ այն նա-
 մակը : Գօզէթին կը ձգեմ չմինչային վրայի երկու աշտանակ-
 ները . արծաթէ են անոնք , բայց ինծի համար ոսկիէ , ա-
 դամանդէ են . իրենց վրայ գրուած ճրագները եկեղեցիի մօտ
 կը փոխուին : Ձգիտեմ թէ արգեօք հոն վերը դո՞ճ է իզմէ ան
 որ տուած է ինձ այն աշտանակները : Ըրի ինչ որ կըցայ
 ընել : Ձաւակներս , մի մոռնաք թէ աղքատ մ'եմ , ուստի զիս
 ուր կուզէ թող ըլլայ , տեղ մը թաղեցէք քարի մը տակ որ-
 պէս զի տեղը յայտնի ըլլայ : Այս է իմ կամքս : Քարին
 վրայ անուն չուզեր : Եթէ Գօզէթ կուզէ երբեմնակի գալ դե-
 րեղմանիս քով , պիտի ուրախանամ : Նաև դո՞ւն , Պ . Բօնմէր-
 սի : Պէտք է խոստովանիմ թէ միշտ չսիրեցի քեզի . ուստի
 ներումն չնորհէ : Հիմա Գօզէթ և դուն ալ մէկ մարմին կը
 կաղմբ ինծի համար : Շատ երախտագէտ եմ քեզի : Ազգամ
 թէ երջանիկ կընես Գօզէթը : Ո՛հ , եթէ զիմնայիր , Պարոն
 Բօնմէրսի , յիշուի իմ ուրախութիւնս էին իր վարդազոյն
 զեղափայլ այտերը . Բեր կը տեսնէի թէ փոքր ինչ տժգոյն
 է , կը արտմէի : Պարանին մէջ հինգ հարիւր ֆրանքնոց
 գրամատոմս մը կայ որու չղպցայ դեռ . աղքատներուն բաժ-
 նեցէք զայն : Գօզէթ , հոն անկողնին վրայ կը տեսնեմ պղտի
 ըօղադ . կը ճանչնամ : Սակայն գեռ տաս տարի հազիւ անցաւ
 անկից 'ի վեր : Ի՛նչպէս կ'անցնի ժամանակը : Շատ երջանիկ
 եղանք : Հիմակ ալ լինցաւ : Մի լաք , սիրելի զաւակներս ,
 շատ հեռի չպիտի երթամ , վերէն պիտի տեսնեմ ձեզի : Գի-
 շերն եթէ անգամ մը նայիք , ժպտիլս պիտի տեսնեք : Գօ-
 զէթ , կը յիշեմ Մօնֆէրմէյը : Անտառին մէջն էիր , շատ կը
 վախնայիր . կը յիշեմ Նուրի դոյլին ճարմանդէն բռնել : Ա-
 ռաջին անգամ հոն բռնեցի քու խեղճ թաթիկդ : Որքան

ցուրտ էր թաթիկդ : Ա՛հ , օրիորդ , այն ժամանակները շատ
 կարմիր էին ձեր ձեռները . հիմա ծիծի պէս ճերմակ են :
 Հասկա մծ պէպէկը . կը յիշեմ : Գաթերին կանուանէիր զայն :
 Ար յաւէիր հետդ վաճառ չբերելուդ համար : Երբեմն եր-
 բեմն օրքան խնդացուցիր զիս , ո՛ր քաղցր հրեշտակդ իմ : Երբ
 անձրև եկած ըլլար , վտակներուն վրայ յարգի շիւղեր կը
 դնէիր որ նաւեն , և նաւելին կը դիտէիր : Օր մ'ուռիէ
 զնգահար մը տուի քեզի , նաև դունդ մը դեղին , կապոյտ ,
 զնգահար փետուրներով : Դուն սակայն մոռցած ես ասոնք : Շատ
 կանաչ փետուրներով : Դուն սակայն մոռցած ես ասոնք : Շատ
 չարաճճի էիր պղտիկութեանդ ատեն : Ար խաղայիր : Ահանջ
 ներէդ կերասներ կը կախէիր : Անցած զացած բաներ են ա-
 սոնք : Անտառներն ուսկէ մարդս զաւակին հետ անցած է ,
 ծառերն որոնց մէջ պարտած է , վախերն ուր պահուեցան ,
 խաղերը , մանկային սիրուն խնդումներն անցան մոռցուեցան
 ալ : Երեւակայեր էի թէ իմն են այս ամեն բաները : Ահա
 հոս էր իմ ապշուածիւնս : Սա Թեհմարտիները չարասիրտ ե-
 ղան : Պէտք է ներել անոնց : Գօզէթ , մօրդ անունը քեզի
 ըսելու վայրկեանն ահա եկաւ : Պանթին էր անունը : Աղէկ
 միտքդ պահէ այս Պանթին անունը : Ամեն անգամ որ պիտի
 արտասանես այս անունը , ծունր դիր : Շատ տառապեցաւ
 ան : Դու որքան երջանիկ եղար , ան ալ այնքան դժբաղդ
 եղաւ : Աստուծոյ բաշխումներն են ասոնք : Հոն վերն է Աս-
 տուած , կը տեսնէ մեզի ամենքս ալ , և զիտէ թէ ինչ կընէ
 իր մծ աստղերուն մէջէն : Ուրեմն ես ալ պիտի մեկնիմ , սի-
 րելի զաւակներս : Միշտ սիրեցէք զերար : Սիրուելէն 'ի զատ
 դրեթէ ուրիշ բան չկայ այս աշխարհին մէջ : Երբեմն պիտի
 յիշէք այն խեղճ ծերը որ հոս մեռաւ : Ո՛ր իմն Գօզէթ , յան-
 ցանքը իմն չէ , հատա , եթէ այս վերջին ժամանակներս
 ցանքը իմն չէ , Սիրաս կը խշխշար . մինչև փողոցին անկիւնը
 չտեսայ քեզի : Սիրաս կը խշխշար . մինչև փողոցին անկիւնը
 կերթային . անցնիլ տեսնող մարդիկ թերեւս վրաս կը խնդային .
 խեղ պէս էի . անգամ մ'առանց զիմարկի դուրս ելայ : Սի-
 րելի զաւակներս , ալ կսկսիմ աղէկ չտեսնել , դեռ ըսելիք

ունէի, բայց հոգ չէ: Քիչ մը յիշեցէք զիս: Օրհնեալ է ակներ էք: Չգիտեմ թէ ինչ ունիմ, լոյս կը տեսնեմ: Աւելի մօտեցէք: Երջանիկ կը մեռնիմ: Տուէք ինձ ձեր ամենասիրելի զլուխները որպէս զի ձեռքս վրան դնեմ:

Գօզէթ և Մարիուս ծուռդի վրայ եկան մտորողին, արտասուելի, ամեն մէկը ժան Աւլթանի մէկ ձեռքին վրայ: Այս վեհ ձեռքերն ալ չէին շարժեր:

Ժան Աւլթան կռնակի վրայ ինկած էր. երկու աշտանակներուն լոյսը կը լուսաւորէին զան. սպիտակ գէմքը երկինք կը նայէր, թողլով որ Գօզէթ և Մարիուս իր ձեռները համբուրեն անյապարար. Ժան Աւլթան մնած էր:

Գիշերն առանց ատողի և բոլորովին խաւարամած էր: Հարկաւ մուծին մէջ անբաւ հրեշտակ մ'որ օտքի վրայ թևատարած կայնած էր հոգիին սպասելով:

ՔԱՌԻՒ Զ.

ԽՈՍԸ ԿԸ ՊԱՀԷ ԵՒ ԱՆՁԲԵՆԸ ԿԸ ԶՆՁԷ

ԲԵՐ-ԼԱՇԷԶԻ գերեզմանատունը, հասարակաց փոսին մօտերը, այս գերեզմանային քաղքին վայելաւոր թաղէն հեռի, յաւիտենութեան առջև մահուան սոսկալի նորաձեռութիւնները ցուցունող այն ամեն քմածին գերեզմաններէն անդին ամայի անկիւն մը կայ, ուր հին պատի մը քով և բարձրաբերձ գեղձի մը տակ որու վրայ վրանածաղիկ բաղնիքներ կը մաղցին՝ քար մը կը դանուի սէղերու և մամուռներու մէջ: Միւսներուն պէս այս քարն ալ ազատ չէ ժամանակին բոլոր տուրիւններէն, բոլորսուսէն, լուէն և թուշոց քակորներէն: Զուրը կը դալարէ, օդն ալ կը սեւէ լայն: Որ և է պողոտայի մօտ չէ այն, և մարդիկ չեն ախորժիր այն կողմն երթ թալու վասն զի խոտերը բարձր են և սոսիները կը թրջուին անմիջապէս: Եթէ քիչ մ'արեւ ըլլայ, մողէգներ կուդան քարին վրայ, և խոտերը զուարթօրէն կը սարսուի անոր բոլորաբեր: Գարնան ժամանակ շիկահաւները գեղձին վրայ կերգեն:

Քարին վրայ որ և է անուն չկայ:

Սակայն և ասիէ շատ տարի առաջ ձեռք մը մատիտով յետագայ չորս ոտանաւորը դրեց, որք սակաւ առ սակաւ անընթեռնի եղան անձրեկին և աւաղին տակ մնալով և որք հասնական է թէ այսօր սրբուած են:

Կը նիրհէ: Թեւ շատ տարօրինակ իր բաղդն եղաւ, ասկայն կապրէր նա. Մեռաւ երբ քովէն գնաց իր հրեշտակ. Մահը պարզապէս հաւաւ անխնայ, Ինչպէս գիշերուամ մութը կը հաւնի երբ արեւն երկրէս կերթայ կանգնողի:

ՎԵՐԶ

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ

ԳԻՐԳ ՀԻՆԳԵՐՈՐԻ

ԹՈՌՆ ԵՒ ՀՍԻԸ

ԵՐԵՅ

ԳԼՈՒԽ Ա. Որ նորէն կը տեսնուի զինկէ սպեղանի ունեցող ծառը.....	5
» Բ. Մարիուս քաղաքային պատեւազմէն ելնելով ընտանեկան պատերազմի կը պատրաստուի.....	10
» Գ. Մարիուս կը յարձակի.....	17
» Դ. Օրբորդ Թիւրօրման վերջապէս կը հաւանի թէ գէշ չէ Գ. Ֆօշլլվանին թեկն տակ բան մ'ունենալով ներս մտնելը.....	21
» Ե. Աւելի աղէկ է որ ստակդ այսինչ անտառը գետեղէս քան թէ այսինչ նօտարին քովը դնես.....	28
» Զ. Երկու ձեռքը՝ իւրաքանչիւր որ իր կերպովը ամեն բան կը նեն որպէս զի երջանիկ ըլլայ Գօզէթ.....	30
» Է. Երազի արդիւնք երանութեան հետ խառնուած.....	42
» Ը. Երկու մարդ գոր անհնարին է վերստին դանել.....	45

ԳԻՐՔ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԳԻՇԵՐ Մ'ՈՐ ԱՆՔՈՒՆ ԿԱՆՑՆԻ

ԳԼՈՒԽ Ա. 16 փետրվար 1833	ԵՐԵՈ
» Բ. Ժան վալժան տակաւին կապած է թեւը	51
» Գ. Անբաժանելին	64
» Դ. Անմահ սիրտ	78
» Ե. Անմահ սիրտ	81

ԳԻՐՔ ԵՕԹԵՐՈՐԴ

ԲՍԺԱԿԻՆ ՅԵՏԻՆ ԿԱԹԻԼԸ

ԳԼՈՒԽ Ա. Եօթներորդ կամարն և ութներորդ երկինքը	88
» Բ. Երեան եղանակը գաղանկի մը մութ կետերը	111

ԳԻՐՔ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՎԵՐՋՍԼՈՒՍԱԿԱՆ ՆՈՒՍՋՈՒՄ

ԳԼՈՒԽ Ա. Վարի սենեակը	123
» Բ. Գեղեցիկ տան առնուած ուրիշ քայլեր	129
» Գ. Բիւռն փողոցին պարտեզը կը յիշեն	133
» Դ. Չղզուածին և շիջում	139

ԳԻՐՔ ԻՆԵՐՈՐԴ

ՅԵՏԻՆ ՄԹՈՒԹԻՒՆ, ՅԵՏԻՆ ՍՐՇԱԼՈՅՍ

ԳԼՈՒԽ Ա. Գթութիւն գծրաղիներու, բայց ներողամտութիւն երջան- նիկներու համար	142
» Բ. Եղբ հառած ճրագի մը յետին երկրամասերը	145
» Գ. Գրիշ մը ծանր կուգայ որու որ ֆոշլովանին կապը կը վեր- ցունէր	147
» Դ. Մեղանի շիշ մ'որ լոկ կապիտակէ	151
» Ե. Գրիշ որու ետեւը ցորեկ է	177
» Զ. Խորը կը պահէ և անձրեւը կը ջնջէ	190

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0310155

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0310154

